

T Ü R K S A N A Y İ C İ L E R İ V E İ Ş A D A M L A R I D E R N E Ğ İ

TÜRKİYE EKONOMİSİ

2001

Aralık 2001

(Yayın No. TÜSİAD-T/2001-12-316)

Meşrutiyet Caddesi, No.74 80050 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: (0212) 249 54 48 - 249 07 23 • Telefax: (0212) 249 13 50

© 2001, TÜSİAD

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK uyarınca, kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralanmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.

ISSN : 1300-3879

Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.

ÖNSÖZ

*TÜSİAD, özel sektörü temsil eden sanayici ve işadamları tarafın -
dan 1971 yılında Anayasamızın ve Dernekler Kanununun ilgili hü -
kümlerine uygun olarak kurulmuş, kamu yararına çalışan bir dernek
olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür.*

*TÜSİAD, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, gi -
rişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevleri -
ne odaklanmış etkin bir devletin varolduğu Türkiye’de, Atatürk’ün
çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişme -
sine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleş -
mesine yardımcı olur. TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve ku -
rumsal altyapısının yerleşmesine ve iş dünyasının evrensel iş ahlakı il -
kelerine uygun bir biçimde faaliyette bulunmasına çalışır. TÜSİAD,
uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet
kesiminin rekabet gücünün artırılarak, uluslararası ekonomik sistem -
de belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanır ve bu yönde ça -
lışır. TÜSİAD, Türkiye’de liberal ekonomi kurallarının yerleşmesinin
yanısıra, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle
desteklenerek en etkin biçimde kullanımını; verimlilik ve kalite yükseli -
şini sürekli kılabacak ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artı -
rılmasını hedef alan politikaları destekler.*

*TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ül -
ke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışma -
larla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle
kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.*

*“Türkiye Ekonomisi 2001” adlı bu çalışma, 2001 Aralık ayı iti -
baryla bilinen son rakamlara ve 2002 yılı tahminlerine dayanılarak
hazırlanmıştır. Bu çalışmada 2001 ve 2002 yılları için verilen tahmin -
ler, metin içinde aksi belirtilmedikçe, DPT tarafından hazırlanan
2002 Yılı Programı’ndan alınmıştır.*

*Bu çalışma, TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü tarafın -
dan hazırlanmıştır.*

İÇİNDEKİLER

TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER VE GENEL DEĞERLENDİRME	7
Bölüm 1	
Ekonominin Genel Dengesi	19
Kaynak-Harcama Dengesi	21
GSMH ve Sektörel Büyüme	26
İstihdam	30
Ücretler	31
Bölüm 2	
Kamu Maliyesi	35
Kamu Kesimi Dengesi	37
Konsolide Bütçe	41
Bütçe Açığının Finansmanı	47
İçborç Stoku ve Faizler	48
Kamu İktisadi Teşebbüsleri	51
Sosyal Güvenlik	53
Özelleştirme	54
Bölüm 3	
Para Politikası ve Gelişmeler	57
Parasal Büyüklüklerde Gelişmeler	77
İstanbul Menkul Kıymetler Borsası	86
Bölüm 4	
Enflasyon	89
Bölüm 5	
Dış Ekonomik İlişkiler	99
Ödemeler Dengesi	101
Dış Ticaret	102
Cari İşlemler Dengesi	108
Dış Borçlar	113
Döviz Kurları	114
Bölüm 6	
2002 Yılında Türkiye Ekonomisi: Hedefler ve Beklentiler	117
Ek 1 Sanayi Üretiminin Devresel Hareketi	133
Ek 2 İstatistikî Tablolar	139

TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER
VE
GENEL DEĞERLENDİRME

TABLO I - A**Temel Ekonomik Göstergeler**

	Birim	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002**
GSMH (1987 Sabit Fiyatlarıyla)	% Değişme	7.1	8.3	3.9	-6.1	6.1	-8.5	4.0
Tarım		4.4	-2.3	8.4	-5.0	4.1	-5.8	2.5
Sanayi		7.1	10.4	2.0	-5.0	5.6	-5.7	4.1
Hizmetler		7.6	8.6	2.4	-4.5	8.7	-6.5	4.3
Nüfus	Bin kişi	61,425	62,411	63,391	64,337	65,293	66,275	67,273
Kişi Başına GSMH	Dolar	3,005	3,110	3,247	2,914	3,095	2,261	2,316
Sabit Sermaye Yatırımları	% Değişme	14.1	14.8	-3.9	-16.0	14.2	-27.7	0.5
Kamu		24.4	28.4	13.9	-4.1	20.6	-27.8	-2.7
Özel		12.1	11.9	-8.3	-19.6	11.5	-27.7	2.0
Toplam Tüketim	% Değişme							
Kamu		8.6	4.1	7.8	6.5	4.5	-6.0	1.5
Özel		8.5	8.4	0.6	-3.1	7.1	-7.1	3.6
GSMH Deflatörü	%	78.0	81.2	75.3	55.8	51.6	60.3	46.0
İşsizlik	%						Eylül	
Genel		5.8	6.9	6.4	7.4	6.6	8.0	7.5
Kent		9.3	9.7	9.9	10.4	8.9	11.6	..
Kır		2.9	4.2	3.2	4.1	3.7	3.9	..
Enflasyon (1)	%							
Toptan eşya (Ortalama)		75.9	81.8	71.8	53.1	51.4	61.6	45.6
Tüketici (Ortalama)		80.4	85.7	84.6	64.9	54.9	54.4	46.4
Kamu Kesimi Dengesi (GSMH'ye Oran)	%							
Kamu kesimi açığı		8.8	7.7	9.4	15.6	12.5	15.4	8.0
Bütçe açığı		8.3	7.6	7.3	11.9	10.9	15.1	9.6
KİT açığı		-0.5	-0.2	1.4	2.5	2.2	0.6	0.0
Diğer		1.0	0.3	0.7	1.2	-0.6	-0.3	-1.6
Konsolide Bütçe	Trilyon TL							
Bütçe gelirleri		2,702	5,750	11,706	18,809	33,245	50,151	71,118
Bütçe harcamaları		3,940	7,991	15,601	28,094	46,970	77,998	98,071
Bütçe açığı		1,238	2,241	3,895	9,285	13,725	27,847	26,953
İç Borç Stoku (2)	Trilyon TL							
Tahvil		1,250	3,571	5,772	19,683	34,363	102,873	..
Hazine bonosu		1,528	2,375	5,841	3,237	2,058	14,372	..
Kamu kağıtları		2,778	5,946	11,613	22,920	36,421	117,245	..
MB avansı		371	338	0	0	0	0	..
Kur farkları		0	0	0	0	0	0	..
Toplam		3,149	6,284	11,613	22,920	36,421	117,245	..

(1) 2001 rakamları gerçekleşmedir.

(2) 2001 yılı, Ocak-Kasım dönemini kapsamaktadır.

* DPT Gerçekleşme Tahmini

** DPT 2002 Yılı Programı

Kaynak: DPT, DİE, Hazine Müsteşarlığı

TABLO I - B

Temel Ekonomik Göstergeler

	Birim	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002**
Bileşik Faiz Oranı	%							
Yıllık ağırlıklı ortalama		132.8	108.1	115.2	108.8	37.0	99.1	..
Döviz Kurları (Ortalama)	% Değişme							
Dolar		77.5	86.6	71.6	60.5	49.4	96.4	..
Mark		69.1	62.0	69.8	52.7	29.4	90.5	..
Parasal Gelişmeler (Ortalama)	% Değişme							
Emisyon		67.8	86.0	81.2	58.9	68.6	55.5	..
M1		72.9	102.1	73.6	69.6	84.4	57.4	..
M2		97.0	106.6	100.0	102.0	58.6	57.6	..
M2Y		106.8	100.2	95.3	90.8	71.1	76.1	..
Toplam TL mevduat		103.0	110.1	102.8	107.8	57.6	57.9	..
Mevduat bankaları TL kredileri		135.2	137.1	103.4	41.8	60.0	42.4	..
Dış Ticaret *	Milyar dolar							
İhracat		23.2	26.2	26.9	26.6	27.8	30.8	32.0
İthalat		43.6	48.6	45.9	40.7	54.5	43.6	45.5
Dış açık		20.4	22.4	19.0	14.1	26.7	12.8	13.5
Ödemeler Dengesi *	Milyar dolar							
Dış ticaret dengesi		-9.6	-15.5	-14.3	-10.4	-22.4	-5.5	-8.4
Görünmeyen işlemler dengesi		8.1	12.7	16.2	9.1	12.6	8.6	8.5
Cari işlemler dengesi		-1.5	-2.8	1.9	-1.4	-9.8	2.9	0.1
Cari işlemler Dengesi (GSMH'ye oran)	%	-0.8	-1.4	0.9	-0.7	-4.1	2.3	0.1
Sermaye hareketleri	Milyar dolar							
Doğrudan yatırımlar		8.8	8.7	0.8	4.6	11.6	-17.0	-2.4
Portföy yatırımları		0.6	0.6	0.6	0.1	0.1	3.3	1.0
Uzun vadeli sermaye hareketleri		0.6	1.6	-6.4	3.4	7.5	-4.8	1.5
Kısa vadeli sermaye hareketleri		1.6	4.7	4.0	0.3	1.4	-1.8	-0.5
		5.9	1.8	2.6	0.8	2.6	-13.7	-4.4
Uluslararası Rezervler	Milyar dolar							
Merkez Bankası		16.5	18.4	19.7	23.2	19.6	18.7	..
Ticari Bankalar		7.4	7.6	10.9	14.3	16.1	13.4	..
Altın		1.4	1.1	1.1	1.0	1.0	1.0	..
Toplam		25.2	27.2	31.7	38.5	36.8	33.1	..
Dış Borç Stoku (1)	Milyar dolar							
Orta ve uzun vadeli		62.3	66.8	76.0	79.6	90.7	98.0	..
Kısa vadeli		17.3	18.0	21.2	23.5	28.9	20.8	..
Toplam		79.6	84.9	97.2	103.1	119.6	118.8	..
Dış Borç Stoku (GSMH'ye oran)	%							
Orta ve uzun vadeli		33.9	34.7	36.6	43.2	44.2	52.4	..
Kısa vadeli		9.4	9.4	10.3	12.7	14.4	13.4	..
Toplam		43.4	44.1	46.9	55.8	58.6	65.7	..

(1) Eylül ayı itibarıyla

* 2001 rakamları DPT Gerçekleşme Tahminidir

** DPT 2002 Programı

Kaynak: DPT, TCMB, DİE, Hazine Müsteşarlığı

GENEL DEĞERLENDİRME

1980 yılında ekonomisini dışa açma ve liberalleştirme yolunda ciddi bir reform geçirmiş olan Türkiye, aradan geçen yirmi yıldan sonra ekonomisini global ekonominin gereklerine göre yeniden yapılandırma yolunda yeni bir atılım içine girmiştir. 1980'li yılların başında görülen reform sürecine benzer bir şekilde, Türkiye bir kez daha ekonomik istikrarı tesis ederken, yeni bir büyüme stratejisi oluşturmak doğrultusunda çok ciddi adımlar atmaktadır. Bu sürecin, üçlü bir koalisyon hükümeti tarafından derin bir ekonomik krizin içinde işletilmesi, reformlara ilişkin yasal mevzuatın tamamlanmasını ve uygulamaya konmasını zorlaştırmaktadır. Her bir reform alanında ortaya çıkan mücadele ve zaman kaybı, kriz ortamından çıkarak sağlıklı ve sürdürülebilir bir büyüme sürecine geçişi ertelemekte, reform sürecinin sosyal maliyetini artırmaktadır. 1999 sonunda başlayan bu sürecin önemli aşamalarının 2002 yılı içinde tamamlanması, böylece tüm toplumsal kesimlerin uzunca bir süredir beklediği ekonomik istikrar içinde kalkınma hamlesinin başlaması beklenmektedir.

1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile başlayan kısa vadeli sermaye girişi, ülke içinde seçim kampanyalarına koşut olarak yürütülen "sabit ve dar gelirli kesimlere" kaynak aktarımı politikası ile birleşerek yurtiçi tüketim talebinde ve bağlı olarak büyüme hızında yüksek artışlara neden olmuştur. Bu dönem içinde özellikle dayanıklı tüketim talebinde görülen yıllık %28'ler civarındaki reel artış, tüm kesimlerin artan gelirden pay almasına olanak sağlamıştır. Kişi başına milli gelirin 2000 dolar seviyelerinden %50 artışla 3000 dolar seviyelerine ulaştığı bu yıllarda izlenen politikaların doğal sonucu olarak makroekonomik dengesizlikler de birikmeye başlamıştır. Özellikle, bu büyüme stratejisinin finansmanı, cari işlemler dengesi ve kamu kesiminde açıkların yüksek boyutlu artmasına neden olmuş, bu açıkların kapatılması, iç ve dış borç stoklarını artırırken, enflasyon oranının, reel ve nominal faiz oranlarının yüksek olmasına, yatırım ve tasarruf oranlarının gerilemesine yol açmıştır. Yurtdışından kaynak aktarımı devam ettiği sürece sürdürülebilen bu büyüme stratejisi, sürece katılan tüm yerel

Türkiye ekonomisi yeni bir dönüm noktasındadır.

1990'lı yıllarda izlenen büyüme stratejisi yolun sonuna gelmiştir.

ekonomik aktörlerin cari yıl refah düzeylerinde artışı olanaklı kılmıştır. Refah artışı, yıllar geçtikçe artık sürdürülemez noktalara doğru taşınan makroekonomik dengesizliklerin bilinmesine rağmen, bu dengesizliklerle kuvvetli bir şekilde mücadele edilmesini engellemiştir. Dengesizliklerin iyice arttığı yıllarda (1991, 1994, 1998) ekonomiye istikrar kazandırmak için başlatılan girişimler ancak kısa bir dönem devam ettirelebilmiş, dengesizliklerdeki aşırı artışın günü kurtarmaya yönelik önlemlerle törpülenmesiyle uygulanmakta olan istikrar programları terk edilmiştir. Bu istikrar programlarının temel özelliği, ekonomide uzun dönem eğilimlerin tekrar tesis edilmesiyle, yurtdışından kaynak girişine dayalı büyüme politikasına geri dönülmesi olmuştur. Bu çerçevede, enflasyon oranı, faiz oranları, kurlar, iç ve dış fiyat hadleri ve reel ücret seviyeleri üzerinden yapılan düzenlemelerle yetinilmiştir. Bu istikrar programlarında, sorunun kökeninde yatan yapısal sorunlarla ilgili kapsamlı bir arayış içinde olunmamış ya da bu konuda gösterilen performans yetersiz kalmıştır.

1999 sonunda kabul edilen ve IMF Stand-by anlaşmasıyla da desteklenen istikrar programı, yaklaşımı ve içeriği itibariyle öncekilerden ayrılmaktadır. Yurtdışından fon girişine bağlı hızlı büyüme stratejisinin sürdürülemez olduğu gerçeği, uzunca bir süredir konunun uzmanları tarafından vurgulanmaktaydı. Ekonominin, sürdürülemezlik noktasına çok yaklaşmış olması ve bu durumun önüne geçilebilmesi için kapsamlı yapısal reform ihtiyacı, 1999 sonunda hazırlanan istikrar programının temel özelliğini oluşturmaktadır. Ancak, kısa sürede çok kapsamlı yapısal reformlar yapma gereksiniminin dönemin koalisyon hükümeti tarafından aynı yoğunlukta benimsenmemiş olması, bu programın da başarı şansını zayıflatmıştır. 2000 yılı sonlarına gelindiğinde, uygulanmakta olan istikrar programının enflasyonun düşürülmesi ve kamu açığının azaltılması konularında sağlamış olduğu kısmi başarıya rağmen, yapısal reformlarda gereken hızda ilerleme kaydedilmemiş olması programın sonunu hazırlamıştır. Yabancı yatırımcılar arasında yaygınlaşan "yolun sonuna gelindiği" kanısı yurtdışından fon girişinin kesilmesine ve sonuçta ekonominin çıkmaza girmesine yol açmıştır.

Aralık 1999 istikrar programı, siyasi irade eksikliğine kurban gitmiştir.

Kamu borç stokunun GSMH'nın %100'üne ulaştığı, borç faiz ödemelerinin vergi gelirlerinin tümünü götürdüğü bir ekonomide, bir yeniden yapılanmaya giderek yeni bir büyüme patikasına oturmak dışında geçerli bir alternatif olmadığı aşıkardır. 1989 sonrası dönemde uygulanmış olan büyüme politikasının artık tıkanıdığı, bu büyümeyi finanse etmiş olan yurtdışı fonların sahipleri tarafından kabul edilmektedir. Bu durumda, eski politikalarla devam edilmesinin maddi temelleri ortadan kalkmıştır. Ekonomiyi sağlıklı bir yapıya kavuşturmadan yurtdışından fon girişi olmayacağına ve buna bağlı olarak hızlı refah artışı görülemeyeceğine göre, ciddi bir yeniden yapılanma sürecinden geçmekten başka sağlıklı bir alternatif bulunmamaktadır.

Ekonomide 1990'ların politikalarına dönme yolları kapalıdır.

2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşanan krizler, ekonomideki belirsizliği had safhaya çıkartmıştır. Döviz kurunun öngörülemeyen bir biçimde artmakta oluşu ve kamu borç stokunun çevrilebilmesi konusunda duyulan endişeler, ekonomik karar alma sürecini kilitlemiştir. 2001 yılında izlenen ekonomik politikalar, alınan önlemler ve açıklanan programlar da bu sıkıntıların aşılması doğrultusunda olmuştur. Makroekonomik ortamın enflasyonla mücadeleyi geri plana itmesi sonucunda, ekonomik politikalarda öncelik, piyasaların yeniden çalışır hale gelmesinin hedeflenmesi ve kapsamlı bir reform programının yürütülmesi olmuştur. Bir önceki programda yapısal dönüşümler ve enflasyonla mücadele eşanlı ve birbirini destekler şekilde tasarlanmıştı. Yeni programda ise, Türkiye'nin içinde bulunduğu borç sarmalından "ödeyebilirliğini" kazanarak çıkması ve sağlıklı bir piyasa ekonomisi için gerekli altyapının oluşturulması için iddialı bir yapısal dönüşüm programı öngörülmüş ve enflasyonla mücadelenin çerçevesi bu aşamanın başarılmasından sonraya bırakılmıştır.

Türkiye ekonomisi çok kapsamlı bir reform sürecinden geçmektedir.

2002 yılı başına gelindiğinde, izlenen politikalar sonucunda, 2001 yılına damgasını vuran temel endişeler ortadan kalkmıştır. Döviz kurlarındaki yükseliş durmuş, hatta kurlarda reel ve nominal değerlenme görülmüştür. İç borç stokunun çevrilebilmesi açısından taşınan endişeler azalarak faiz oranlarında düşüşler yaşanmıştır. Bununla birlikte temel makroekonomik dengeler, krizler nedeniyle bir önceki yıla kıyasla bozulmuştur. 2001 senesinde ekonomik ve sosyal boyutlarıyla tarihimizin

en ciddi krizlerinden biri yaşanmış ve ülkedeki tüm kesimler bundan olumsuz etkilenmiştir. Şubat devalüasyonu sonrasında ekonominin içerisine girdiği daralma süreci hızlanmış, istihdam kayıplarının yanı sıra reel ücretler azalırken şirketlerin sermayeleri de sabit fiyatlarla gerilemiştir. Krizin süratle ortaya çıkan bu cari etkilerinin yanısıra, bankacılık reformu çerçevesinde kamu kesiminin şeffaflıktan uzak bir şekilde biriktirdiği zararlar da realize olmuş ve mevcut kaynak dağılımı yapısının daha da bozulduğu gözlenmiştir. Bankacılık operasyonu sonucu kamu borç stokunda gözlenen yaklaşık %40'lık artış, aslında 1990'ların başından itibaren farklı iktidarlar tarafından siyasetin ekonomik ilişkilere müdahaleleri sonucunda şeffaf olmayan bir şekilde ortaya çıkan birikimin yansımasıdır. Kamu bankalarının aktif yapılarının güçlendirilmesinin de etkisiyle kamu borç stoku/GSMH oranı, 1999 yılında %64 iken 2001 sonunda %100'e ulaşmıştır. 2001 sonu için yapılan tahminlere göre, bir önceki yıla kıyasla bütçe açığı %10'dan %16'ya yükselirken, faiz dışı bütçe fazlası %6'dan %7'ye çıkmıştır. Cari işlemler açığı ise 8.6 milyar dolardan yaklaşık 3.5 milyar dolar fazlaya dönmüştür. 1999 sonunda %62.9 olan TEFE enflasyonu 2001 sonunda %88.6 olmuştur. Ekonomik aktivitenin durması sonucunda büyüme hızının yaklaşık -%8.5'e düştüğü tahmin edilmektedir.

2001 Mayıs ayında açıklanan Güçlü Ekonomiye Geçiş programı, makroekonomik istikrarın tesis edilmesi için uygulanması gereken para ve bütçe politikalarının çok ötesine geçen bir anlayışa sahiptir. Aralık 1999'ta imzalanan Stand-by ile gündeme gelen yapısal reformlarla, kamu maliyesinde yeniden yapılanma, (kamu ihale sistemi, bütçe içi ve bütçe dışı fonların kapatılması, kamu borçlanma kanunu, Merkez Bankası kanunu vb. reformlar) enerji, telekomünikasyon gibi sektörlerin rekabete açılması, çeşitli sektörlerde rekabet koşullarını düzenleyen üst kurulların kurulması, bankacılık sektöründe yeniden yapılanma (BDDK'nın faaliyete geçmesi, bankalar kanunu, bankaların yeniden sermayelendirilmesi, kamu bankalarının yeni yönetim yapısı, risk yönetimi, sermaye yeterliliği, şeffaflık, uluslararası normlara uyumlu muhasebe standartları vb. reformlar), tarım sektöründe, cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana sürdürülen destekleme politikalarının terk edilmesi gibi çok kapsamlı değişimler hedeflenmiştir. Bu önlemler, basit bir

istikrar programının çok ötesinde kapsamlı bir reform programıdır. Bu reformlar olmaksızın, para ve maliye politikalarının istikrar tesis etmeye yetmeyeceğinin, özel sektör, bürokrasi ve politika yapıcılarının tarafından kabul görmesi, reformların hayata geçirilmesi için sağlam bir zemin oluşturmaktadır.

Bu reformların tamamlanması, kamunun, ekonomik rasyonaliteye değil siyasi çıkar hesaplarına dayalı olarak kaynak dağıtma sürecini de sona erdirecektir. Bu durum veri iken, ekonominin önümüzdeki dönemde sağlıklı bir yapıya oturtulması, ek kaynak taleplerinin karşılanması zemininin ortadan kalktığını gören tüm toplum kesimlerinin çıkarına olacaktır.

Toplumsal tüm kesimlerinin çıkarına olan değişikliklerin gerçekleştirilmesi durumunda, kısa bir süre içinde Türkiye ekonomisinin çehresi değişecektir. Gerçekleştirilecek yapısal reformların özünü, piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarıyla işlemesinin sağlanması ve politik rant dağıtma mekanizmalarının ortadan kaldırılması oluşturmaktadır. Politik rant dağıtma mekanizmasının ortadan kaldırılması, kamu açıklarının da yapısal olarak sonunu getirecek ve bu açıkların finansmanının finansal sektör üzerinde yarattığı baskıyı giderecektir. Böylece, ekonomideki tüm kesimler asli faaliyet alanlarına geri dönecekler, bankacılık reel kesime kredi sağlarken, yatırım ve üretim artacak, istihdam genişleyecektir. Bu dönemde büyümenin finansmanının kısa vadeli sermaye girişlerinden, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ve ihracat gelirlerine kayması beklenmektedir.

Türkiye'nin bir büyüme stratejisinden bir diğerine geçmesi, sorunsuz ve mutlak bir süreç olarak düşünülmemelidir. Tarihsel ortalamalar olarak yıllık %4.5 civarında bir reel gelir artışına alışmış olan Türkiye'de son beş yıllık büyüme hızı ancak %0.6'dır. Nüfus artış hızı da dikkate alınırsa, reel gelirlerin bu süre içinde her yıl, %1 civarında gerilediği hesaplanmaktadır. Dolar bazında kişi başına gelir düzeylerine bakıldığında ise, son krizlerin faturası Türkiye'yi 10-15 yıl geriye götürmek olmuştur. Her ne kadar bu rakamlar Türkiye'nin bu tür gerilemeler yaşamamak üzere yapısını güçlendirmesi gerektiğini gösterse de, aynı za-

Bu reform sürecinin başarısı, reformların derinliği ile ekonomideki büyümenin uyumuna bağlıdır.

manda, önümüzdeki yeniden yapılanma sürecinin başarısındaki güçlüklerle de dikkat çekmektedir.

Bir yapısal dönüşüm sürecinde, geçmiş dönem alışkanlıklarının ortadan kalkıyor olması, buna karşılık yeni dönem yapısının da henüz tam olarak oturmamış olması, süreçte belirsizlik ve bilinmezliğe neden olmaktadır. Bu nedenle, eski yapıda karlı olan, ancak yeni ortaya çıkmakta olan yapıya uyum gösteremeyen işletmeler kapanmakta ve ekonomik aktiviteyi sınırlamaktadır. Krize giren ve krizden çıkış için bir reform programı uygulayan tüm ülkelerde bu süreçlerde ekonomik ve sosyal sıkıntılar yaşanmıştır.

Türkiye’de de uygulanmakta olan reform programının başarısı, reformların derinliği ile ekonomideki büyümenin uyumunun sağlanmasında gösterilecek başarıya bağlı olacaktır. Benzer süreçlerden geçmiş ülkelerin deneyimlerinden gerekli dersler çıkartılarak reform programı kararlılıkla ve yeterli esneklikle uygulanmalıdır. Bu çerçevede özellikle reformların süre ve derinlik olarak toplumsal açıdan sürdürülebilirliğine dikkat edilmelidir. Reform sürecinin kısa ve çok yoğun olması, ekonomik sıkıntıları artırarak sürecin başarısını toplumsal olarak tehlikeye atabilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, süreç tamamlandığında artık sağlığına kavuşmuş ekonomik yapıda üretimin tekrar başlamasına engel olacak çapta bir erozyonun ortaya çıkmamasıdır. Derin ve uzun süreli bir ekonomik kriz ortamında, krizleri üreten yapıyı ortadan kaldırmayı hedefleyen reform programlarının, istihdam ve büyüme perspektifini tamamen göz ardı ederek krizi derinleştirmesi, amaçlanan tersi sonuçlar doğurabilecektir. Ekonomik aktivitenin yeniden canlanabilmesi için üretim ve finans sektörlerinin canlı kalabilmiş olması gerekir. Diğer taraftan, sürecin çok yavaş işlemesi, sağlıklı bir yapının kurulmasını erteleyeceğinden, reformlardan vazgeçilmesi tehlikesini içerir.

2002 yılının ilk günlerinde yoğun olarak gündeme gelen bankacılık sektöründeki değişiklikler ve bununla birlikte reel sektörün finansman kısıtı problemleri, bu çerçevede, reform sürecinin başarısı açısından belirleyici olacaktır. 2001 yılında finansal sektördeki sıkıntı, ekonominin krizden hızla çıkmasını ve yeniden büyümeye başlamasını engelle-

2002 yılı reform sürecindeki en kritik yıldır.

miştir. Mali sistem hızla daralmaya başlayınca ilk sonuç kredi arzının daralması olmuştur. Daralan talep ve satış ortamında şirketler, artan finansman ihtiyaçları karşısında daralan finansman olanakları ve yüklü maliyetlerle karşılaşmışlardır. Üretim kesimindeki sıkıntı artarken, 1999 yılında başlayan kredilerin geri ödenme sıkıntıları giderek yoğunlaşmıştır. Dokuz aylık bilançolarda firmaların aktifleri önemli ölçüde erimiş; bankaların tasfiye olacak alacaklarının toplam kredilere oranı % 20'leri aşarken, reform amaçlanan bankacılık sektörünün reel sektörde yarattığı sıkıntılar döngüsel olarak tekrar finansal kesimi etkilemeye başlamıştır. Türkiye'de finans sektörünün bir an önce uluslararası normlara uygun bir yapıya gelmesi, büyümeyi tetikleyecek olan yabancı sermaye girişi açısından da çok önemlidir. Bankacılık sektöründe gerek kamu bankalarında gerekse özel sektör bankalarında uygulanmakta olan reform programı sonucunda sağlanacak olan güçlü bir sermaye yapısı, sağlıklı bir risk yönetimi, uluslararası standartlara uygun bir bilanço sistemi, çeşitlenen araçlar ve şeffaflık, krizlerle birlikte bankacılık sektörüne karşı oluşan güvensizliği ortadan kaldıracaktır. Güçlenmiş bir bankacılık sektörü, krizden çıkışın ve yeniden büyümeye geçişin anahtarı olacaktır.

Ancak, güçlenmiş bir bankacılık sektörü, Türkiye ekonomisindeki yeniden yapılanmanın gerekli şartı olmakla birlikte yeterli şartı değildir. Ekonomideki yeniden yapılanma süreci, kamu maliyesi ve finans sektöründeki reformların ötesine geçecektir. Bu alanlarda gerçekleşmekte olan değişim, dünya ekonomisiyle artan entegrasyon ve AB üyelik perspektifleri, sektör ve firma düzeyinde de yeniden yapılanmaları gündeme getirecektir.

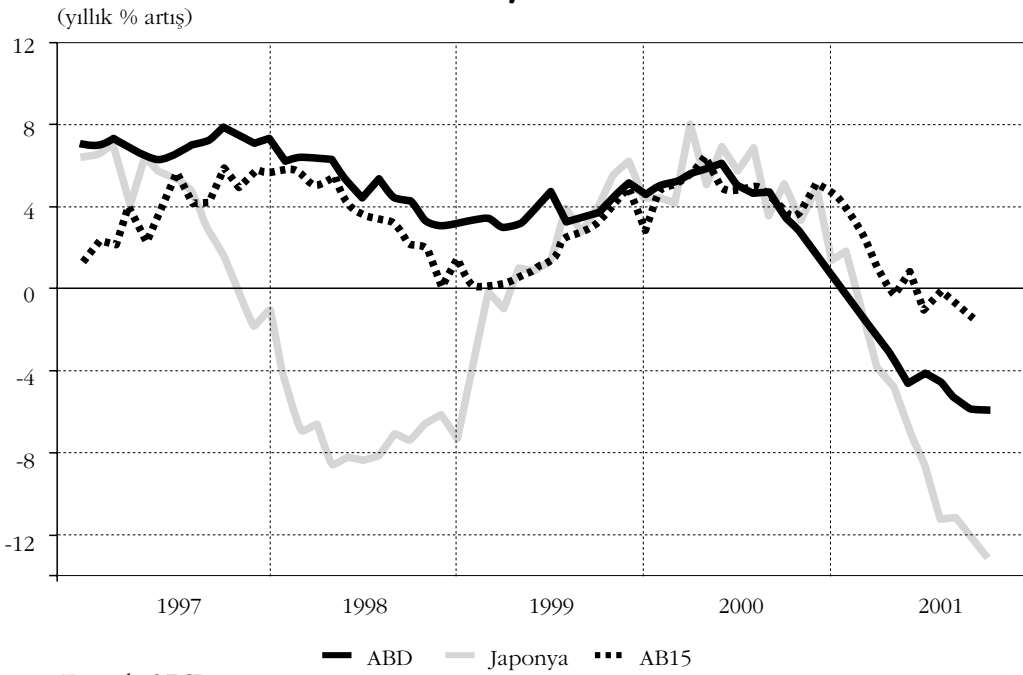
2001 yılı ile kıyaslandığında, 2002 yılı, piyasaların tekrar normale döndüğü, kamu borç stokunun çevrilmesi konusundaki endişelerin ortadan kalktığı, bankacılık sisteminin güçlendirilmesi yolunda önemli adımların atıldığı, ekonomideki yeniden yapılanma sürecinin büyük ölçüde tamamlandığı bir yıl olacaktır. Bu makroekonomik ortam, 2001'de terk edilmiş olan enflasyonla mücadelenin yeniden gündeme gelmesini mümkün ve zorunlu kılacaktır. Büyümenin sürdürülebilirliğinin gerekli koşulları olan bu dönüşümler sonrasında yapılması gereken enflasyonun kalıcı olarak aşağı çekilmesidir. Türkiye'nin geçmiş

tecrübesi, enflasyonla mücadelede bugün kullanılabilecek araçları sınırlamıştır. Merkez Bankası'nın 2002 yılı içinde enflasyon hedeflemesine gitmek için gerekli hazırlıkları tamamlaması, bu yöntemin Türkiye'nin özgün koşullarında sonuç alıcı olarak kullanılabilmesi için gerekli hazırlıkları yapması gerekmektedir.

2002 yılı, Türkiye'nin bu çok boyutlu yeniden yapılanma sürecinin başarıya ulaşması açısından çok önemlidir. Başlatılan atılımın, kararlılıkla devam ettirilmesi, toplumsal uzlaşma ile desteklenmesi, teknik bilgi ve beceri ile yürütülmesi gerekmektedir. Böylece, sağlıklı bir makro-ekonomik yapı tesis edilirken istihdam ve gelirin artmaya başlaması, istikrar arayışının gerçekleşmesine imkan tanıyacaktır.

Reformların uygulamaya geçirilmesi, yeniden büyüme sürecine girilmesini sağlayacaktır.

Sanayi Üretimi

Ayrıca, 2002 senesinin ikinci yarısında tekrar büyüme trendine girmesi beklenen AB ve ABD ekonomisinde yaşanan resesyonun seyri de Türkiye'nin yetersiz iç talebi toparlanana kadar büyüme potansiyelini belirleyecektir. Son olarak, OPEC'in 2002 başından itibaren petrol arzını kısma ve oldukça düşen petrol fiyatlarını yükseltme stratejisinin etkileri ve AB parasal birliği içinde tek para birimi olan Euro'nun dolar karşısındaki paritesi de ekonomideki fiyatlar üzerinde etkili olacaktır.

TÜSİAD, global ekonomide en erken 2002 yılı sonuna doğru bir canlanma beklemektedir.

B Ö L Ü M

EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

Kaynak-Harcama Dengesi

Türkiye, gelişmekte olan ekonomiler arasında her zaman insan kaynakları, jeopolitik önem, pazarlara yakınlık ve ekonomik kaynaklar açısından potansiyeli çok yüksek bir ülke olarak görülmüştür. 1950 yılından itibaren onar yıllık büyüme rakamlarına bakıldığında, Türkiye'nin yüksek büyüme oranlarının azalmaya başlayarak yaklaşık yarılandığı, piyasaların dış dünyaya entegre olmasıyla da, özellikle son on yılda yüksek büyüme oranlarını yine ciddi daralmaların takip ettiği gözlemlenmiştir. Ekonomik teori çerçevesinde, bir ekonomide çevrimsel hareketlerin olmaması düşünülemez; fakat Türkiye, son on yılda özellikle sanayileşmiş ülkelerden bu bağlamda ayrılmaya başlamış ve çevrimlerin süresi azalırken geçişler de oldukça sert ortaya çıkmaya başlamıştır. Ekonominin temel dengelerinden uzaklaşması ve sürdürülemez politikalarla kısa vadeye odaklanması ise sorunların sürekli geleceğe havale edilmesine yol açmıştır.

Ekonomideki dengesizlikler karşısında izlenen kısa vadeli politikalar dalgaları şiddetlendirmiştir.

Kaynak-Harcama Dengesi

(1998 fiyatlarıyla % değişim)

	2000	2001*	2002**
GSMH	6.1	-8.5	4.0
Dış kaynak ⁽¹⁾	-3.0	7.7	-1.7
Toplam kaynaklar	8.8	-15.3	5.8
Sabit sermaye yatırımları	14.2	-27.7	0.5
Kamu	20.6	-27.8	-2.7
Özel	11.5	-27.7	2.0
Stok değişmesi ⁽¹⁾	0.6	-4.0	3.0
Kamu	0.0	-0.6	0.5
Özel	0.6	-3.4	2.5
Toplam yatırımlar	16.0	-40.7	17.9
Kamu	20.7	-36.0	5.6
Özel	14.1	-42.7	23.7
Toplam tüketim	6.7	-6.9	3.3
Kamu	4.5	-6.0	1.5
Özel	7.1	-7.1	3.6

(1) Yüzde değişimler GSMH büyümesine katkıları göstermektedir.

* Gerçekleşme Tahmini

** DPT 2002 Programı

Kaynak: DPT

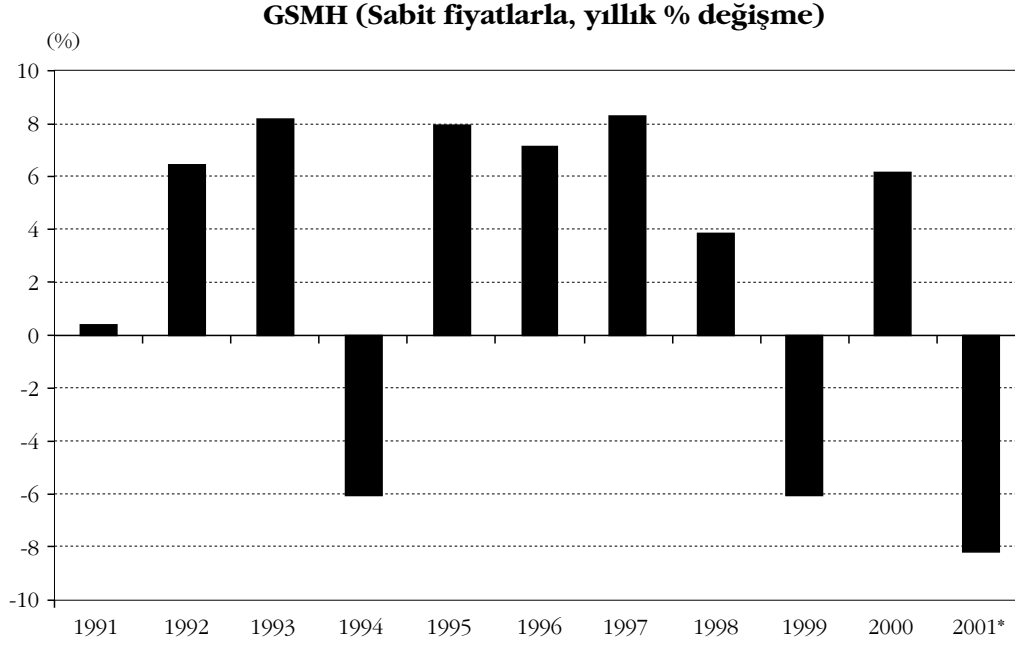
1999 yılının ikinci yarısında bütçe açıklarına ve yüksek enflasyona dayalı büyüme modelinin daha fazla sürdürülemez bir noktaya ulaşması ile yeni bir istikrar programı ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kamu kesiminin yeniden yapılandırılması vasıtasıyla üç senelik çerçevede enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesini ve sürdürülebilir büyüme için sağlıklı bir temel oluşturulmasını amaçlayan program, yaklaşık on dört ay yürürlükte kalarak makroekonomik büyüklükler üzerinde olumlu sonuçlar ortaya çıkarmış, fakat yaşanan krizlerin ardından Şubat ayında yaşanan devalüasyon ile fiilen uygulamadan kaldırılmıştır. Krizlerin ardında yatan sebepler kamuoyunda uzun süreden beri tartışılmakta olsa da, programın yapısal değişimleri konusunda siyasi otoritenin isteksiz kaldığı ve nihai tahlilde krizlerin ardında siyasetin yattığı konusunda görüş birliği vardır.

1991 yılında dış konjonktürün getirdiği ekonomik yavaşlama ve yönetim hatalarının realize ettiği 1994 krizleri dışarıda tutulduğunda, Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllarda Rusya krizine dek ortalama %8'in üzerinde büyüme sağlamıştır. 1998 yılında uygulanmakta olan anti-enflasyonist politikaların etkileriyle, 1998 yılı ikinci döneminden itibaren GSMH büyüme hızı gerilemeye başlamıştır. 1997 yılı Asya Krizi ardından Ağustos 1998'de Rusya Krizi'nin derinleşmesi, hem Rusya ve Türkiye arasındaki yakın ticari ilişkiler hem de gelişmekte olan pazarlardan sermaye çıkışları dolayısıyla Türkiye'deki ekonomik durgunluğu körüklemiştir. 1999 yılında yaşanan deprem felaketlerinin sanayi ve nüfusun yoğun olduğu bir bölgeye zarar vermesi, daralmayı hızlandırırken, sanayi, ticaret ve inşaat hızla küçülen sektörler olmuşlardır. 2000 yılında uygulamaya konulan kur çıpalı istikrar programı, diğer ülke uygulamalarına paralel olarak bir kredi genişlemesi ve tüketim patlaması yaratmış bunun sonucunda beklenenin üzerinde bir büyüme sağlanmıştır. Ne var ki, Kasım kriziyle bankacılık sektörünün programı taşıyamayacağı ortaya çıkmış ve Şubat devalüasyonu ile program fiilen sona erdirilirken tekrar çok ciddi bir daralma dönemine girilmiştir. Makroekonomik dengeler açısından altyapısı sağlam olmayan Türkiye ekonomisinde, her küçülmeden sonra yaşanan yüksek büyüme başarı olarak nitelendirilirken orta ve uzun vadede sürdürülebilir büyüme için gerekli

Türkiye'nin popülist büyüme modelinin sürdürülemez olduğu anlaşılmıştır.

90'lı yılların sonunda Türkiye ekonomisi yavaşlarken çevrimlerin süresi de kısaltmaya başlamıştır.

yapısal çalışmalar yapılmamış ve büyümenin ne şekilde finanse edildiği üzerinde durulmamıştır. Ekonomik teorinin önerdiği şekliyle, enflasyon, işsizlik seviyesi ve dış denge arasında, iki tanesinde iyileşme sağlanmasının ancak üçüncüde bir bozulma ile mümkün olduğu gerçeğini Türkiye yaşadığı ödemeler dengesi krizleriyle teyit etmiştir.

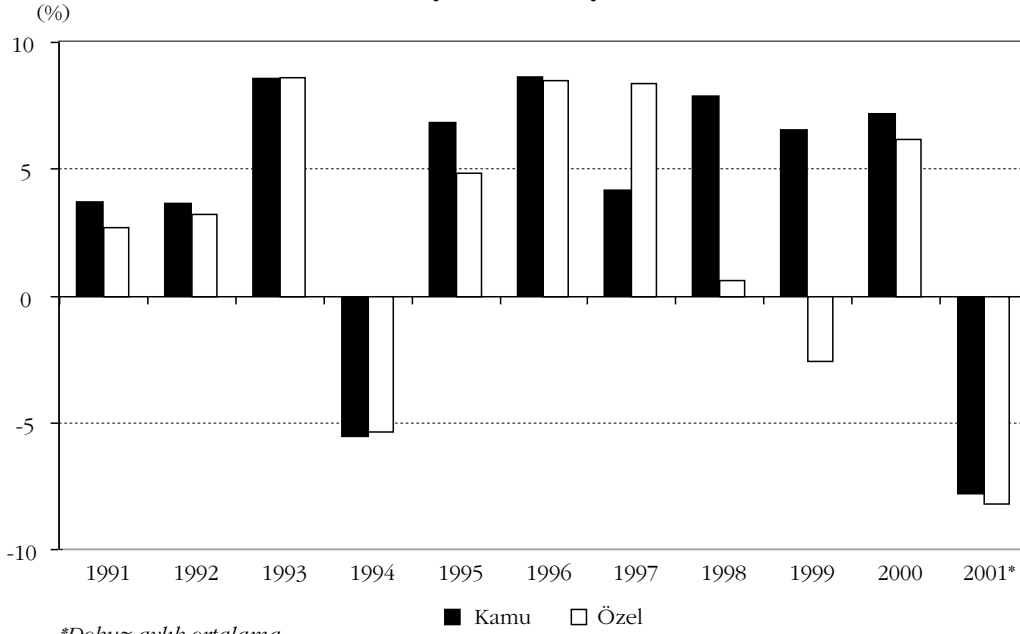

Kaynak: DİE

Türkiye tarihinin en derin ekonomik krizlerinden birini yaşamaktadır. Bu krizi diğer geçirmiş olduğumuz krizlerden ayıran en önemli özellik, mevcut krizin derinliği ve süresi olmuştur. Krizin hem reel sektörde hem de bankacılık sektöründe eş anlı olarak yaşanması bu sonuca yol açmakta ve sektörlerde yaşanan zorluklar artarak döngüsel olarak bir diğerini etkilemektedir. Şubat ayında yaşanan devalüasyon ertesinde negatif toplamı bir oyun ortaya çıkmış ve bankacılık kesimi, firmalar kesimi ve hanehalkları ciddi gelir ve servet kaybına uğrarken kamu maliyesi de bozulmuştur.

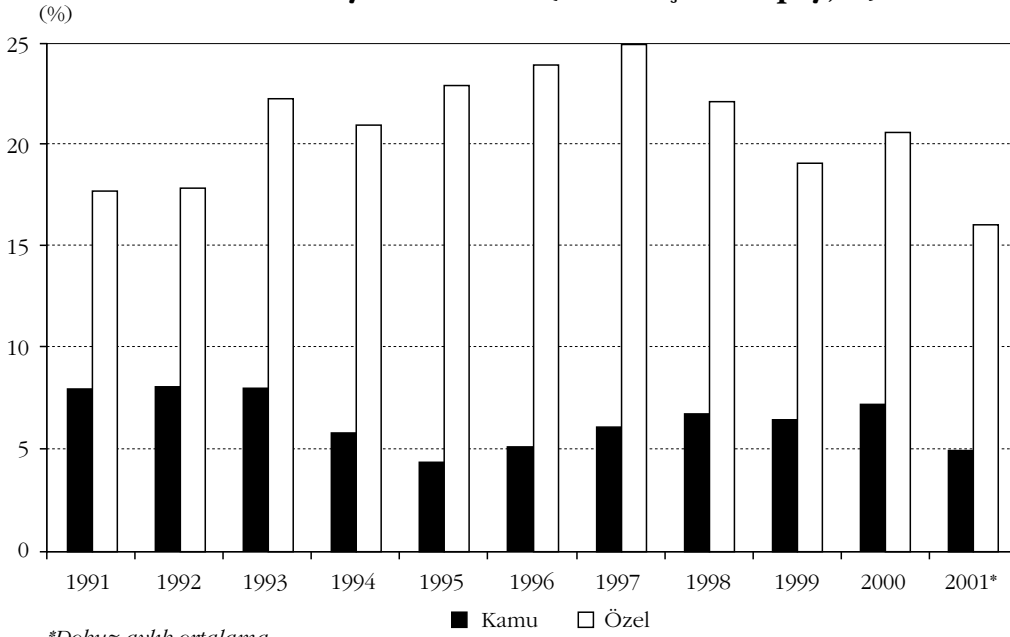
2000 yılındaki hızlı büyümeyi 2001 yılında da daha şiddetli bir küçülme izlemiştir.

Kamu ve Özel Nihai Tüketim Harcamaları (yıllık % büyüme)

1999 yılı sonunda IMF ile imzalanan üç yıllık Stand-By anlaşması, programlanan para ve döviz kuru politikaları ve akabinde hükümetin hemen yılbaşında özelleştirme ve yapısal reformlardaki gösterdiği istekli ve kararlı tutum sayesinde beklentileri hızla olumluya çevirirken, faiz oranları düşmüş ve iç talepte hızlı bir canlanma yaşanmıştır. Ertele- nen yatırım ve tüketim kararlarının realize edilmesi ve kur avantajıyla genişleyen ithalatın yukarı ittiği GSYİH büyümesi yıl sonunda %7.4'e yükselirken dayanaklı tüketim malları ve kamunun diğer cari harcamaları başta olmak üzere tüketim harcamalarında bir genişleme yaşanmıştır. 2000 senesinde büyümenin motoru olan bankaların tüketici kredile- ri ile finanse edilen özel tüketim harcamaları krizler sonrasında ani daralma kaydetmiş ve özvarlıklarını kaybeden ve finansman sıkıntısı ya- şayan firmalar kesimi de yatırım ve üretim planlarını ertelemiştir. Sabit fiyatlarla 2001 senesinde tüketim harcamalarının %7.1 daralması bekle- nirken, toplam yatırımlarda beklenen daralma %40'ı aşmaktadır.

Sabit Sermaye Yatırımları (GSYİH içindeki pay, %)

*Dokuz aylık ortalama
Kaynak: DİE

2001 senesinde sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payının yaklaşık 5 puanlık bir düşüşle %18.4'e gerilmesi beklenmektedir. Kamu ve özel sektör olarak bakıldığında bu oranlar sırasıyla %5.7 ve %12.7 olmaktadır. Orta ve uzun dönemde yatırım-üretim bağıntısı göz önüne alındığında yaşanan krizin etkilerinin kısa vadenin ötesinde olduğu açıktır. Kamu maliyesindeki bozulma sonucunda altyapı ve yatırımlara pay ayrılmasındaki güçlüklerin önümüzdeki senelerde de devam edeceği ve özel sektörün ekonominin tepe noktasına ulaştığı 1997 yılından sonra yaşanan krizlerle sürekli yatırım kararlarını ertelemesi sonucunda orta vadede büyüme performansı zarar görmektedir. Hükümetin açıkladığı 2002 yılı programında sabit sermaye yatırımlarındaki artış sadece %0.5 olarak açıklanmış ve GSMH içindeki payındaki düşüş devam ederek %17.8'e gerileyeceği öngörülmüştür. Bu noktada, 2002 yılı büyüme projeksiyonundaki özel sektörün oldukça hızlı stok ayarlaması (GSMH'ya katkı olarak %2.5), olumsuz dış konjonktür, yavaş toparlanması öngörülen iç talep, sıkı maliye politikalarıyla küçülen kamu kesimi, piyasalar tarafından inandırıcı bulunmayan enflasyon hedefleri ve kurdaki belirsizlik ortamında gerçekçi gözükmemektedir.

GSMH ve Sektörel Büyüme

Uygulanan makroekonomik programın temel hedefi, 2001 yılında kamu ve fon bankalarına yönelik operasyonlarla artan borç yükünün sürdürülebilirliğini sağlamak olmuş ve IMF kredileriyle beraber kaynakların önemli bir kısmı bu amaca ayrılmıştır. Ne var ki, kısa vadeli sermaye çıkışlarındaki hızlanma ve finansal piyasalarda sağlanamayan güven ortamı nedeniyle yüksek kalan faiz oranları ve devalüasyon sonucu oluşan negatif gelir etkisiyle, krizin ardından yurtiçi talepte önemli bir düşüş yaşanmış ve ekonomik aktivitedeki daralma hızlanmıştır. Yılın ilk dokuz ayında GSMH'da yaşanan ortalama %8.2'lik daralma, Türkiye'nin içinde bulunduğu krizin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Artan belirsizlik ortamı ve azalan satın alma gücü, yılbaşından itibaren yatırım ve tüketim kararlarının hızla ertelenmesine neden olmuş, Eylül sonu itibariyle özel tüketim harcamaları %8.2 ve yatırım harcamaları %28.2 azalmıştır. Kamunun artan borçlanma ihtiyacı nedeniyle finansal piyasalardan dışlanan reel sektör, devalüasyon sonrasında umut bağlanan ihracat aracılığıyla krizi yumuşatmayı başaramamıştır. Yaşanan devalüasyon sonrasında reel olarak mal ve hizmet ithalatı %23.7 azalırken ihracattaki artış %7.6 olmuştur. Dış konjonktürde Eylül ayında yaşanan terörist saldırılar ve Afganistan'a düzenlenen operasyonlar sonucunda, yılın geri kalanı için gerek turizm gerek ihracat açısından olumlu bir gelişme beklenmemektedir.

2001 yılındaki küçülme tüm sektörleri derinden etkilemiştir.

GSMH

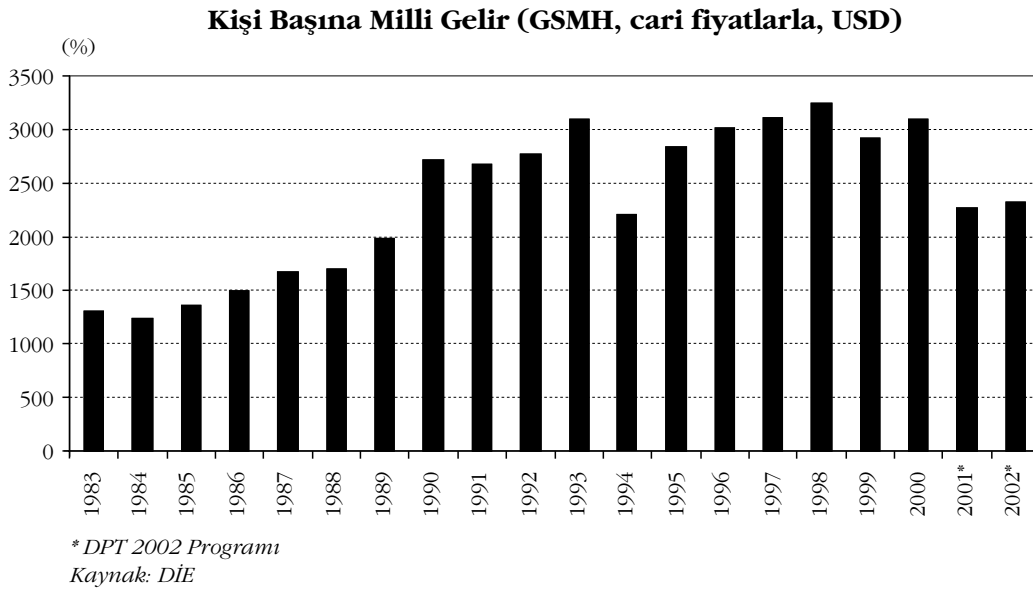
(Sabit fiyatlarla, yıllık % değişim)

	2000				2001		
	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.
Tarım	1.8	2.3	1.9	12.2	6.3	-3.7	-4.8
Sanayi	2.8	4.0	9.8	5.2	-1.2	-7.4	-9.0
İnşaat	-1.3	3.0	11.1	6.7	-6.2	-7.5	-10.8
Ticaret	10.1	11.0	13.0	11.6	-4.0	-10.7	-7.0
Ulaştırma-haberleşme	5.1	5.1	4.2	6.1	-3.3	-7.8	-4.3
Mali kuruluşlar	2.1	1.4	0.7	-0.4	-5.3	-10.0	-9.2
GSYİH	5.6	6.4	7.8	8.3	-2.1	-8.5	-7.1
GSMH	4.2	4.9	7.2	7.6	-4.4	-11.0	-8.4

Kaynak: DİE

Üretim tarafında daralma tüm sektörlerde şiddetle hissedilmiştir. İlk dokuz ayda toptan ve perakende ticaret, inşaat sektörü ve mali sektör sırasıyla %11, %8.6 ve %8.2'lik daralmayla en çok etkilenen sektörler olmuşlardır. Bankacılık sektöründe başlayan kriz, firmalar kesiminin finansman kaynaklarının kesilmesi ve devalüasyon sonucu hanehalkı gelirinde ortaya çıkan negatif etki sonucu tüm kesimlerde artarak hissedilmiştir. 2001 yılının ilk çeyreğinde tarım kesiminde yaşanan %6.3'lük büyüme ilk dokuz ayda sektördeki daralmayı ortalama olarak %3.6'da tutarken, aynı dönemde imalat sanayindeki daralma %6.2 olmuştur.

Bankacılık sektöründe başlayan kriz tüm kesimlere yayılmıştır.

1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, Türkiye ekonomisi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1990'lı yıllarda uygulanan sıcak para politikasıyla sağlanan sermaye girişi, yeni yaratılan ve harcanabilir kaynak olarak yurtiçi bölüşümde kullanılmıştır. 1980'li yıllarda yoğun teşvik ve devalüasyonlarla desteklenen ihracata dayalı büyüme politikaları kişi başına milli geliri 1500 dolar seviyelerinden 1989 yılında 2000 dolar seviyesine taşıyabilmiştir. Finansal liberalizasyon süreciyle milli gelir yeni bir platoya taşınırken (1993 yılında kişi başına GSMH 3093 dolar), sermaye hareketlerinde kısa vade ve portföy yatırımlarının ağırlığı, sistemi sermaye çıkışlarına hassas hale getir-

Ekonomideki daralma ve yaşanan devalüasyon kişi başına milli gelir düzeyini yaklaşık 10 yıl geriye götürmüştür.

miştir. Sermaye hareketlerinde tam serbesti veri olarak alındığında, politika yapıcılarını faiz ve döviz kuru enstrümanlarından sadece birini fonksiyonel olarak kullanabilmiş ve artan dolarizasyon ve bozulan kamu maliyesi ekonominin temel dengesizliklerini derinleştirmiştir. 2001 krizi sonucunda kişi başına milli gelir yaklaşık 2100 dolara kadar düşmüştür. Benzeri bir gerilemenin görüldüğü 1994 yılından farklı olarak, kişi başına milli gelirde 2002 yılında hızlı bir toparlanma beklenmektedir. Bu durum son zamanlarda tekrar gündeme gelen sermaye girişlerinin ülkenin fiziksel sermaye stokunu artırıcı katkı yapması gerekliliğini teyit etmiştir.

Üç Aylık Sanayi Üretimi

(1997=100, yıllık % değişim)

	2000			2001*		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Toplam sanayi	-4.4	10.5	6.1	-1.7	-10.0	-7.8
Madencilik	-7.2	16.1	-2.8	-6.4	0.2	-5.0
Enerji	1.4	29.9	7.4	-7.3	14.2	-2.1
İmalat	-6.3	9.8	6.5	2.2	-10.9	-8.6
Gıda ve İçecek	-14.4	6.2	3.7	10.6	-4.5	-3.2
Tekstil Ürünleri	-6.3	10.1	10.0	-19.4	-5.4	-5.6
Giyim Eşyası	-50.4	7.4	6.6	-32.7	-1.1	-1.2
Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	-10.3	-16.5	-11.4	13.9	-6.3	9.8
Kimyasal Madde Ürünleri	-2.6	11.2	9.0	-8.7	-13.1	-12.5
Metalik Olmayan Diğ. Mineraller	5.4	7.6	7.7	1.1	-10.1	-10.0
Ana Metal	8.1	1.0	3.7	-18.1	2.4	-5.8
Makina ve Teçhizat	-15.3	9.6	6.7	-34.3	-20.5	-21.7
Taşıt Araçları ve Karoseri	0.0	47.8	47.8	-	-42.0	-42.0

* Ocak-Eylül dönemi

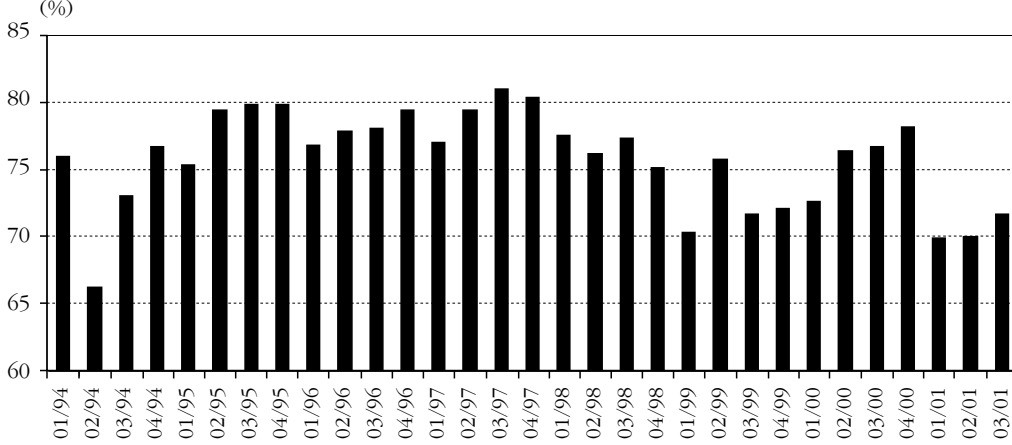
Kaynak: DİE

İlk dokuz ay için sanayi üretimi verileri, yaşadığımız krizin şiddetini yansıtmaktadır. Marmara depremlerinden sonra uzun süre faaliyetleri duran ve 2000 yılında da, düşük kapasiteyle çalışan rafinerilerden dolayı %11.4 küçülen petrol ürünleri imalatı dışarıda tutulduğunda, 2001 senesinde tüm sektörlerde ciddi daralma yaşanmıştır. Enerji üretiminde nispi kısıtlı daralmaya rağmen, madencilik ve imalat sanayi sektörlerinde üretiminin önemli oranda düşmesi, toplam sanayi üretiminin %7.8 gerilemesine neden olmuştur. Madencilik sektörü üretimi ilk dokuz ay-

Sanayi üretimi kaybı özel sektörde daha belirgindir.

da %5 düşerken, imalat sanayi üretimindeki düşüş %8.6'dır. İmalat sanayinde üretim kaybı, petrol ürünleri dışarıda tutulduğunda büyük ölçüde özel sektör üretimindeki düşüşe yaklaşmaktadır. 2000 senesindeki kredi genişlemesiyle büyük artış kaydeden taşıt araçları üretimi 2001 yılında %42 daralırken, düşen sabit sermaye yatırımlarına paralel olarak makine ve teçhizat üretimi de %21.7 azalmıştır.

Kapasite Kullanım Oranı (İmalat Sanayi, üç aylık)

Kaynak: DİE

İmalat sanayi kapasite kullanım oranları da üretime paralel bir seyir izlemektedir. 2000 yılındaki kısmi düzelmenin ertesinde Aralık ayı itibarıyla düşmeye başlayan kapasite kullanım oranı, 2001'in ilk çeyreğinde %69.8'e düşmüştür. 1994 krizi ve 1999'un ilk çeyreğinde ekonominin dip noktaya ulaştığı seviyelerden farklı olarak, 2001 senesinde hızlı düşüşün ardından, kapasite kullanım oranı yıl boyunca dip seviyesinde kalmıştır. 2000 yılı sonunda patlak veren kriz daralma sinyallerinin henüz tam olarak realize olmadığı bir döneme denk gelmiş ve firmalar kesimi krize yüksek stoklarla yakalanmışlardır. Şubat krizinden sonra finansal piyasalardaki belirsizliğin giderilememesi üretim, yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesine neden olmuş, enerji ve hammadde fiyatlarında görülen yüksek artışlar ihracat açısından bile stokların kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Üçüncü çeyrek itibarıyla kapasite kullanım oranı kısmi bir iyileşme ile %71.6 seviyesine yükselmiştir. Düşük kapasite kullanımında iç pazardaki talep yetersizliği %54.8 ile en önemli etken olurken, finansman kısıtının toplam içindeki payı da %5.6'ya yükselmiştir.

1998 yılından bu yana düşük olan kapasite kullanımını Kasım krizi ertesinde daha da gerilemiştir.

İstihdam

Eylül 2001 itibariyle, çalışabilir yaştaki nüfus 45.8 milyon kişiye, işgücü ise 23.8 milyon kişiye ulaşmıştır. Toplam istihdamda çok kısıtlı bir artış olmasına rağmen, işgücündeki artışın yüksekliği işsizlik oranını artırarak %8'e yükseltmiştir. İşsizlik oranlarına kentsel ve kırsal ayırımı yapılarak bakıldığında kentsel nüfustaki işsizlik oranındaki önemli artış göze çarpmaktadır.

Kentsel işsizlerin sayısında önemli bir artış olmuştur.

İstihdam

	1998	1999	2000	2001*
15 yaş ve üstü Nüfus (bin kişi)	43,080	44,039	44,765	45,820
İşgücü (bin kişi)	22,929	22,925	22,029	23,782
İşgücüne katılım oranı (%)	53.2	52.1	49.2	51.9
Toplam istihdam (bin kişi)	21,393	21,236	20,578	21,875
İşsiz (bin kişi)	1,536	1,689	1,451	1,907
İşsizlik oranı (%)	6.7	7.4	6.6	8.0
Kent	10.3	10.4	8.9	11.6
Eğitimli genç oranı	28.5	28.2	22.4	32.3
Kır	2.9	4.1	3.7	3.9
Eğitimli genç oranı	25.2	23.4	19.9	19.1
Eksik istihdam oranı (%)	5.9	10.2	7.0	5.7

* Ocak-Eylül Dönemi

Kaynak: DİE

Sanayileşme sürecinde tarımın toplam katma değer içindeki payı azalırken, kırsal nüfus da kentlere doğru kayarak tarım dışı işgücü arzında bir artışa yol açmaktadır. Bu durumda, 2001 senesi gibi ekonomik krizin derinden hissedildiği yıllarda istihdam üzerinde ciddi baskılar ortaya çıkabilmektedir. Daha önceki yıllardan farklı olarak, bankacılık kriziyle bir çok beyaz yakalı işsiz ortaya çıkmış ve yurt içi talepte önemli daralmalar yaşanmıştır.

Bankacılık sektöründe yaşanan sorunların etkilerinin reel sektör ve hanehalkları üzerinde artan finansman kısıtları ve reel gelir kaybı olarak ortaya çıkmasıyla, firmalar açısından gerek dışsatım gerek yurtiçi pazarlara yöneliş oldukça kısıtlı kalmıştır. Kapasite kullanım oranlarının piyasa koşullarına adapte olması ise istihdam üzerinde ciddi baskılar

İmalat sanayinde çalışanlar endeksi istihdamda ortaya çıkan daralmayı göstermektedir.

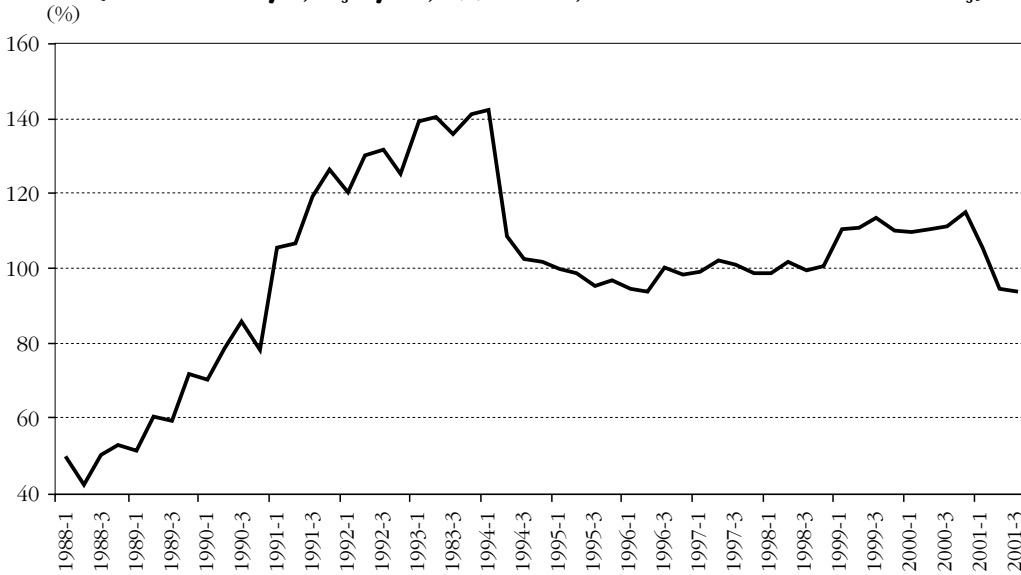
ortaya çıkarmıştır. %6.1 oranında büyüme yaşanan 2000 senesinde bile bir önceki yıla göre %2.4 oranında azalan imalat sanayi üretimde çalışanlar endeksi, Eylül ayı itibariyle %11.7'lik azalış göstermektedir.

Ücretler

1980'li yıllarda uygulanan gelirler politikası sonucu keskin ve sürekli şekilde gerileyen reel ücretler, 1989 seçimleri itibariyle seyrini değiştirmiştir. 1991 yılında hükümete gelen koalisyon, 80'li yılların kaybeden kesimleri olan ve kendilerini iktidar yapan işçi, çiftçi ve yurtiçi piyasaya üretim yapan sanayi kesimini destekleyici politikalar izlemişlerdir. 1991 yılında imalat sanayinde çalışılan saat başına reel ücretlerde önemli bir sıçramayla reel artış trendi 1994 krizine kadar devam etmiştir. Kriz ve yaşanan devalüasyon istihdam üzerinde baskı oluştururken reel ücretlerde önemli bir düşüş yaşanmıştır. Hızlı büyüme yaşanan 1995 senesinden itibaren reel ücretlerde bir gelişme yaşanmamıştır. 1999 yılının ikinci yarısı ve 2000 yılı başında kamu ücretlerindeki %25'e yakın ortalama reel artışların toplam reel ücretleri yukarı taşıyıcı etkisi göz önünde tutulduğunda, krizler sonrasında gelineen seviyenin özel sektör reel ücretlerinin üzerinde olduğu görülmektedir.

1994 krizi sonrası reel ücretler dar bir aralığa girmiştir

Çalışılan Saat Başına Reel Ücret Endeksi
(İmalât Sanayii, üç aylık, 1997=100, mevsimsellikten arındırılmış)

Kaynak: DİE

1999'un ikinci yarısından itibaren kamuda yapılan geçmiş fiyat artışlarına yönelik toplu sözleşmeler, enflasyonun düşme trendine girdiği 2000 yılında reel ücretlerin yüksek kalmasına neden olmuştur. 2000 yılında özel sektörde önemli oranda verimlilik artışı yaşanmış ve bu kesimde reel ücret artışı programa zarar vermemiştir. Kamu kesiminde ise, geçmiş fiyat oluşumlarına endeksleme sonucu ortaya çıkan yüksek reel ücret artışlarının düşen verimlilik sebebiyle kamu maliyesi üzerindeki baskısı artmıştır. Yılın tamamında kamu kesiminde verimlilik %1 azalırken reel ücretler %15 artmış; özel sektörde verimlilik %10 artarken reel ücretler %2.1 düşmüş ve toplamda istihdam %2.4 azalırken reel ücretler %0.5 artarak dikkat çekici bir resim ortaya çıkmıştır. 2001 senesinde TL'nin değer kaybı sonucunda çalışılan saat başına reel ücretlerde keskin bir düşüş görülmüş ve özel sektörde ilk üç çeyrekte sırasıyla %5.5, %15.3 ve %16.1 oranlarında gerileme yaşanmıştır.

Saat Başına Ortalama Ücret (İmalat Sanayi, \$/saat)

	Kamu	Özel	Toplam
1994	2.2	1.4	1.6
1995	2.4	1.6	1.8
1996	2.3	1.7	1.8
1997	2.6	1.7	1.8
1998	2.9	1.8	2.0
1999	3.6	2.0	2.3
2000	4.3	2.1	2.4
2001*	4.0	1.9	2.2

* İlk üç ay ortalaması

Kaynak: DPT

İmalat sanayinde dolar bazında saat başına ortalama ücret, 2001'in ilk üç ayında, geçen seneye göre toplamda %8.3 azalmıştır. Azalış özel sektörde %9.5 olarak gerçekleşirken, kamu sektöründe %7.0'dır. Buna rağmen, ücret seviyeleri 1994 krizi ertesine oranla yüksekliğini korumaktadır. Kamu sektörü ücretleri, özel sektör ücretlerinin iki katından biraz fazladır.

2001 yılında, memur maaşları altı aylık dönemler için yüzde 10 oranında artırılmıştır. Aynı dönemlerde tüketici fiyat artışları ise yüzde 32.3 ve yüzde 27.4 olarak gerçekleşmiştir. Asgari ücret 2001'in ilk altı ayında brüt 139,950,000 TL (141\$), ikinci altı ayında ise 167,940,000 TL (115\$) olarak belirlenmiştir. Böylece yıllık artış, %17.4 ilk yarıyıl, %20.4 ikinci yarıyıl olmak üzere %41.4 olmuştur. 2002 yılı ilk altı ayı için belirlenen brüt asgari ücret ise 222,750,000 TL olmuştur.

B Ö L Ü M

KAMU MALİYESİ

Kamu Kesimi Dengesi

1999 yılı sonunda, sürdürülemez boyuta ulaşan makro dengeleri yeniden tesis etmek ve bir anlamda kamu yönetimini yeniden yapılandırmak amacıyla makroekonomik uyum programı uygulamaya konmuştur. Uygulanmaya başlanan programın nihai hedefi enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek olsa da, program, kapsamı ve niteliği açısından dezenflasyon programından çok yeniden yapılanma programı özellikleri taşımaktadır. Programın öngördüğü yapısal dönüşümler kamu yönetiminde çok büyük çaplı bir yeniden yapılanmayı gerektirmektedir. Politika belirleyicilerinin tamamen kontrolünde ve sorumluluğunda olan bu reformlar yapısal dönüşüm kriterleri olarak belli bir takvime bağlanmıştır.

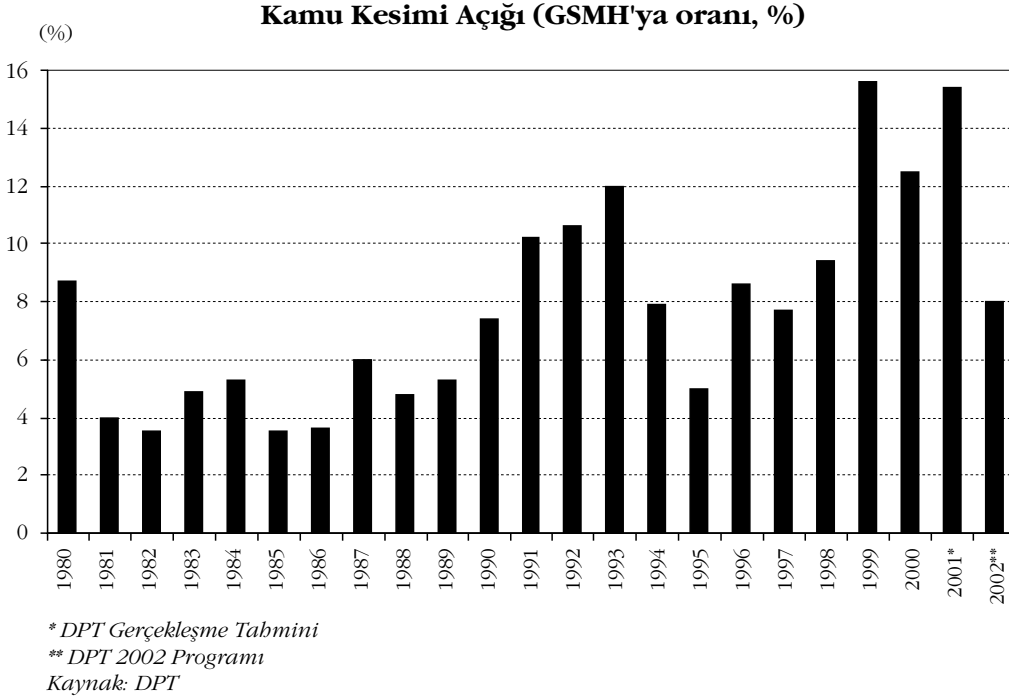
Yapısal dönüşüm kriterlerine bağlı olarak 2000 yılı başında hızlı yol alınmış ancak yaz aylarında artan rehabet ortamı ile yapısal reformların hayata geçirilmesinde görülen isteksizlik, programın uygulanmasındaki temel sorun olmuştur. 2001 Şubat ayında yaşanan devalüasyon ile birlikte kur çıpasına dayalı program tamamıyla çökmüştür. 2001 yılı Mayıs ayında IMF'den alınan destekle uygulanmaya başlanan 'Güçlü Ekonomiye Geçiş' (GEG) programı, 2000 programının yapısal reform sürecini devam ettirmeyi amaçlamış, kur politikasını dalgalı kura dönüştürmüş ve kamu maliyesi politikasını biraz daha sıkılaştırmıştır.

Ekonomide kaynakların etkin kullanımı açısından, kamunun mümkün olduğu kadar küçültülmesi, ekonominin kayıt altına alınması ve bütçe sisteminde şeffaflığa geçilmesi büyük önem taşımaktadır. Bütçeler, ekonomiye yön vermek açısından kamu maliyesinin önemli araçlarından biridir. Ne var ki, son on yılda hem konsolide bütçe hem de konsolide kamu kesimi dengelerinde yaşanan ciddi bozulmalar nedeniyle bütçe hazırlayıcıları bütçe üzerindeki etki ve kontrollerini kaybetmişlerdir. Diğer yandan, bütçedışı fonlar, kamu bankaları, KİT'ler ve sosyal güvelik kuruluşları aracılığıyla oluşturulan ilave harcama kaynakları toplam kamu kesimi harcamalarının takibini imkansız hale getirmiştir. Buna bağlı olarak kamu kesimi borçlanma gereği 1999 yılında bir önceki yıla göre altı puan birden artarak %15.6'ya tırmanmış, 2000 yı-

Mali disiplin kamu kesiminin yeniden yapılandırılması açısından önem taşımaktadır.

2000 yılında KKBG'de elde edilen kazanımlar 2001 yılında geri verilmiştir

linda uygulanan makroekonomik uyum programı ile birlikte %12.5 seviyelerine inmiştir. Şubat krizi sonrasında yapılan bankacılık operasyonu dahilinde, kamu bankalarındaki görev zararlarının kamu kağıdı verilmesi suretiyle kamu borcu içine dahil edilmesiyle artan faiz ödemelerinin etkisiyle, 2001 yılında kamu borçlanma gereğinin GSMH'ya oranının tekrar %15.4'e tırmanması beklenmektedir.

1999 yılında imzalanan Stand-By anlaşmasında konsolide kamu sektörü temel dengesi için Aralık 2000 performans kriteri 4.5 katrilyon TL olarak belirlenmiştir. Deprem harcamaları ile düzeltilmiş alt sınır 3.2 katrilyon TL olarak belirlenmişken, bu tanıma göre kamu sektörü kümülatif temel dengesi 4.7 katrilyon TL seviyesinde gerçekleşerek performans kriterini aşmıştır. Makroekonomik uyum programının terkedilmesinden sonra, güçlü ekonomiye geçiş programı ile devam eden Stand-By anlaşması dahilinde kamu sektörü kümülatif temel dengesi Aralık 2001 için performans kriteri olarak belirlenmiş ve Aralık 2001 için 9.3 katrilyon TL olarak hedeflenmiştir. 2002 DPT programında 2001 yılı için kamu sektörü kümülatif temel dengesinin 12.6 katrilyon TL ile performans kriterinin üzerinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

**Uygulanan mali disipli-
 ne rağmen,
 2001'de kamu açıkları
 artmıştır.**

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSMH'ya oranı, %)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002**
Konsolide bütçe	8.3	7.6	7.3	11.9	10.9	15.1	9.6
KİT	-0.5	-0.2	1.4	2.5	2.2	0.6	0.0
Mahalli idareler	0.2	0.3	0.4	0.4	0.5	0.2	0.2
Sosyal güvenlik kurumları	0.2	0.1	0.4	0.3	0.2	0.6	-0.1
Diğer	0.6	-0.1	-0.1	0.5	-1.3	-0.9	-1.7
Toplam	8.8	7.7	9.4	15.6	12.5	15.4	8.0
Toplam (faiz hariç)	-2.4	-1.1	-3.1	0.9	-4.7	-7.7	-8.4
Toplam (özelleştirme hariç)	9.0	8.0	10.4	15.7	14.0	16.3	9.1
Toplam (faiz ve özelleştirme hariç)	-2.3	-0.9	-2.2	0.9	-3.2	-6.8	-7.2

* DPT Gerçekleşme Tahmini

** DPT 2002 Programı

Kaynak: DPT

2001 yılında gerçekleşen borç operasyonu sonucu hızla artan faiz harcamaları konsolide bütçe açığının GSMH'ye oranını %15.1'e sıçramasına neden olmuştur. Konsolide bütçede yaşanan aşırı bozulma, kamu kesimi dengesini de olumsuz etkilemiştir. KİT açıklarının GSMH'ye oranının, KİT'lerin ürettiği mamullerde uygulanan fiyat politikası sonucu 2000 yılındaki %2.2 oranından %0.6'ya inmesi beklenmektedir. Sosyal güvenlik açıklarının GSMH'ye oranı ise, 2000 yılında yapılan sosyal güvenlik reformunun etkisiyle %0.2'ye düşmüştü, 2001 yılında kriz nedeniyle prim gelirlerinin yeterince artırılmaması ve tahsilat oranının düşmesi ile %0.6'ya yükselmiştir. Diğer kalemi altında yer alan fonlar 2000 yılında %1.3 oranında fazla verirken, işsizlik fonunun sisteme dahil edilmesine rağmen özelleştirme gelirlerindeki azalmaya bağlı olarak bu fazlanın 2001 yılında %0.9'a düşmesi beklenmektedir.

2002 yılında kamunun küçültülerek şeffaf hale getirilmesi doğrultusunda, KİT açıklarının sıfırlanması konsolide bütçe açığının GSMH'nin %9.6'sına çekilmesi ve KKBG'nin GSMH'ye oranının %8'e gerilemesi beklenmektedir. 2002 yılı için hedeflenen GSMH'nin %6.5'i oranındaki kamu sektörü faizdışı fazlasına ulaşılmasına yardımcı olmak, kamu idaresinde maliyet etkinliğini geliştirmek ve kamu harcamalarının reel ekonomi üzerindeki yükünü azaltmak amacıyla, alınması öngörülen

2002'de kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ye oranının keskin bir düşüş gösterip %8'e gerilemesi hedeflenmiştir.

5.7 katrilyon TL (GSMH'nın %2'si) tutarında ek tedbirler belirlenmiştir. Konsolide bütçeyle ilgili tedbirler toplam tedbirler paketinin 3.1 katrilyon TL'sini (%55'ini) oluşturmakta olup, geri kalan tedbirler KİT'lere ilişkindir. Kamu kesiminin diğer birimleri için ise hedefler yeni tedbirlere başvurulmaksızın tespit edilmiştir.

Toplam Kamu Borcunun GSMH'ya Oranı (Milyon Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
İç Borç	34,183	39,214	44,622	54,875	58,368	122,250
Dış Borç (Kamu)	51,602	50,271	52,558	54,012	62,709	52,815
GSMH	184,305	193,858	205,640	187,425	201,880	184,667
Kamu Borcu/GSMH (%)	46.5	46.2	47.3	58.1	60.0	94.7

* Geçici yıl sonu rakamları

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2000 yılında uygulanan kur çıpalı stabilizasyon programı yapısı gereği TL'nin aşırı değerlenmesine ve dış kaynak girişinin artmasına neden olmuştur. Kamu net dış borç ödeyici konumundan çıkarak, iç piyasadan karşıladığı borçlanma gereksiniminin bir kısmını dış kaynakla finanse etmiştir. Kasım 2000'de güven zedeleyici likidite krizi sonucu dış borçlanma imkanları azalırken iç piyasada da vadeler kısalarak faiz oranları yükselmiştir. Şubat 2001'de programın tamamen çökmesi ile birlikte dış kaynak imkanının sıfırlanması ve yurtiçi finansal piyasaların kilitlenmesi, kamu borçlanmasının astronomik reel faizlerle gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Şubat krizinin en önemli nedenlerinden biri olan kamu bankaları likidite sorununun çözülebilmesi ve kamu sektörü borçlarının daha şeffaf hale getirilmesi amacıyla, kamu ve TSMF kapsamındaki bankalara mevcut zararları karşılığında kamu kağıdı verilmiştir. Böylece kamu bankalarının bilançoları düzeltilirken, kamu borç stoku da konsolide edilerek kayıt altına alınmıştır. Bankacılık operasyonu sonucu toplam kamu borç stokunun GSMH'ya oranı, 2000 yılındaki %60 değerinden 2001 yılı sonu itibariyle %94.7'ye yükselmiştir.

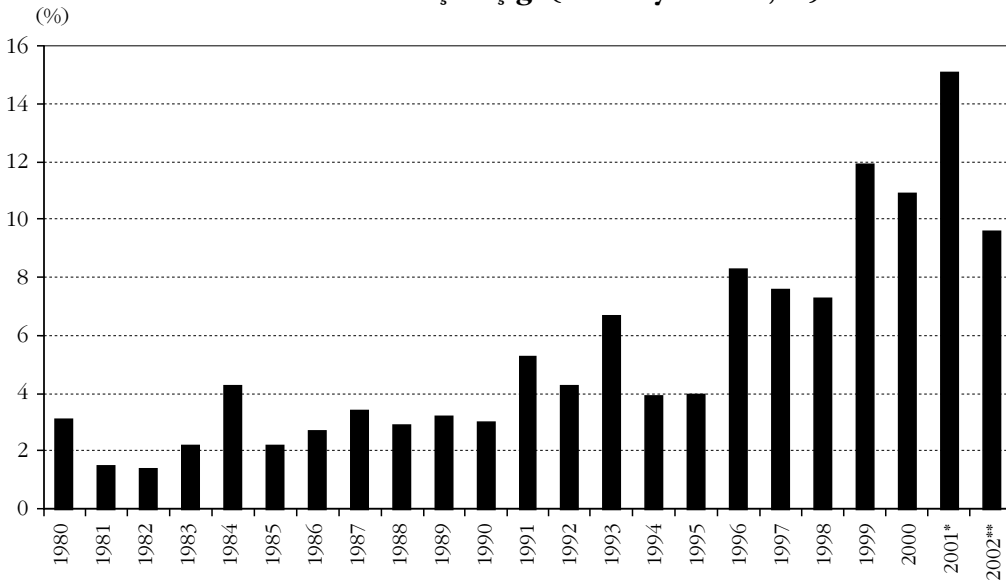
Kamu ve TSMF bankalarına verilen kamu kağıtlarının etkisiyle kamu borç stoku hızla artmıştır.

Konsolide Bütçe

Faizlerdeki düşüş ve ekonomik büyümenin beklentilerin üzerinde olmasının da etkisiyle 2000 yılında kamu maliyesinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 2000 yılında konsolide bütçe gelirleri 1999'un aynı dönemine göre reel olarak %18'lik artışla 33.8 katrilyon TL, giderler ise %10'luk reel artışla 46.6 katrilyon TL olmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda bütçe açığı reel bazda %7 küçülerek 12.8 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Faiz dışı fazla sene başında hedeflenen seviyesini aşıya da, özelleştirme gelirlerinin düşük kalması sonucunda 7.6 katrilyon TL'de kalmıştır. Böylece bütçe açığının GSMH'ya oranı % 10.2'ye gerilerken faiz dışı fazla GSMH'nın %5.6'sına ulaşmıştır. Hükümet bu performansın güçlenerek devam edeceği beklentisiyle 2001 yılında, bütçe açığının GSMH'nın %3.4'üne düşmesi ve faiz dışı fazlada bu oranın %6.5'e yükselmesini hedeflemiştir. Şubat krizi sonrası gerçekleştirilen bankacılık operasyonu ile birlikte bu hedeflerin gerçekleştirilemeyeceği görülerek bütçe açığının GSMH'ya oranı %15'e, faiz dışı fazlanın ise GSMH'ya oranı %5.1'e revize edilmiştir. Ayrıca konsolide bütçe faiz dışı harcamalarına performans kriteri olarak üst limit getirilmiştir. Borç operasyonu ve bozulan makro dengelere paralel olarak artan faiz harcamaları başta olmak üzere bütçe harcamaları, bütçe dengesinin açılmasına yol açmıştır.

Konsolide bütçede sağlanan iyileşme, 2001 yılında devam ettirilememiştir.

Konsolide Bütçe Açığı (GSMH'ya oranı, %)

* DPT Gerçekleşme Tahmini

** DPT 2002 Programı

Kaynak: DPT

Mayıs 2001’de uygulanmaya başlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında yürütülmeye devam eden mali disiplin sayesinde faiz harcamalarındaki tırmanışın aksine, Eylül 2001 itibariyle konsolide kamu faiz dışı harcamaları, 23 katrilyon TL olarak, performans kriteri olarak belirlenen 24.2 katrilyon TL üst limitin altında kalmıştır. 2001 yılı faiz dışı bütçe fazlasının GSMH’ya olan oranının %6.9 ile hedeflenenden daha fazla gerçekleşmesi beklenmektedir. IMF’den sağlanan ek kredi ve 2001 yılı sonunda nominal hedeflerin üzerinde faiz-dışı-fazla verilecek olması, 2001 yılı iç borç stokunun döndürülebilmesini mümkün kılarsa da, borç stokunun GSMH’ya oranını stabilize etmeye ve borç sarmalından çıkmaya yetmemiştir. Uygulanan sıkı maliye politikası, vergi tabanının erimesine yol açarken, ekonomik aktivitelerdeki küçülmeyi de ciddi derecede derinleştirmiştir.

2000 yılında uygulanmaya konan ek deprem vergilerinin tahsilatında sağlanan yüksek performans sayesinde vergi gelirlerinin GSMH’ya oranını %21’e ulaştırmıştır. 2001 yılının ilk dokuz ayında, ekonomideki küçülmenin reel bazda yıllık %8.2 oranına ulaşmasına rağmen, devam ettirilen ek vergiler, ATV ve KDV’den sağlanan yüksek tahsilat ile vergi gelirlerinde %41.2 oranında artış sağlanmıştır. Dolayısıyla ekonomideki küçülmenin ve enflasyondaki ivmelenmenin de etkisiyle, vergi gelirlerinin GSMH’ya olan oranı 2000 yılı seviyesinde kalacağı tahmin edilmektedir. Vergi dışı normal gelirler, özellikle 2001 yılı bütçe programında öngörülen 3.7 katrilyon TL’lik özelleştirme gelirinin sadece 1.5 katrilyon TL’sinin gerçekleştirilmesi nedeniyle, bütçe hedefinin 1.5 puan gerisinde kalarak GSMH’nın %3.7’sine ulaşması beklenmektedir.

2001 yılında konsolide dengesindeki bozulmaya rağmen faiz dışı fazla hedefi aşılmıştır.

Derin krize rağmen ek vergiler ve dolaylı vergiler sayesinde vergi hasılatı yüksek olmuştur.

Bütçe Gelirleri

(Dağılım, %)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002**
Dolaylı vergiler/Vergi gelirleri	60.6	59.3	55.6	57.0	60.1	60.6	65.3
Vergi gelirleri/Toplam gelirler	83.1	82.5	80.6	86.6	82.8	81.4	78.2
Vergi gelirleri/Toplam harcamalar	57.0	59.4	58.9	53.8	58.5	54.2	61.9

* DPT Gerçekleşme Tahmini

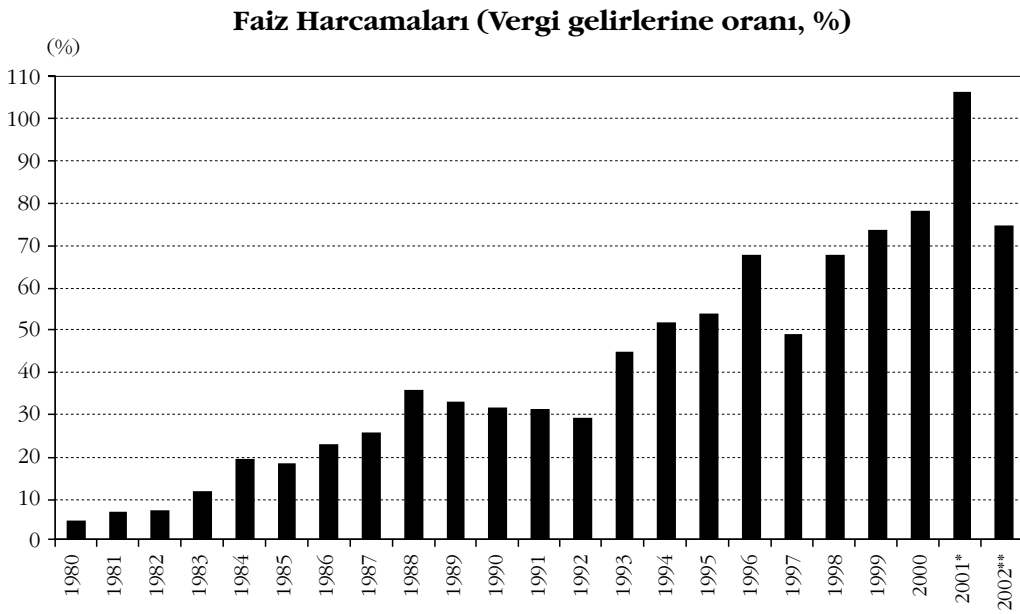
* DPT 2002 Programı

Kaynak: DPT

2002 yılında vergi gelirlerinin GSMH'ye oranının %20.6'ya gerilemesi beklenirken, dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payının %60'lar seviyesinden %65'ler seviyesine gelmesi programlanmaktadır. Kamu maliyesinde kalıcı bir şekilde düzelme için gelir dağılımını bozucu etkisi olan dolaylı vergilerin artırılması ve geçici olarak uygulamaya konulan vergilerin kalıcı hale getirilmesinden ziyade, vergi sisteminin kanunları, idaresi ve denetimiyle bir bütün olarak ele alınması, devletin mümkün olduğu kadar küçültülmesi, ekonominin kayıt altına alınması, bütçe sisteminde şeffaflığa geçilmesi gerekmektedir.

90'lı yıllardan itibaren kamu borçlanma gereğinin sık yurtiçi finans kesiminden iç borçlanma yolu ile karşılanmaya çalışılması, faiz oranları artarken vadelerin kısılmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda, kriz yılı olan 1994 yılında faiz ödemelerinin vergi gelirlerine payı %50 iken, 2001 yılında bu oran %116'ya ulaşmıştır. Faiz harcamalarındaki aşırı yükselme, bütçenin maliye politikası aracı olarak etkinliğini azaltmaktadır.

Vergi gelirleri artan faiz harcamalarını karşılayamamaktadır.

* DPT Gerçekleşme Tahmini

** DPT 2002 Programı

Kaynak: DPT

2000 yılında negatif reel faizlere ve borçlanma vadesinin uzamasına rağmen, 1999 yılından gelen ağır faiz yükü yüzünden faiz ödemelerinin toplam bütçe harcamaları içindekin payı %43.5'e yükselmiştir. 2001 yılında Şubat ayında yaşanan kriz ile birlikte reel faizler %70'e tırmanırken vade yapısı üç aya inmiş, borçlanma maliyetinde görülen bu aşırı yükselme, 2000 yılında sağlanan iyileşmenin tamamıyla erimesine neden olmuştur. Dolayısıyla, Ekim 2001 itibariyle bir önceki yılın aynı dönemine göre bütçe harcamaları %67.6 oranında artarken, faiz ödemeleri %89.9 yükselmiştir. 2001 yılı sonu itibariyle faiz harcamalarının toplam harcamalara oranı % 52'ye çıkması beklenirken, 2002 yılında bu oranın %43.6 ile hızlı bir iyileşme göstermesi programlanmıştır.

Konsolide Bütçe (Trilyon TL)

	2001*	Ocak-Ekim		%	2001**
	Program	2000	2001	değişim	Tahmin
Gelirler	43,127	27,908	41,217	47.7	50,151
Vergiler	31,777	22,058	31,155	41.2	38,536
Vergi Dışı	11,050	5,400	9,495	75.8	11,214
Katma Bütçe	300	451	567	25.6	401
Harcamalar	48,360	38,918	65,208	67.6	77,999
Personel	12,000	8,109	11,927	47.1	14,900
Diğer cari	4,770	2,156	2,975	38.0	4,800
Yatırım	3,500	1,627	2,537	55.9	3,770
Transfer	28,090	27,026	47,769		54,529
Faiz ödemeleri	29,319	19,006	36,092	89.9	51,246
İç borç	23,613	17,773	33,467	88.3	40,984
Dış borç	5,706	1,233	2,625	113.0	10,262
Faiz dışı denge	24,086	7,996	12,101	51.3	23,398
Bütçe dengesi	-5,233	-11,010	-23,991	117.9	-27,848
Bütçe nakit dengesi	-5,233	-11,451	-24,520	114.1	-27,848
TÜFE (ortalama yıllık % artış)				51.2	

*DPT programı, 2001 Yılı Programı

**DPT gerçekleşme tahmini, 2002 Yılı Programı

Kaynak: DPT

2000 yılında ekonomide yakalanan olumlu rüzgarla birlikte bütçe gelirlerinin GSMH'ya oranı 2.4 puan artarak %26.4'e yükselirken, bütçe harcamalarının GSMH'ya oranı bir önceki seneye göre 1.4 puan artarak %37.3'e yükselmiştir. 2001 yılında ilk on ayda yıllık bazda gelirler %47.7 oranında artarken, harcamalar %67.6 oranında artmıştır. Dolayısıyla bütçe açığı aynı dönemde %117.9 artarak 24 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. DPT tarafından 2001 yılı sonunda bütçe açığının GSMH'ya oranının bir önceki seneye göre 4.2 puan artarak %15.1 ile rekor seviyeye geleceği tahmin edilmektedir.

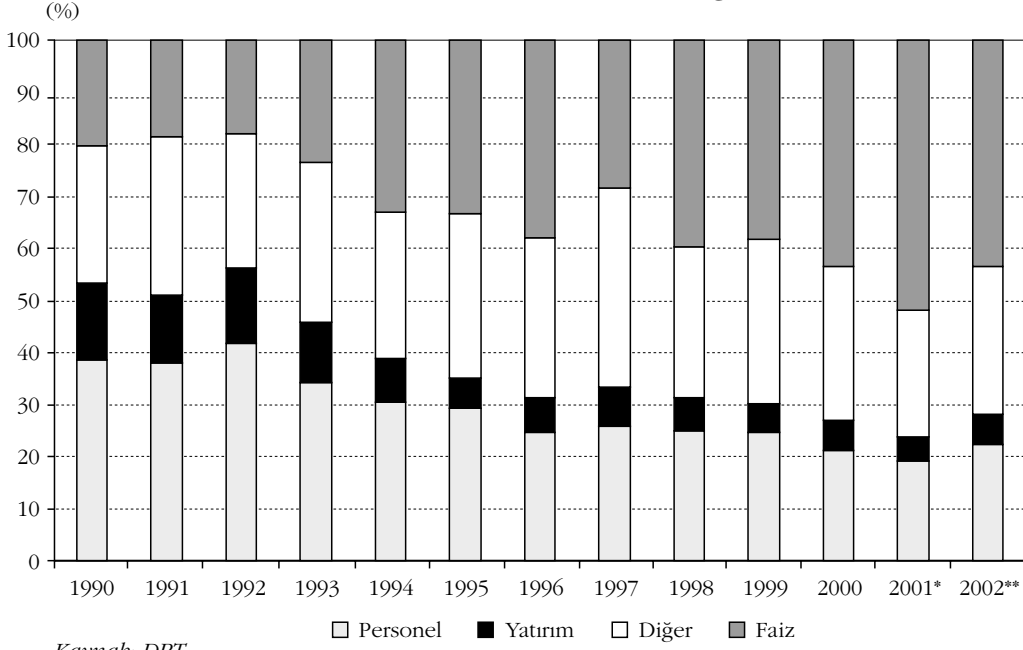
2002 yılında faiz dışı harcamalar için uygulanacak tasarruf tedbirlerine paralel olarak faiz dışı harcamaların GSMH'nın %20.2'sinden %19.7'sine gerileyeceği, faiz harcamalarındaki gerileme ile birlikte bütçe açığının GSMH'ya oranının da %9.6'ya düşeceği programlanmaktadır.

2002 yılında borç sarmalından çıkılabilmesi ve programlanan yüksek faiz dışı fazla hedefine ulaşılabilmesi için, Kasım ayında IMF'ye sunulan ek niyet mektubunda bir dizi maliye politikası tedbirleri alınmıştır. Bütçe gelirlerinin artırılmasına yönelik ek vergi yükümlülükleri ile birlikte 1.1 katrilyon TL (GSMH'nın %0.4'ü) ek gelir gelmesi beklenmektedir. KİT fiyat artışları nedeniyle artacak olan Hazine payları, fon gelirleri ve KDV kanalıyla, bütçeye 0.5 katrilyon TL'lik (GSMH'nın %0.2'si) ek bir kaynak sağlanacaktır. Personel harcamalarını rasyonel hale getirmek için alınan tedbirler ile birlikte 0.5 katrilyon TL (GSMH'nın %0.2'si) tasarruf sağlanması beklenmektedir. Yan harcamaların ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan kaynak transferlerinin rasyonel hale getirilmesi amacıyla alınan tedbirlerin 0.5 katrilyon TL (GSMH'nın %0.2'si) tasarruf sağlaması beklenmektedir. Emeklilik politikasının sosyal güvenlik kuruluşları üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, kamu sektörü tedbirlerinin yan ödemeler ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan kaynak transferleri üzerindeki net etkisi 0.4 katrilyon TL'lik (GSMH'nın %0.1'i) bir tasarruf olacaktır. İşletme ve bakım giderlerinin daha düşük maliyetle gerçekleştirilebilmesi için bu bakanlıklara ve kurumlara yapılan transferler 0.3 katrilyon TL azaltılması ile birlikte 0.4 katrilyon TL (GSMH'nın %0.1'i) tasarruf yapılacaktır. Tarımsal destekleme ve diğer sübvansiyonların azaltılmasıyla 0.3 katrilyon TL kadar (GSMH'nın %0.1'i) tasarruf sağlanacaktır.

Faiz harcamalarındaki artış, vergi tahsilatındaki yüksek performansla rağmen bütçe açığının ivmelenmesine neden olmuştur.

2002 yılında bütçe açığında hızlı bir iyileşme programlanmaktadır.

Konsolide Bütçe Harcamaları (Dağılım, %)

Kaynak: DPT

2000 yılında cari, yatırım ve faiz harcamalarının toplam harcamalara payı sırasıyla %28.9, %5.9 ve %43.5 iken, 2001 yılında bu oranların sırasıyla %25.3, %4.8 ve %52 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu oranlardan da anlaşıldığı gibi, faiz harcamalarının payı büyük bir hızla artarken maliye politikalarının ekonomi üzerindeki etkinliğini gösteren diğer harcamalar belirgin bir şekilde azalmıştır. Özellikle kamunun ekonomik aktiviteleri atırmak amacıyla yürütmesi gereken alt yapı yatırımlarının hızlı bir şekilde gerilemesi makroekonomik dengeleri olumsuz yönde etkilemektedir. 2002 yılında ise bu oranların sırasıyla, %30.3, %5.8 ve %43.6 ile 2000 yılı büyüklüklerine geri dönmesi hedeflenmektedir.

Kamunun mali yapısındaki bozukluk ve kaynakların etkin kullanımından uzaklaşması sadece makroekonomik göstergeleri değil doğrudan toplumun geniş kesimlerini de etkilemektedir. Türkiye'de gelir dağılımını etkileyen faktörlerin başında devletin yaptığı sosyal transferlerin beklenenin aksine gelir dağılımı eşitsizliğini yeterince azaltıcı bir etki yapmaması gelmektedir. Türkiye'de sosyal transferlerin büyük bölümünü emekli maaşlarından oluşması, işsizlik tazminatı, asgari geçim

2001 yılında faiz harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı %52'ye yükselirken, yatırımların %4.8'e gerilemesi beklenmektedir.

yardımı, çocuk yardımı gibi AB ülkelerinde sosyal harcamalarda büyük paya sahip olan transferlerin mevcut olmayışı transfer gelirlerinin yetersiz kalmalarının yanı sıra çok eşitsiz dağılımlarına da neden olmaktadır.

Bütçe Açığının Finansmanı

Ocak-Ekim itibariyle, finansman gereği geçen senenin aynı dönemine göre %114.1 artış gösterip, 2001 program değeri olan 5.2 katrilyon TL'nin oldukça üzerine çıkarak, 24.5 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Yıl sonunda finansman açığının 27.8 katrilyon TL'ye yükselmesi beklenirken, 2002 yılı için de 26.9 katrilyon TL'ye gerilemesi beklenmektedir.

Nakit Dengesi ve Finansmanı (Trilyon TL)

	2001* Program	Ocak-Ekim 2000	2001	% değişim	2001** Tahmin
Nakit dengesi	-5,233	-11,451	-24,520	114.1	-27,847
Finansman	5,233	11,451	24,520	114.1	27,847
Dış borçlanma (net)	392	1,921	-3,484	-281.4	-5,287
Kullanım	6,098	5,054	2,655	-47.5	4,975
Ödeme	-5,706	-3,133	-6,139	96.0	-10,262
İç borçlanma (net)	4,841	8,593	15,785	83.7	23,387
Devlet tahvili (net)	4,943	9,650	1,418	-85.3	6,964
Satış	22,757	18,753	17,188	-8.3	23,630
Ödeme	-17,814	-9,103	-15,769	73.2	-16,666
Kısa vadeli borç. (net)	-102	-1,057	14,366	1,258.7	16,423
Merkez Bankası (net)	0	0	0	-	0
Hazine bonosu (net)	-102	-1,057	14,366	1,258.7	16,423
Satış	5,697	5,066	31,588	523.5	40,741
Ödeme	-5,799	-6,124	-17,222	181.2	-24,318
Diğer	0	938	12,219	1,202.9	9,747

*DPT programı, 2001 Yılı Programı

**DPT gerçekleşme tahmini, 2002 Yılı Programı

Kaynak: DPT

90'lı yıllardan itibaren kamu borçlanma gereğinin sığ yurtiçi finans kesiminden iç borçlanma yolu ile karşılanmaya çalışılması, faiz oranları artarken vadelerin kısılmasına sebep olmuştur. 2000 yılında Hazi-

ne'nin vadeleri iki veya üç yıla çıkan kupon ödemeli ve değişken/sabit faizli tahviller ihraç etmesi vadeleri uzatmış; devlet tahvili finansmanını artırmıştır.

2001 yılında yaşanan derin krizin ardından kamu borçlanmasında yaşanan tıkanıklığın aşılabilmesi için, GEG programı çerçevesinde IMF ile imzalanan niyet mektubu ile birlikte, 9.5 milyar dolar IMF kaynaklı ve 2.5 milyar dolar Dünya Bankası kaynaklı acil yardım kredisinin, bütçe amaçlı kullanımına imkan sağlanmıştır. Ocak-Ekim itibariyle bütçe finansmanında 3.5 katrilyon TL net dış borç ödemesi gerçekleştirilirken, bütçe finansmanının %58.6'sı kısa vadeli hazine bonosu ile karşılanmıştır. 2002 yılında bütçe açığını karşılamak için gerekli finansmanın, yeni borçlanmadan anapara geri ödemelerinin çıkarılması şeklinde hesaplanan, 13.5 katrilyon TL net iç borçlanma ve 13.5 katrilyon TL net dış borçlanma ile karşılanması hedeflenmektedir. IMF'den gelecek olan 10 milyar doların daha üstünde bir dış finansman hedeflenen hükümet programında, ekonomide bekleyişlerin hızla olumluya dönerek ekonominin yabancı yatırımcılar gözündeki riskli yapısının azalacağı ve dış kaynak girişinin sağlanacağı varsayımının olduğu düşünülmektedir.

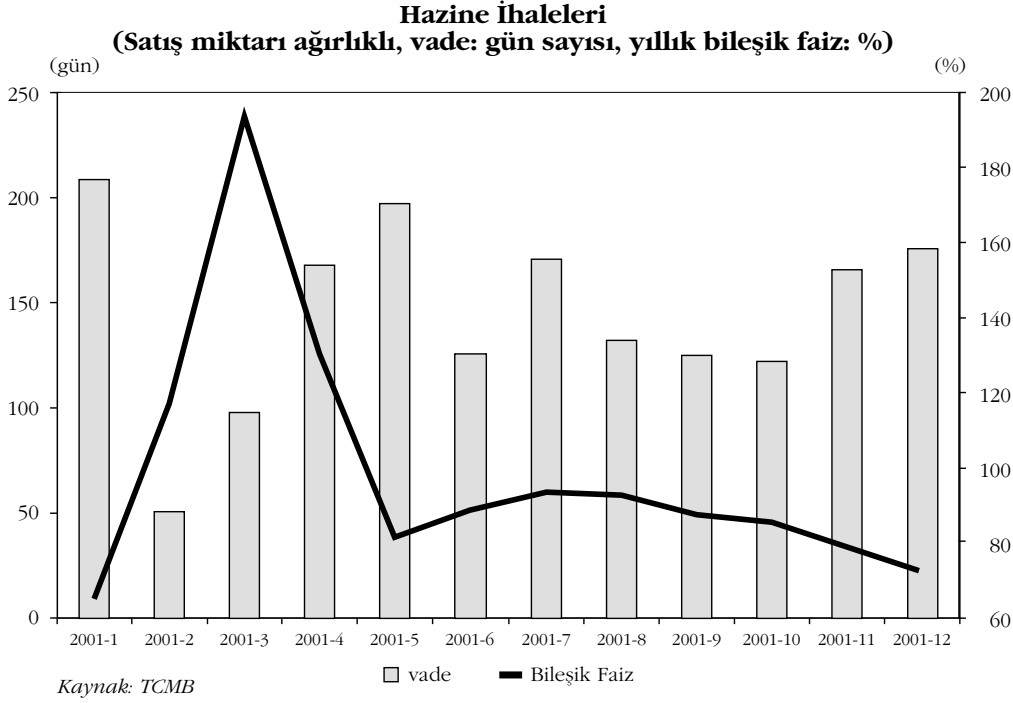
İçborç Stoku ve Faizler

2000 yılında uygulanmaya konan kur çıpasına bağlı programın çökmesinin ardından yaşanan güven erozyonu, kurda yaşanan yüksek düzeltmenin de etkisiyle, iç borcun çevrilmesinde tıkanıklığa neden olmuştur. Şubat-Mart aylarında reel faiz %80'lere tırmanırken, ortalama vade 75 güne düşmüştür. Mayıs ayında IMF desteği ile uygulanmaya konulan programın ana hedeflerinden biri, IMF'ye verilen taahhütlere paralel ve hızlı bir şekilde yapısal reformları hayata geçirmek suretiyle güven ortamını yeniden sağlayarak, yüksek reel faizleri aşağıya çekmekti. Fakat gündemde bulunan yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesinde hükümet yetkilileri tarafından ortaya konulan isteksiz tavır güven bunalımını daha da artırmıştır. Ortaya çıkan belirsizlik ortamı, serbest bırakılan dolar kurunun yukarıya doğru belirgin bir oynaklık kazanmasına neden olurken, reel faizlerin istenildiği oranda düşmesini engellemiştir. IMF'den sağlanan ek kredi ve bu yıl sonu için program-

2001 yılında bütçe finansmanı, bütçe amaçlı kullanılan IMF kredisinin yanında, kısa vadeli hazine bonosu ile karşılanmıştır.

2001 yılında ortalama vade 146 güne inerken, ortalama reel faiz %31 ile rekor bir seviyeye yükselmiştir.

lanan yüksek faiz dışı fazla hedefinin tutturulabilecek olması, 2001 yılı iç borç stokunun döndürülebilmesini mümkün kılsa da, borç stokunun GSMH'ya oranını stabilize etmeye ve borç sarmalından çıkmaya yetmemiştir.

Şubat krizi sonrasında yapılan bankacılık operasyonu dahilinde, TMSF kapsamındaki bankalara ve kamu bankalarına kamu kağıdı verilmesi suretiyle, kamu borç stokunun M2YR'ye oranı %50'lerden Kasım itibarıyla %110.4'e tırmanmıştır. Sürmekte olan krizin etkisiyle derin yara alan bankacılık sektörü, kısıtlı kaynaklarını gittikçe riskli görünüm kazanan kamu kağıtlarına yatırmak yerine likit kalmaya çalışmış ve yüksek finansman ihtiyacı olan kamunun değişik arayışlara kaymasına neden olmuştur. İhale yöntemi ile borçlanmakta zorluk çeken kamu kesimi, halka arza yönelirken, değişken faizli veya dövizde endeksli kağıtlarla borçlanmaya başlamış, iç borcun faiz ve para cinsinden yapısı değişmiştir. GEG programı çerçevesinde yapılan borç operasyonunun etkisiyle iç borcun alıcılara göre kompozisyonunda da önemli bir değişim olmuştur. Aralık ayı geçici rakamlarına göre iç borç stokunun %50'si değişken faizli, %36'sı döviz cinsinden ve %14'ü sabit faizli ol-

2001 yılında içborç stoku rekor artış göstermiştir.

muştur. Stokun %66'sı kamunun, %34'ü ise piyasanın elinde bulunmaktadır. İç borcun sabit faizli kısmının toplam içindeki payında görülen önemli gerileme, 2002 yılı için iç borç stoku projeksiyonlarını zorlaştırırken, borcun monetizasyon ve kurda değer kaybı ile reel olarak eritilmesi senaryoları giderek gündemden düşmüştür.

İç Borç Stoku

(Trilyon TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
Tahvil	1,250	3,571	5,772	19,683	34,363	102,873
Bono	1,528	2,375	5,841	3,237	2,058	14,372
Kur farkı	0	0	0	0	0	0
Toplam	3,149	6,284	11,613	22,920	36,421	117,245

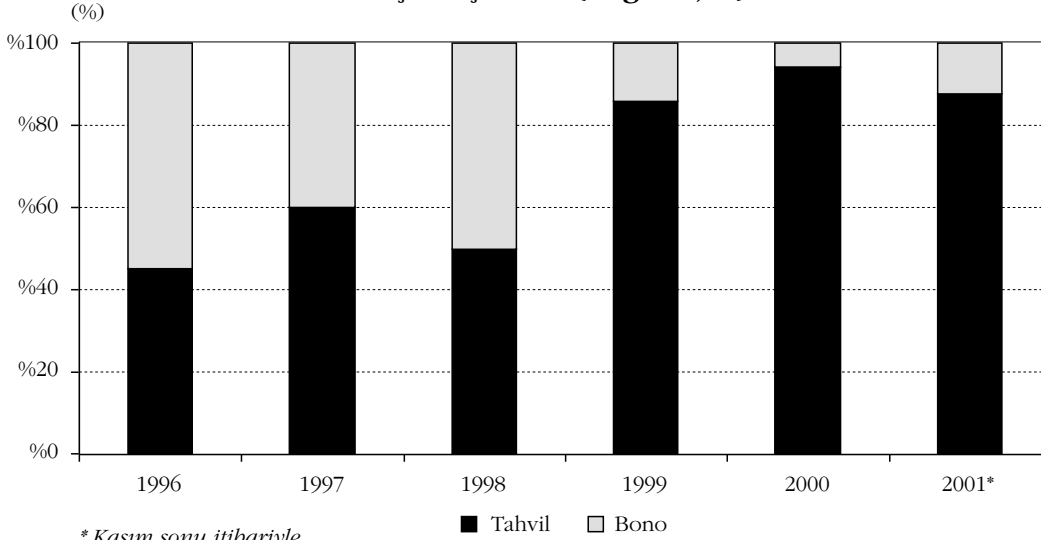
* Kasım ayı itibarıyla

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

1996-2000 yılları arasında iç borç stokunda uzun vadeli devlet tahvili ile yapılan borçlanmanın payı, %40'tan %94'e yükselmiştir. 2001 yılında yaşanan kriz ile birlikte, hazine bütçe finansmanı için piyasadan kısa vadeli hazine bonusu ile borçlanmaya ağırlık vermiştir. Böylece, hazine bonosunun toplam iç borç stokundaki payı %12'ye ulaşırken nakit tahvil stokunun payı %35'e gerilemiştir. Mayıs ayında nakit dışı net borçlanmanın 25,7 katrilyon TL'si, bankacılık operasyonu sonucu kamu ve TMSF bankalarına yapılan özel tip ihraçlardan kaynaklanmıştır. Bu miktarın 12,9 katrilyon TL'lik kısmı Kamu Bankalarına yapılan ihraçlardan ve 12,8 katrilyon TL'lik kısmı ise TMSF kapsamındaki bankalara yapılan ihraçlardan oluşmaktadır. Finansal piyasalarda yaşanan kilitlenme ile birlikte iç borç stoku yönetiminde yaşanan zorlukların aşılabilmesi için Haziran 2001 tarihinde iç borç senetlerinde takas işlemi gerçekleştirilmiştir. Takas işlemi, ihale yoluyla ihraç edilmiş ve vadeleri 2001 ve 2002 yılında dolan 9.8 katrilyon TL tutarında TL cinsinden senet, dövize endeksli ve TL cinsinden değişken faizli yeni senetlerle değiştirilmiştir.

Bankacılık operasyonu sonucunda nakit dışı tahvillerin toplam iç borç stokundaki payı %53'e yükselmiştir.

İç Borç Stoku (Dağılım, %)

* Kasım sonu itibariyle
Kaynak: Hazine

Kamu İktisadi Teşebbüsleri

2000 yılında tarımsal destekleme alımında bulunan kuruluşların borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı, taban fiyat belirlenmesinde uluslararası fiyatların baz alınması uygulaması sonucu, 0.7'ye gerilemiştir. Buna paralel olarak işletmeci KİT'lerin borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı bir önceki yıla göre 0.8 puan gerileyerek %1.5 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2001 yılında işletmeci KİT açığının GSMH'ya oranının, Türk Telekom hariç tutulduğunda, 1.3 puan iyileşerek %0.3 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu gelişmede, enerji alanında faaliyet gösteren KİT'lerin fiyatlarının enflasyon ve dolar kurundaki gelişmelere paralel olarak artırılması rol oynamıştır.

2001 yılında işletmeci KİT'lerde personel sayısında %11.9 oranında azalma beklenirken, bütçeden yapılan transferlerin 1.2 katrilyon TL ile KİT açığının %91.1'ine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Böylece KİT'lerin borçlanma gereğinin GSMH'ya oranının %0.1'e gerilemesi beklenmektedir.

İşletmeci KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler ⁽¹⁾ (Milyar TL)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001*
Toplam personel sayısı (kişi)	415,198	415,071	406,583	379,073	376,114	374,037	329,217
Toplam personel harcamaları	173,355	291,895	639,506	1,068,422	2,039,456	3,286,052	3,998,537
Mal ve hizmet satış hasılatı	817,755	1,455,531	3,154,174	5,503,206	8,808,864	15,045,784	25,222,364
Görev zararı tahakkukları	14,030	13,997	53,522	289,165	556,514	638,933	905,838
İşletme faaliyet kar/zararı	119,331	260,118	522,159	953,873	619,842	273,701	2,838,289
Faiz ödemeleri	74,568	82,526	124,057	173,962	253,649	423,324	1,015,142
Dönem kar/zararı	6,253	186,977	500,531	1,004,893	505,955	-141,537	378,619
Sabit sermaye yatırımları	64,328	135,576	333,561	768,021	1,053,416	1,834,736	2,304,852
Toplam Gelirler	1,069,205	1,874,794	3,899,112	6,814,454	11,034,324	18,063,205	32,195,610
Toplam Giderler	1,021,042	1,812,682	4,064,537	7,504,643	12,800,577	20,057,303	32,312,864
Borçlanma gereği	-48,163	-62,112	165,425	690,189	-1,766,254	-1,994,098	-117,254
Bütçe transferleri	45,941	50,801	124,780	159,965	421,750	885,908	1,200,000
KİT açığı ⁽²⁾	-94,104	-112,913	40,645	530,224	-2,188,004	-2,880,006	-1,317,254
Bütçe transf./KİT açığı (%)	-48.8	-45.0	307.0	30.2	-19.3	-30.8	-91.1
KİT açığı/GSMH (%)	0.0	-0.1	1.0	1.6	-2.8	-2.3	-0.7
Borçlanma gereği/GSMH (%)	-0.6	-0.4	0.6	1.3	-2.3	-1.6	-0.1

(1) Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar hariç.

(2) Borçlanma gereğinden bütçe transferleri düşülerek hesaplanmıştır.

* DPT Tabmini

Kaynak: DPT

Özellikle, tarımsal destekleme alımlarının sınırlandırılması, istihdam azalışı, faiz oranlarındaki düşüşün kuruluşların finansman maliyetleri üzerinde olumlu etkisi öngörülerek, işletmeci KİT'lerin borçlanma gereğinin GSMH'ye oranının %0.3 (Türk Telekom dahil %0) olarak gerçekleşmesi programlanmıştır. 2002 yılında KİT'lere yapılan transferlerin azaltılması için alınması planlanan tedbirler sonucu GSMH'nin %1.1'i kadar tasarruf sağlanması beklenmektedir. KİT gelirlerini artırmak için alınan önlemler sonucunda 1.6 katrilyon TL (GSMH'nin % 0.6'sı) tutarında ek KİT geliri sağlaması beklenmektedir. Personel harcamaları ve yan ödemeleri rasyonalize etmek için alınan tedbirlerin toplam 0.7 katrilyon TL (GSMH'nin %0.2'si) tutarında tasarruf sağlaması beklenmektedir. Personel gideri dışındaki diğer işletme giderlerini düşürmek için KİTlere verilecek talimatların ise, 0.3 katrilyon TL (GSMH'nin %0.1'i) tutarında tasarruf sağlanması hedeflenmektedir.

2002 yılında, bütçe-den KİT'lere yapılan transferlerin GSMH'nin %0.6'sına gerilemesi programlanmaktadır.

Sosyal Güvenlik

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle prim gelirlerinin yeterince artırılamaması ve tahsilatında yaşanan sıkıntılar ile hızla artan sigorta ve sağlık giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarının gelir-gider açığının yükselmesine neden olmuştur. Sosyal güvenlik kuruluşları açığının GSMH'ya oranının bir önceki seneye göre 0.4 puan artarak %2.5'e yükselmesi beklenmektedir. Bu açıkları karşılamak üzere, bütçeden yapılan transferlerin GSMH'ya oranının 2000 yılındaki %1.9'luk seviyesinden 2001 yılında %2'ye yükselmesi beklenmektedir. Böylece sosyal güvenlik kuruluşlarının finansman açığının GSMH'ya oranı %0.5 ile şimdiye kadar gerçekleşen en yüksek seviyeye ulaşması tahmin edilmektedir. 2001 Mart ayında sosyal güvenlik açıklarının azaltılması amacıyla bireysel emeklilik yasası çıkmış ve uygulamada özendirici olması için gerekli vergi indirimleri de Haziran 2001'de yasalaşmıştır. Eylül 1999'da Sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması amacıyla çıkarılan yeni sosyal sigortalar kanununun geçiş süreleri ile ilgili düzenlemeleri, Mart 2001 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Anayasa mahkemesi kararı gözönüne alınarak oluşturulmaya çalışılan yeni tasarı üzerinde çalışmalar sürdürülmektedir.

Sosyal güvenlik açıkları 2001 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Sosyal Güvenlik Kuruluşları (Trilyon TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002**
Gelirler	692	1,418	2,756	4,797	8,021	11,991	19,433
Giderler	945	1,992	3,981	7,138	10,621	16,654	25,209
Gelir-Gider Farkı	-253	-574	-1,225	-2,341	-2,600	-4,663	-5,776
SSK	-143	-338	-561	-1,176	-546	-1,864	-2,309
Bağkur	-70	-120	-449	-632	-929	-1,077	-856
Emekli Sandığı	-41	-116	-214	-534	-1,126	-1,722	-2,611
Bütçe Transferleri ⁽¹⁾	218	571	1,034	2,200	2,396	3,662	5,886
Finansman Açığı	35	3	191	-141	-205	-1,000	110
Bütçe Transf./Gelir-Gider Farkı (%)	-86.1	-99.6	-84.4	-94.0	-92.2	-78.5	-101.9
Gelir-Gider Farkı/GSMH (%)	-1.7	-2.0	-2.3	-3.0	-2.1	-2.5	-2.1
Finansman Açığı/GSMH (%)	0.2	0.0	0.4	-0.2	-0.2	-0.5	0.0

(1) Faturalı ödemeler ve ek karşılıklar dabilirdir

* DPT Gerçekleşme Tahmini

** DPT 2002 Programı

Kaynak: DPT

2002 yılında, sosyal güvenlik kuruluşlarının gelirlerinin GSMH'ya oranının %6.9'a çıkması giderlerinin GSMH'ya oranının ise %9 ile sabit kalması, böylece açıklarının GSMH'ya oranının %2.1'e gerilemesi hedeflenmiştir. Bu açıkların finansmanı amacıyla, 5.9 katrilyon TL bütçe ödeneği ayrılmıştır. Faturalı ödemeler ve ek karşılıklar için 1.5 katrilyon TL tutarındaki ödenek de hesaba alınırsa, sosyal güvenlik kuruluşları için yapılan toplam transferin 7.4 katrilyon TL olması programlanmıştır.

Özelleştirme

1985 yılından bu yana 219 kuruluştaki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 5 taşınmaz ve 4 elektrik santrali özelleştirme kapsamına alınarak Özelleştirme İdaresi başkanlığına devredilmiştir. Bu kuruluşların 144'ünün sermayelerindeki kamu payının tamamı satılarak özelleştirilmiş, 22 kuruluştaki kamu payı, 4 elektrik santrali ve 4 taşınmaz değişik nedenlerle özelleştirme kapsamından çıkarılarak eski statülerine iade edilmiş olup, halen özelleştirme kapsamında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. hariç 35 kuruluş vardır.

2002 yılında sosyal güvenlik kuruluşlarının finansman açığının sıfırlanması hedeflenmiştir.

Özelleştirme Uygulamaları

(Milyar TL)

	1986-1997	1998	1999	2000	2001	Toplam
Blok Satış	74,225	68,525	0	939,473	0	1,082,223
Tesis/Varlık Satışı	46,759	23,200	8,540	43,412	50,900	121,912
Halka Arz	1,437	59,827	0	496,515	0	557,778
Uluslararası Kurumsal Arz	6,682	97,419	0	157,121	0	261,222
İMKB'de Satış	4,978	564	0	0	0	5,543
Yarım Kalmış Tesis Satışı	325	0	255	0	0	580
Bedelli Devirler	1,526	2,487	1,398	36,517	99,069	41,928
Toplam Satış	135,932	252,022	10,193	1,638,521	149,970	2,186,639
Toplam Satış (milyon USD)	3,562	1,020	22	2,712	119	7,435
Toplam Tahsilat (milyon USD)	3,155	946	20	2,623	-	6,744

Kaynak: ÖİB

Özelleştirme uygulamalarının başlangıcından 2000 yılı sonuna kadar 2 katrilyon TL (6.9 milyar \$) net giriş sağlanmıştır. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan elde edilen 357 trilyon TL'lik (1.9 milyar \$) temettü geliri ve 178 trilyon TL'lik (0.7 milyar \$) diğer kaynaklarla birlikte özelleştirmeden elde edilen toplam kaynaklar 2.6 katrilyon TL (9.5 milyar \$) düzeyine ulaşmaktadır. Özel sektöre 2000 yılında devredilen üç GSM lisans satışından ayrıca 3.5 milyar dolar gelir elde edilmiştir. 2000 yılında uygulanan istikrar programına paralel olarak hızlandırılan özelleştirme uygulamaları sonucunda, 3 milyar dolarlık net özelleştirme geliri ile tarihi bir rekor kırılmıştır.

2001 yılında program çerçevesinde gerçekleştirilecek uygulamalardan 1 milyar \$ nakit girişi hedeflenmesine rağmen yaşanan ekonomik krize paralel olarak ancak 119.1 milyon \$ özelleştirme gerçekleştirilmiştir. 2001 yılında çıkarılan iki yasa ile, Türk telekom hisselerinin altın hisse hariç kısmının tamamının satılabilmesine ve Ulaştırma Bakanlığı uhdesinde bulunan her türlü imtiyaz ve lisans verme yetkisinin bağımsız Telekomünikasyon Kuruluna devredilmesine karar verilmiştir. 2002 yılında Türk Telekom hisselerinin blok satışına ilişkin çalışmaların bitirilmesi ve ihaleye çıkarılması beklenmektedir.

2002 yılında Özelleştirme İdaresi portföyü kapsamındaki işletmelerden 1.7 milyar dolarlık özelleştirme geliri hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşmak amacıyla yapılacak özelleştirme uygulamaları arasında THY, Petkim, Erdemir ve TÜPRAŞ'ın satışı yer almaktadır.

1985 yılından bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 7.4 milyar \$ düzeyindedir.

2001 yılında ancak 119.1 milyon \$ tutarında özelleştirme gerçekleştirilmiştir.

B Ö L Ü M

PARA POLİTİKASI VE GELİŞMELER

Para Politikası ve Gelişmeler

1999 yılında yaşanan ekonomik kriz, kapsamlı bir maliye ve yapısal reformlar programı vasıtasıyla enflasyonu indirmeyi, reel faizleri düşürmeyi ve büyümeyi istikrarlı bir düzeyde sürdürmeyi hedefleyen uyum çabalarını artırma ihtiyacını açıkça ortaya koymuştur. Yıl sonuna doğru, ekonomide istikrar arayışları artış göstermiş ve sosyal güvenlik, uluslararası tahkim ve bankacılık sektörü ile ilgili düzenlemeler hız kazanıp, meclisten geçmiştir.

1999'un Aralık ayında kesinleşen AB tam üyelik adaylığı ve IMF ile imzalanan Stand-By anlaşması 2000 yılında önemli miktarda dış kaynak gelme olasılığı yaratmış ve olumluya dönen beklentiler hükümet programına olan güveni artırmıştır. İmzalanan Stand-By anlaşması çerçevesinde uygulanacak stabilizasyon programı diğerlerinden farklı olarak, 9 Aralık'ta açıklanan detaylı bir para programı ile desteklenmiştir. Merkez Bankası, yeni para programında, enflasyonist beklentileri kırmak ve hükümetin yıl sonu enflasyon hedefini desteklemek amacıyla 2000 yılı için, yıl sonunda %20'ye düşürülmesi hedeflenen yıllık TEFİ artış oranına göre, efektif nominal temelde günlük kur hedefi açıklamıştır. Merkez Bankası, 1 ABD Doları ve 0.77 Euro'dan oluşan döviz sepeti yıl sonu artış hedefini, yıl sonu enflasyon hedefine paralel olarak, %19.9 olarak planlamıştır.

Açıklanan kur politikasını desteklemek amacıyla, Merkez Bankası bilançosunda para tabanının değişiminin sadece net dış varlıklar kalemindeki değişim karşılığı olması hedeflenmiştir. Bu nedenle, net iç varlık kalemine ancak %5 marjlı üst limit hedefi ve döviz rezervlerine alt limit konmuştur. Ayrıca, bankaların ay içinde ortaya çıkan likidite taleplerini karşılayabilmeleri ve etkin likidite yönetimi yapabilmeleri için zorunlu karşılık oranları azaltılmıştır.

Uygulanan stabilizasyon programının mali ayağını oluşturan sıkı maliye politikasının hayata geçirilmesi için konsolide bütçe değerlerinin ve kamu kesmi genel dengesinin üzerine de üç aylık bazda performans kriterleri konulmuştur. Maliye politikasını desteklemek amacıyla

2000 yılı istikrar programı ekonomik dengelerin sürdürülemez bir noktaya ulaştığı aşamada başlamıştır.

AB üyeliğine adaylık, yapısalardaki kararlı tutum ve Stand By anlaşması beklentileri olumluya çevirmiştir.

Para programı, cıpa-lı kur politikasını destekler şekilde oluşmuştur.

yüksek hedefli özelleştirme programının yanı sıra, tarımsal destekleme, sosyal güvenlik, sıkı kamu maliyesi ve şeffaflık, vergi politikası, bankacılık sisteminin denetim ve gözetimi konularını içeren yapısal reform programı da performans kriteri olarak kapsamlı bir şekilde ilan edilmiştir. Ayrıca, stabilizasyon programında yüksek düzeyde dış kaynak kullanılarak iç borç stokunun eritilmesi planlandığı için yeni dış borçlanma ile kısa vadeli dış borç stokunun üzerine de tavan konulmuştur.

Genel politika olarak, 2000 yılı stabilizasyon programı sayesinde bütçe disiplininin sağlanmasıyla kamu borçlanma gereğinde büyük oranda iyileşme, enflasyon ve faiz oranlarında ise kalıcı bir düşüş hedeflenmiş, fakat gerek dış konjonktür gerek iç piyasalardaki gelişmeler ve yönetim hatalarıyla gerçekleştirmeler hedeflerin çok gerisinde kalmıştır.

Makroekonomik bütçelilikler açısından istikrar programından istenilen sonuç alınamamıştır.

	Gerçekleşme 1999	Hedefler 2001(1) 2001(2)	Gerçekleşme 2001
TEFE	68.8	15.2 52.5	68.5
TÜFE	62.9	19.5 57.6	88.6
GSMH (Milyar \$)	187.4	214.9 170.7	152.6*
GSMH(kişi başına)\$	2,912	3,242 2,575	2,176*
GSMH artış hızı	-6.1	4.5 -3.0	-8.3*
Kamu Kesimi İç Borç (GSMH'ye Oranı)	42.5	60.9	64.5*
Kamu Kesimi Dış Borç (GSMH'ye Oranı)	22.2	22.8	41.2*
İhracat (Milyar \$)	29.3	31.0 34.1	34.2*
İthalat (Milyar\$)	39.8	54.5 47.0	41.9*
Cari Açık/GSMH (%)	-0.7	-3.1 -0.6	2.3*
İşsizlik (%)	7.3	6.5	

(1) DPT 2001 Yılı Programı

(2) Güçlü ekonomiye geçiş programı

* TÜSİAD tahmini

Makroekonomik uyum programı, zamanlama açısından Türkiye'nin içinde bulunduğu gelişme sürecinin daha fazla sürdürülemeyeceğinin kabul edildiği ve dışsal koşulların da bu yönde baskı yaptığı bir dönemde başlatılmıştır. Programın gerekliliğine olan yaygın kanı, çok önemli bir önkoşul olan "ilk destek"in sağlanmasında önemli bir avantaj oluşturmıştır. Ne var ki, bu olumlu desteğe karşın programın uygulamada kaldığı ondört ay içinde kamuoyuna yeterince anlatılabildiği

Uygulanan istikrar programının dili, hedefleri ve evrelerinin geniş kesimlere anlatılmasında başarısız kalınmıştır.

söylenemez. Programın hemen başlangıcında, faiz oranlarında beklenilenden önce ve hızlı yaşanan düşüş, makroekonomik dengelerde beklenilen yöndeki gelişmeleri hızlandırmıştır. Bu gelişmeler programın ilerleyen aşamalarında, özellikle Türkiye ekonomisinin faktör bağımlılığı yüksek olan petrol fiyatlarındaki artış ve Euro/dolar paritesindeki sert düşüş gibi dış konjonktürel gelişmelerin olumsuz etkileriyle birleşince, politika belirleyicilerin doğrudan kontrol edemedikleri cari işlemler açığı v.b. büyüklükler kamuoyunda programın başarımını belirler bir görünüm kazanmıştır. Programın kredibilitesinin başarı için vazgeçilmez bir koşul olduğu düşünüldüğünde, kamuoyu oluşturma ve kontrol etme sürecinin önemi ise kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Programın asli hedefi, Türkiye'nin sürdürülebilir bir büyümeye ulaşabilmesi için gerekli olan yapısal reform ve önlemlerin hayata geçirilmesiydi. Uyum programının nihai hedefi enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek olsa da, program, kapsamı ve niteliği açısından sadece bir dezenflasyon programı olarak nitelendirilmemelidir. Programın öngördüğü yapısal dönüşümler kamu yönetiminde çok büyük çaplı bir yeniden yapılanmayı gerektirmiş, politika belirleyicilerinin tamamen kontrolünde ve sorumluluğunda olan bu reformlar ve gerçekleştirilme hızlarına dair niteliksel koşullar yapısal dönüşüm kriterleri olarak belirlenmiş ve yakinen takip edilmiştir.

Hükümet uyum programında olduğu gibi, gelirler politikasının halka anlatılmasında da başarısız kalmıştır. Hükümetin yapması gereken, işçi ve işveren kesimleri arasında tarafsız bir tutumla koordinasyonu sağlamak olmalıdır. Bunun yapılabilmesi için de ortak bir platformda tüm tarafların bulunma zorunluluğu söz konusudur. Bu noktada, Ekonomik ve Sosyal Konseyin etkin bir şekilde hayata geçirilememesi toplumsal uzlaşma ve programa sağlanacak destek açısından çok önemli bir hata olmuştur. Krizlerin ardından geniş kesimleri içeren sosyal gelişmeler, gelirler politikasının zamanında uygulanmasının önemini bir kez daha kanıtlamıştır.

Programın nihai hedefi enflasyonu düşürmektir.

Hükümet gelirler politikasında başarısız kalmıştır.

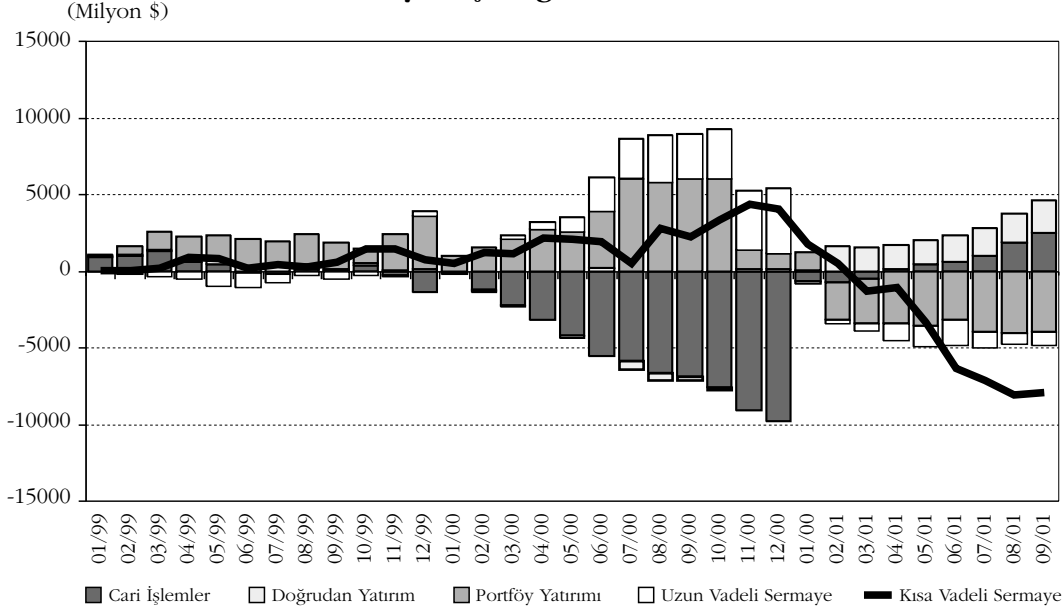
Türkiye’de enflasyon sürecinin yapışkan doğası göz önüne alındığında katedilen mesafenin hayal kırıcı olduğunu söylemek yanlışır; gecikmeli uyum ise, benzer programların tümünde rastlanan bir olgudur. Uygulanan programda Türkiye’nin önündeki en büyük engel yapısal dönüşüm kriterlerinde hükümetin sergilediğı ağır ve isteksiz yaklaşım olmuştur. Büyümenin beklenilenin üzerinde olması ve cari işlemler açığının yıl içinde yükselmesi, yeterince anlatılamayan uyum programını, enflasyonla mücadelenin zorlanacağı ve ödemeler dengesi krizine gidildiğı şeklinde tehlikeli ve güven zedeleyici yorumlara maruz bırakmıştır. Hükümetin tamamen sorumlu tutulduğu yapısal reformlardaki yavaşlık ise tartışmalarda geri planda kalmıştır. Oysa, program enflasyonda kalıcı bir düşüşü, kamu kesimi başta olmak üzere yapısal dönüşümlerle hedeflemiştir.

Uygulanan istikrar programının yapısı itibariyle, Merkez Bankası bir para kurulu gibi çalışmakta ve piyasaya ancak döviz varlıklarındaki artış karşılığı likidite verebilmektedir. Cari işlemler açığındaki hızlı artış sürerken, özellikle 2000’in ikinci yarısı itibariyle özelleştirme ve yapısal reformlara ilişkin gecikmeler iç ve dış piyasalarda tedirginliği artırarak sermaye girişlerini olumsuz etkilemiştir. Yurtdışından fon girişinin beklenen boyutta olmaması ve döviz tevdiat hesaplarının TL’ye dönmemesi giderek piyasada TL likiditeyi azaltmış ve kısa vadeli faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Yapısal reformlardaki gecikme ve ek mali önlemlerin alınması konusundaki isteksizlik, IMF tarafından Ekim ayında serbest bırakılması gereken 3. kredi diliminin ertelenmesine yol açarak uluslararası piyasalarda beklentileri olumsuz etkilemiştir. Bankaların alacak ve borçlarındaki vade farkı, faiz oranlarındaki yükselmeyle birlikte riski artırmış ve yabancı fonların çekilmesi krizi tetiklemiştir. Makroekonomik uyum programının para politikaları çerçevesinde müdahale imkanı olmaması ve gerekli politika değişikliğine de zamanında gidilememesi sonucunda, ödemeler sistemi kilitlenerek faizler yükselmiş ve vade riskinin realize olmasıyla piyasa yapıcı bir özel bankanın TMSF’ye devredilmesine tanık olunmuştur.

Yapısal reformların gerçekleştirilmesinde görülen isteksizlik, programın uygulanmasındaki temel sorun olmuştur.

2000 yılının sonunda yaşanan krizde, likidite sıkıntısının yönetim hataları nedeniyle aşılammamasının katkısı olmuştur.

Ödemeler Dengesi (yılbaşına göre kümülatif)

Kaynak: TCMB

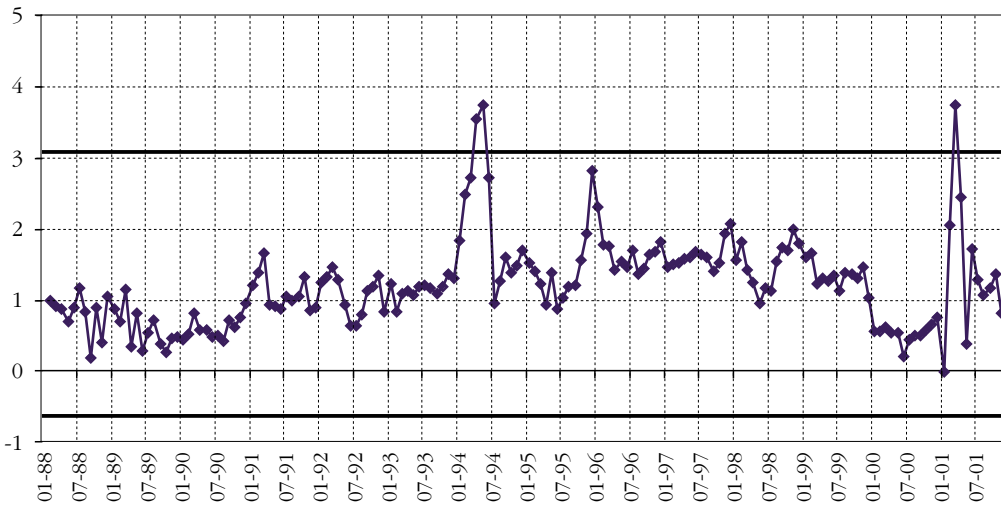
Yaşanılan krizde fona devredilen bankaların yanı sıra, gerekli fonlama ihtiyacını oluşturan yüksek faizlerle karşılayarak yükümlülüklerini yerine getirebilen bankalarda da sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Tüm sektörün öz-kaynaklarında ciddi hasarlar oluşmuş ve 2001 yılına daralarak girilmiştir. Bankacılık kesiminin en büyük müşterisi olan ve 2001 başında yüksek borçlanma ihtiyacı içinde bulunan Hazine, hızla artan risk primiyle birincil ve ikincil piyasalardaki faiz oranlarının yükselmesi sonucunda bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Sermaye girişlerinde nisbi bir canlanma gözlenmesine karşın, Kasım ayındaki krizin başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sisteminin mali yapısında oluşturduğu hasar sistemin kırılmasını artırmıştır. Bu dönemde gerek yurtdışından, gerek yurtiçinden sağlanan fonların vadeleri de giderek kısalmış, faiz oranlarının döviz kuru sepetindeki artışa göre oldukça yüksek kalması, Kasım ayında da dile getirilen mevcut kur rejiminin sürdürülebilirliği konusundaki kuşku artırmıştır. Hükümetin IMF'ye verilen ek niyet mektunda yapısal reformlar konusunda hızlandırılmış ve güçlendirilmiş bir taahhütte bulunması ve IMF tarafından sıkı bir takvime bağlı verilen 10 milyar dolarlık kredi paketine rağmen, istikrar programının geleceğine dair beklentiler 20 Şubat tarihinde yapılacak olan Cumhuriyet tarihinin en büyük ihalesine endekslenmiştir.

Kasım ayında yükselen risk primleri faizleri yüksek bir platoya taşımıştır.

Kasım sonrası para politikasının amacı, toplam para tabanı arzında aşırı bir artış olmadan döviz rezervlerinin arttırılmasını kolaylaştırmayı teminen, Net İç Varlıklar (NİV) seviyesini 2000 Kasım ayı ortasındaki seviyesine doğru kademeli olarak yaklaştırmak olmuştur. 11 Aralık-11 Ocak tarihleri arasındaki ortalama NİV stoğu olarak hesaplanan NİV'e ilişkin 2000 Aralık sonu performans kriteri 1,650 trilyon TL olarak revize edilmiştir. Sermaye girişlerinin beklenenden daha güçlü olması halinde, NİV para arzında aşırı artış olmasına engel olmak amacıyla belirlenen üst limitlerin altında tutulacağı belirtilmiştir. Bu politika Ocak ayında sıkı sıkıya uygulanmış, NİV seviyesi için konulmuş bulunan üst limit ile Ocak sonu itibariyle gerçekleşmesi beklenen NİV seviyesi arasındaki büyük fark dikkate alınarak, para politikasının öngörülebilirliğini sağlamayı teminen 31 Ocak tarihinden sonraki tarihlere ilişkin NİV üst limitleri aşağıya doğru çekilmiştir. Fakat hedeflenenin üzerindeki daralma finansal piyasalar üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.

Kriz sonrasında, Merkez Bankası yeni bir likidite krizine karşı rezerv olarak Net İç Varlıklarını hedeflerin çok üzerinde daraltmıştır.

**Finansal Baskı Endeksi
(Şubat 1988=1)**

Endeksin, ortalamadan ± 1.5 standard bata olarak belirlenen band değerlerini aşması, finansal piyasalar üzerinde aşırı baskıya işaret etmektedir.

Kaynak: TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü

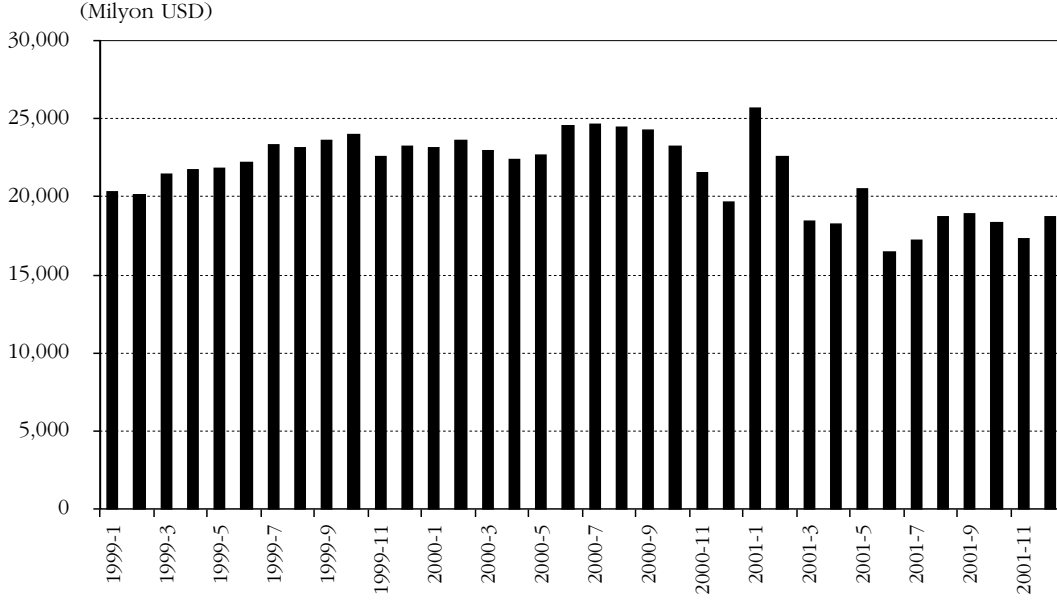
Şubat ayı sonlarında, Hazine ihalesi öncesinde devletin zirvesinde meydana gelen olaylar sürekli tedirginlik içinde olan piyasalarda panik ortamı yaratmıştır. Başbakanın ciddi bir kriz olarak nitelendirdiği gelişmeler finansal piyasalarda süratle realize olmuştur. 19 Şubat tarihinde gerçekleşen bir gün valörlü 7.6 milyar dolarlık döviz talebinin gerçekleşmesini engellemek için Merkez Bankası likiditeyi kısmış, bu durum aşırı günlük likidite ihtiyacı içinde olan kamu bankaları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuştur. Bu belirsizlik ortamında, Hazine ihalenin vadesini 1 ay olarak kısaltmış ve faizlerin yüksek olacağı öngörüsünü realize etmiş; buna rağmen yapılan ihalede sadece 1.7 katrilyon TL'lik teklif gelmiştir. Yabancıların pozisyon kapattıkları mali piyasalarda Merkez Bankası'nın gerekli likiditeyi vermemesiyle Kasım ayında oluşan ortam tekrarlanarak ödemeler sistemi kilitlenmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, Merkez Bankası'nın rezervlerinin yüksek ve kuvvetli olduğu, halkın ve mevduat sahiplerinin Kasım sonunda yaşandığı gibi sabit döviz kuruna saldırı yerine yüksek faizlerden yararlanmak amacıyla TL enstrümanlara yöneldiği bir ortamda, sistemin sürdürülmesinin ekonomiye getireceği zararlar göz önüne alınarak, döviz kurları 22 Şubat tarihinde dalgalanmaya bırakılmıştır.

Merkez Bankası ve IMF'nin yabancı yatırımcı ve bankaların döviz taleplerini kur çıpalı programa sistematik bir saldırı şeklinde algılaması sonucunda likidite kısılmış ve gecelik faiz oranları %6,200 gibi az rastlanır seviyelere yükselmiştir. Ödemeler dengesi rakamlarına bakıldığında, 5 milyar dolarlık kısa vadeli ve portföy yatırımları çıkışına karşılık GSM lisansından gelen 1.5 milyar dolarlık giriş nedeniyle rezerv hariç sermaye çıkışı 3.4 milyar dolarda kalmış, Merkez Bankasının rezerv kaybı ise 3.3 milyar dolar olmuştur. Yurtiçi aktörlerin hareketleri açısından kısa vadeli gelişmelere çabuk uyum sağlayan repo işlemlerine baktığında, yükselen faiz oranlarının etkisiyle 23 Şubat itibariyle repo stoğunda bir önceki aya göre 500 trilyon TL'lik bir artış gözlenmiştir. Döviz tevdiat hesaplarında da benzer bir gelişmeyle Şubat sonu itibariyle gerek yüksek TL faizleri, gerek sisteme olan güvenin azalmasıyla 2.5 milyar dolarlık bir çözülme yaşanmıştır.

Şubat devalüasyonu ile program uygulamada sona ermiştir.

Şubat devalüasyonunun ardında sistematik bir döviz krizi yaşandığı inancı yer almıştır.

TCMB Döviz Rezervleri

Şubat ayında Kasım krizinden gerekli derslerin maalesef çıkarılmadığı anlaşılmıştır. Merkez Bankası likidite krizi olarak başlayan krize Kasım krizindeki gibi müdahale etmemiş ve piyasa oyuncuları arasında gerekli koordinasyonu da sağlamamıştır. Ödemeler sisteminin kilitlenmesinin ardından döviz kurlarının serbest bırakılması ise devam edilen sıkı para politikasıyla bir çözüm olamamış ve piyasalar bekledikleri sağlıklı sinyalleri Merkez Bankasından alamayarak belirsizliğe sürüklenmiştir.

Kasım krizinin temelinde, uyarıları dikkate almayan hükümetin, yapısal önlemler konusunda isteksiz olduğunu açıkça ortaya koyarak hızlı bir güven erozyonuna uğraması yatmaktadır. Şubat krizi sonrası rafa kaldırılan Uyum Programı, iyi hazırlanmış, uygulaması makroekonomik dengeler üzerinde olumlu sonuçlar vermeye başlamış bir programdı. Programın 2000 yılı ortalarından itibaren aksamaya başladığı görüldü. Bu aksamanın temelinde yurtiçinde ve yurtdışında hükümetin siyasi inandırıcılığının azalması rol oynadı. Bu durumun kısa vadeli etkisi, piyasaların normal çalışması için gereken para girişinin durması oldu. Kamuoyu desteğinin çekilmesi, yurtdışından yeterli ölçüde para girişi olmamasına ve yurtiçinde döviz varlıklarından TL varlıklara geçişin sınırlı kalmasına yol açarak piyasalarda aşırı likidite sıkıntısı yarattı.

Nihai tahlilde, ekonomik krizlerin arkasında yatan temel faktör, sorunların aşılması yönündeki siyasi irade eksikliği olmuştur.

Bu durum, ekonominin aksamasına ve programdan beklenen konjonktürel düzelmenin sonuna gelinmesine yol açtı. Diğer yandan, siyasi inandırıcılığın yok olmasına neden olan yapısal reformların aksaması da 2001'den itibaren sağlanması beklenen düzelme etkisini ortadan kaldırdı. Siyasi irade eksikliği, yönetim hataları ile birleşince Kasım ve Şubat krizleri yaşandı.

Kasım krizinin ardından IMF'ye verilen üçüncü ve dördüncü niyet mektubunda yer alan politika seçeneklerinin önemli bir kısmı hükümetin zayıf bulunduğu yapısal hususlarda olmuştur. Konu başlıklarına göre yılın ilk yarısına bakıldığında, tasarruf mevduatı sigorta fonu dahilinde bulunan bankaların satış ve tasfiyesi için gerekli adımların atılması, bankacılık sisteminin mali yapısını güçlendirecek düzenlemeler, yeni bir Merkez Bankası kanunu, bütçe içi ve bütçe dışı harcamacı fonların kapatılarak bütçe kapsamının genişletilmesi ve uluslararası standartlara uygun yeni bir bütçe sınıflandırmasının tamamlanması, Telekom ve THY özelleştirmelerinin tamamlanması, meclise sunulan Elektrik Piyasası Kanunu'nun hayata geçirilmesi ve Özelleştirme İdaresinin 2001 programının genişletilmesi ilk olarak göze çarpmaktadır. Geçmiş taahhütlerden farklı olarak, yapısal taahhütler detaylandırılmış ve takvime bağlanarak önkoşul, performans kriteri ve yapısal benchmark olarak belirlenmişlerdir. Oldukça yoğun olan programın gerçekleştirilebilmesinin ne ölçüde gerçekçi olduğunun kamuoyunda tartışılmaya başlanması, bu alandaki gelişmelerin de yakından takibine neden olmuştur.

Kamuoyunda sıkça dile getirilmesine rağmen, yapısal reformların gerçekleştirilmesindeki aksamaların yapacağı tahribatın parasal boyutları aştığı ve gelecek dönemlere dair belirsizliği ciddi şekilde artırdığı yetkililerce görülmek istenmemiştir. Kamuoyu tarafından, Kasım krizinin ardından verilen niyet mektuplarındaki yoğun yapısal reform programı ve kamu maliyesi önlemleri göz önünde bulundurularak, Hükümetin bir an önce tutum değiştirmesi ve olası bir başarısızlıkta uğrayacağı zararı minimize etmeye değil yapısal dönüşümlerle sağlayacağı faydayı maksimize etmeye yönelik tutum sergilemesi beklenirken, Şubat krizi yine siyasi gelişmelerle patlak vermiştir.

Ek Niyet Mektuplarında taahhüt edilen yapısal dönüşümler için gerekli siyasi sorumluluk sergilene-miştir.

Siyasiler kamuoyunun yapısal konusundaki hassasiyetini göz ardı etmişlerdir.

Petrol fiyatlarındaki hızlı artış ve yüksek ithalat, cari işlemler dengesini ciddi biçimde bozmuştur. Euro-dolar paritesinde euro aleyhine meydana gelen gelişme dikkate alınarak kur sepetinde gerekli düzeltme yapılmamış ve ihracatı olumsuz etkileyen bu gelişmenin açığı daha da büyütmesine seyirci kalınmıştır. Her iki durumla ilgili olarak da Türk iktisatçılardan, sanayici ve ihracatçılardan ciddi uyarılar gelmiş, ancak ne hükümet, ne IMF bunları dikkate almamıştır. Dünya piyasalarından gelecek baskıları karşılayacak ve yumuşatacak mekanizmalar programa yerleştirilmemiştir. Programın revize edilme ihtiyacının ortaya çıktığı bir dönemde IMF'in 3. dilim krediyi vermeyişi de, cari işlemler açığı dolayısıyla yabancı fonların reaksiyonuna yol açmıştır. 2000 yılının sonlarına doğru cari işlemler odaklı olmakla beraber programın sürdürülebilirliği hakkında şüpheler ortaya çıkmaya başlamış ve tüm döviz çıpalı programların döviz krizleriyle sona erdiği hatırlara gelmiştir. Önceki uygulamalardan farklı olarak Türkiye'nin Temmuz 2001'den itibaren bir çıkış stratejisi olsa da, Eichengreen ve Mason (1998) makalesinde öne sürüldüğü şekliyle, çıpanın terkedilme stratejisinin programın güvenilirliğinin en yüksek olduğu, ya da başka bir deyişle sermaye girişinin en yüksek olduğu zamanda yapılması gerekmektedir.

Uluslararası konjonktür ve programın bunları yumuşatacak mekanizmalardan yoksun olması da krizlere katkı sağlamıştır.

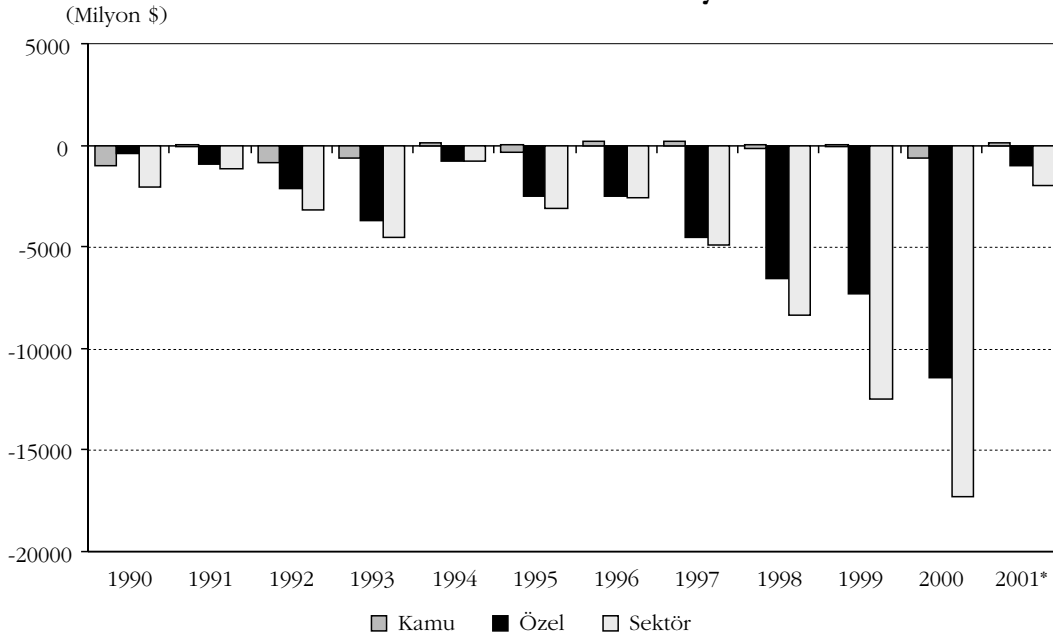
	1999 (12 ay kümüle, milyar dolar)		2000 (12 ay kümüle, milyar dolar)	
	Haziran	Aralık	Haziran	Aralık
- İhracat	26,423	26,588	27,608	27,487
- İthalat	41,006	40,692	47,764	54,149
- Ticaret Dengesi	-14,583	-14,103	-20,156	-26,663
- Cari İşlemler Dengesi	3,177	-1,364	-6,883	-9,604
- Sermaye Hareketleri	-5,865	4,671	11,345	9,483
- Doğrudan Yatırımlar	626	138	35	112
- Portföy Yatırımları	-6,330	3,429	5,327	1,022
- Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	418	345	3,509	4,277
- Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	-579	759	2,474	4,072

Kaynak: DİE, TCMB

(1) Eichengreen, Barry; Mason, Paul (1998)"Exit Strategies: Policy Options for Countries Seeking Greater Exchange Flexibility", IMF Occasional Paper No.168

İstikrar programında, hükümetin icraatlarıyla yurtiçi ve yurtdışı piyasalara vereceği olumlu sinyallerle tesis edeceği güvenin programın başarısı için ne kadar hayati olduğu ve bu güvenin kalıcı olmasının da, sağlanmasından daha zor olduğu anlaşılmıştır. Devletin doğrudan içersinde yer aldığı ve önemli bir oyuncusu olduğu piyasalarda, denetleme ve düzenleme imkanından oldukça uzak olduğu ve bu piyasalarda yetkin düzenleyici kurullara olan ihtiyaç da bu kriz esnasında tekrar ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu kurulların sektörlerinde yapmaları gereken düzenleme ve denetlemenin, piyasa mekanizmalarına bırakıldığında ne kadar maliyetli olabileceği de krizler sonrasında anlaşılmıştır.

Bankaların Döviz Pozisyonu¹

(1) Döviz Endeksli Pozisyon Dabil, Vadeli İşlemler Hariç.

* Eylül sonu itibariyle

Kaynak: BDDK

Kasım ve Şubat aylarında meydana gelen olumsuz gelişmeler, Merkez Bankası'nın kriz sonrasında mali piyasalardaki istikrarı öngören politikalar izlemesini zorunlu hale getirmiştir. Türk Lirasının dalgalanmaya bırakılmasını takip eden günlerde Merkez Bankası piyasanın likidite ihtiyacını kısmen karşılayarak ödemeler sisteminin yeniden işler hale getirilmesine çaba sarfetmiştir. Şubat krizinde Merkez Bankasının kuru müdafaa amaçlı faizleri yükseltmesi sonucunda kamu bankalarında ciddi sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Ortalama %1000'ler civarında gerçekleşen gecelik faizlerden kamu bankalarının fonlamaya çalıştığı kısa vade-

Kamu bankalarının yüksek kısa vadeli borçları, ödemeler sistemindeki kilitlenmeyi güçlendirmiştir.

li borç miktarı 13.5 katrilyon TL'ye çıkmış, ödemeler sistemindeki tıkanıklıklar zincirleme olarak büyümüştür. Bu çerçevede, Merkez Bankası bankalararası para piyasasındaki alış ve satış kotasyonlarını düşürmüş, açık piyasa işlemleri ile başta kamu ve fon bankaları olmak üzere sisteme likidite sağlamıştır. Ayrıca, bankacılık sistemine döviz depo ve döviz satışı yolu ile kaynak sağlanırken, mali sistemin dış yükümlülüklerinin sınırlı da olsa karşılanmasına imkan tanımıştır. 22 Şubat ile 28 Mart tarihleri arasında piyasaya yaklaşık 2 milyar dolarlık döviz ve efektif satışı yapılmış ve bankalara yaklaşık 1 milyar dolarlık döviz depo imkanı sağlanmıştır. Mart ayı sonunda ise, Merkez Bankası döviz kurlarının piyasada belirlenmesi ve aşırı dalgalanmaların engellenmesi amacı çerçevesinde, piyasadaki döviz alış ve satışında çoklu fiyat ihalesi uygulamasına başlamıştır.

Mart ayı ortasında "Güçlü Ekonomiye Geçiş" (GEG) programının genel stratejisi kamuoyuna açıklanmıştır. Bu strateji ile, kamu maliyesi, gelirler politikası, özelleştirme, yapısal reformlar ve bankacılık alanında yapılacak düzenlemelerin genel çerçevesi belirlenmiştir. Bu strateji çerçevesinde öncelik, mali piyasalardaki belirsizliği azaltmak ve kriz ortamından süratle çıkmak için bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasına verilmiştir. Özellikle Şubat krizi sırasında faiz oranlarının yükselmesine ve piyasaların kilitlenmesine neden olan kamu ve fon bankalarının gecelik borçlanma sorununun çözümü ön plana alınmıştır. Bu çerçevede, kamu ve fon bankalarının özel bankalardan ve banka dışı kesimden yüksek faizli gecelik borçlanma ihtiyaçlarının azaltılması ve bu ihtiyacın Merkez Bankası tarafından karşılanması benimsenmiştir. Görev zararı alacakları ve sermaye ihtiyaçları için Hazine kamu ve fon bankalarına değişken faizli devlet iç borçlanma senedi vermiştir. Merkez Bankası bu senetlerin 14 katrilyon liralık kısmının kesin alımını yapmış ve geri kalanı için de repo imkanı tanımıştır. Haziran ayı itibarıyla bu operasyon, kamu ve fon bankalarının piyasadaki baskısını azaltarak faiz oranlarının düşmesine, vadelerin uzamasına ve bu bankaların bilançolarının küçülmesine katkıda bulunmuştur. Bu operasyonun likiditeyi artırıcı etkisini gidermek için Merkez Bankası ters-repo ve uluslararası kaynaklardan gelen dövizin satışı ile fazla likiditeyi çek-

Güçlü Ekonomiye Geçiş programının genel stratejisinde öncelik kamu bankacılık kesimine verilmiştir.

miş, Hazine de Nisan ayında itfasının üzerinde borçlanarak likidite kontrolüne destek olmuştur. Böylece, net iç varlıklardaki bu aşırı artışın para tabanına yansması önlenerek enflasyonist etki sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

TCMB Analitik Bilançosu

(Seçilmiş Kalemler, Milyar TL, dönem sonu itibariyle)

	00/3	00/4	01/1	01/2	01/3	01/4
Net Dış Varlıklar	6,612,091	3,310,444	2,209,778	-5,528,429	-10,220,569	-13,506,757
Net İç Varlıklar	-1,675,961	2,638,231	3,613,049	12,120,653	18,047,607	20,636,261
Rezerv Para	4,936,130	5,448,675	5,822,827	6,592,224	7,827,038	7,129,504
Merkez Bankası Parası	2,990,124	978,803	-1,994,574	7,042,396	7,099,888	8,908,652
Net API Borçları	-2,592,942	-5,128,625	-8,972,773	210,253	-1,575,257	1,111,611
Kamuya Açılan Net Krediler	-2,084,902	-43,187	1,155,372	16,783,112	21,342,754	28,894,724
Değerleme Hesabı	-683,443	-868,187	-1,380,411	-1,084,024	204,278	115,551

Net Dış Varlıklar = Dış Varlıklar - (Dış Yükümlülükler + Bankalar Döviz Mevduatı)

Rezerv Para = Net Dış Varlıklar + Net İç Varlıklar

Kaynak: TCMB

Mart ortasında sunulan programın öngördüğü yapısal çerçeve bir önceki IMF anlaşmasının temel yaklaşımını içermiş ve İş Güvencesi ve Ekonomik Sosyal Konsey gibi uzun süredir gündemde olan düzenlemeleri de programa dahil etmiştir. Buna karşılık, tüm kesimlerin içerisinde bulunduğu derin ekonomik ve mali kriz ortamında, programda sunulan makroekonomik çerçeve, mali piyasaların ve ödeme sisteminin ekonomiyi tekrar büyüme yoluna sokacak şekilde işlerlik kazanması yönünde açıklığa kavuşmamıştır. Programda, 2001-2002 yılları temel makroekonomik büyüklüklerinde oldukça iyimser bir yaklaşımın benimsenmesi, piyasalar tarafından 2001 yılına yönelik büyüme ve enflasyon hedeflerinin gerçekçiliğinin tartışılmasına yol açmış ve rakamlara yansıtılan enflasyonla mücadele politikasının çerçevesinin belirgin olmayışı finansal piyasalarda gözlenen istikrarsızlığı engelleyememiştir. Temel olarak, Şubat ayında yaşanan krizin ardından döviz kurunun serbest bırakılmasıyla uygulamada sona eren döviz cıpalı dezenflasyon programının ardından, uygulanacak orta ve uzun vadeli politikalar ve bunları

Dış kaynak belirlenmeden, öngörülen makroekonomik hedefler tutarlı gözükmemiştir.

destekleyecek para ve maliye politikaları açısından piyasalarda belirsizlik oluşmuş ve bu gerçek fiyatlara yansımıştır.

Uzun bekleyişin ardından, Türk yetkililer tarafından sunulan niyet mektubunun 15 Mayıs tarihinde IMF tarafından onaylanması ve üç yıllık anlaşma çerçevesinde 8 milyar dolarlık yeni kredi sağlanması, yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. IMF tarafından sağlanan ek kaynakla üç yıllık Stand-By anlaşmasının sağladığı toplam kredi miktarı 19 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye'nin ülke kotasının yaklaşık 16 misline ulaşan bu rakam, IMF açısından da bir ilki oluşturmaktadır.

IMF desteği ve dış kaynağın belirginleşmesi piyasalardaki volatiliyi azaltmıştır.

Dış Finansmanın Aylık Dağılımı - 2001

(milyar \$)	IMF	Dünya Bankası	Toplam
Mayıs	3,800	-	3,800
Haziran	1,562	1,100	2,662
Temmuz	1,562	-	1,562
Ağustos	-	-	-
Eylül	3,124	-	3,124
Ekim	-	-	-
Kasım	3,124	-	3,124
Aralık	-	1,350	1,530
Toplam	13,172	2,450	15,622

Kaynak: Hazine

IMF'den sağlanan kaynağın yaklaşık 9.5 milyar dolarlık bölümü ve Dünya Bankasının sağladığı yaklaşık 2.5 milyar dolarlık acil yardım, bütçe amaçlı kullanıma imkan sağlamaktadır. Altıncı ve yedinci gözden geçirmelerin tamamlanması ve dış kaynak açısından en önemli önkoşul olarak değerlendirilen Telekom ve Bankacılık yasalarının meclisten geçmesiyle 3.8 milyar dolarlık ilk kredi dilimi serbest bırakılmış, kalan miktarların ise ikinci ve üçüncü çeyrekteki yüklü borç servislerine uygun bir takvimle yapısal reformlara endeksenerek verileceği açıklanmıştır.

Mayıs ayında kabul gören ve uygulamaya konulan GEG programı, bir dezenflasyon çerçevesinden ziyade, dış yardımın koşul olarak bağlandığı yapısal reformların hayata geçirilmesiyle yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda güven tazelemeye yönelik tasarlanmıştır. Bir önceki programda tek haneli enflasyon ve sürdürülebilir büyüme dinamiklerini sağlamak amacıyla hedeflenen yapısal reformlar, kriz sonrasında bankacılık reformu çerçevesinde atılan adımlarla önemli miktarda artış gösteren borç stokunun döndürülmesinde daha da önem kazanan dış finansmanın önkoşulu olarak tekrar gündeme gelmişlerdir. Bankacılık reformunu gerçekleştirmeden herhangi bir dezenflasyon programı uygulamaya imkan yoktur. GSMH'ya oran olarak %25 gibi bir maliyete ulaşabilecek bu reformun getirdiği borç yükü ise, kamu maliyesindeki kalıcı bir yeniden yapılandırmayı ve reel faizlerin düşmesini gerek şart haline getirmiştir. Bu noktada Türkiye'nin risk priminin yüksek olması ve bu primin önemli bir kısmının Şubat ayında görüldüğü üzere siyasi yapıdan kaynaklanması, etkili, kararlı ve inandırıcı siyasi performansa duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

Programın birincil amacı yapısal reformlar ve borç stokunun sürdürülebilirliği olmuştur.

Para Politikası Hedefleri

(trilyon TL)	NİV (tavan değer)			Parasal Taban (tavan değer)		
	Hedef (1)	Hedef (2)	Gerçekl.	Hedef (1)	Hedef (2)	Gerçekl.
Nisan	7,780		6,739	5,850		5,850
Mayıs	9,750		7,942	5,900		5,815
Haziran	13,250		12,943	6,050		6,247
Ağustos	15,850	17,250(P)	16,437	6,300	7,175(G)	6,748
Ekim	19,500	21,150(P)	17,933	6,800	7,550(G)	7,140
Aralık	21,000	22,400(G)	19,493	7,300	7,750(G)	7,642

(milyon \$)	NUR (taban değişim)		
	Hedef (1)	Hedef (2)	Gerçekleşme
Nisan			3,860
Mayıs	-1,500	-1,500	-837
Haziran	-2,900	-3,562	-3,059
Ağustos	-2,000	-2,500	-1,370
Ekim	-2,600	-3,250	-304
Aralık	-600	-3,546	-1,730

(1) Mayıs 2001 tarihli Niyet Mektubu **P:** Performans kriteri, **G:** Gösterge değer

(2) Temmuz 2001 tarihli Niyet Mektubu

Kaynak: TCMB

GEG programının kredibilitesi konusunda piyasalardaki uzlaşma, ekonominin kaderini belirleyecek iplerin, bir önceki programda yapısal reformlara yönelik isteksiz tutum sergileyen hükümetin elinde olduğu şeklindedir. Bir önceki programda yapısal dönüşümler ve enflasyonla mücadele eşanlı ve birbirini destekler şekilde tasarlanmıştı. GEG programında ise, Türkiye'nin içinde bulunduğu borç sarmalından ödeyebilirliğini kazanarak çıkması ve sağlıklı bir piyasa ekonomisine yönelik altyapının oluşturulması için iddialı bir yapısal dönüşüm programı öngörülmüştür. Enflasyonla mücadelenin çerçevesi bu aşamanın başarılmasından sonraya bırakılmıştır. Ne var ki, bir önceki program da gerek öngörülleri gerek hedefleri açısından olumlu başlangıç desteğini sağlamış, fakat uygulaması aynı başarıyla sürdürülememiştir. Programda öngörüldüğü üzere, ekonomi yönetimi anlayışının değişmesiyle krizden çıkışın ivmeleneyeceği muhtemeldir. Özellikle artan iç ve dış borç yükü göz önüne alındığında, borçlanma koşullarının iyileştirilmesi ve sağlıklı bir finansmanla büyümenin tekrar pozitifte geçirilmesi gerekmektedir.

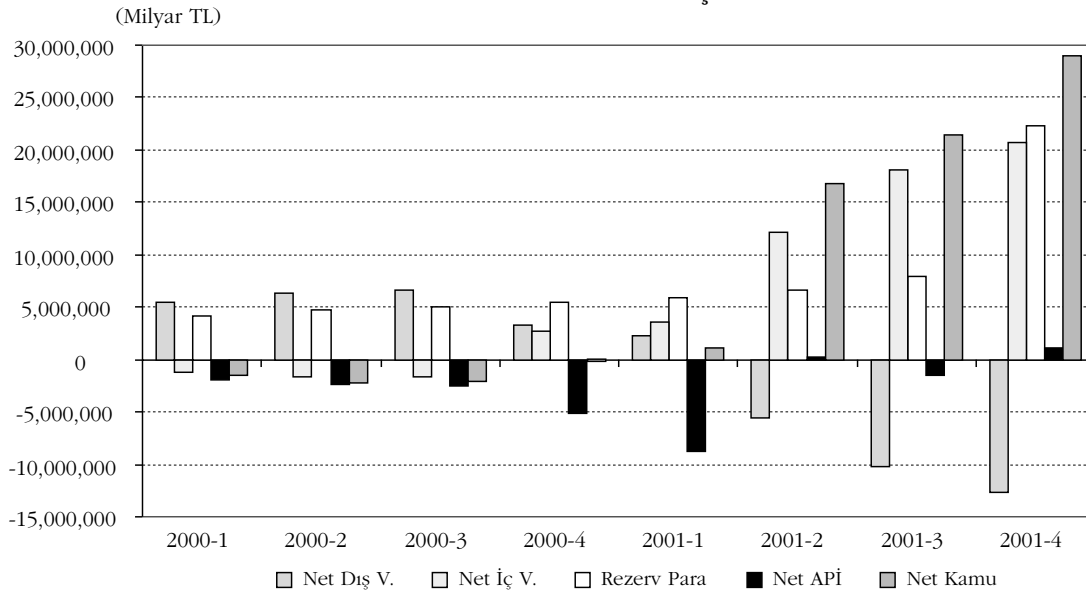
Merkez Bankası 15 Mayıs tarihinde açıkladığı 2001 yılı Para Programı'nda önceliğini, piyasalarda istikrarı sağlamak, devalüasyon sonrasında ortaya çıkan enflasyonist baskıyı azaltmak ve bankacılık sektörünün rehabilitasyonu sonucunda ortaya çıkacak parasal genişlemeyi kontrol ederek nihai hedef olarak açıkladıkları enflasyon hedeflemesine yönelik niceliksel altyapıyı oluşturmak şeklinde belirtmiştir. Enflasyon ile mücadelede Para Tabanı büyüklüğünün nominal çıpa olarak kullanılacağı açıklanmıştır. Söz konusu program ile TCMB bilançosunun NİV, ve Para Tabanı kalemine tavan değerler, Net Uluslararası Rezervler (NUR), kalemine ise dönemsel olarak gerçekleşebilecek değişimler için taban değerler getirilmiştir. Parasal taban için dönemler itibarıyla gösterge niteliğinde belirli üst sınırlar konulmuştur. Merkez Bankası konulan gösterge niteliğindeki tavanlarla uyumlu olacak şekilde para tabanının büyüme oranını kontrol etmiştir. Parasal tabanın, enflasyon ve büyüme öngörülleri altında 2001 yılında (2000 yılının sonundaki Bayramın yarattığı etkiye ve 2001 yılı başında munzam karşılık katsayısındaki indirimine göre düzeltildikten sonra) %47 oranında artması öngörülmüştür.

Para politikası bir önceki programa göre daha esnek bir yapıda oluşturulmuştur.

Bu programın ana hatlarını, kamu ve fon bankalarının mali yapılarını iyileştirme operasyonlarının TCMB bilanço kalemlerinden NİV üzerine getirdiği sınırlandırmalar; IMF ve Dünya Bankası'ndan sağlanan dış finansmanın miktarı, zamanlaması ve Merkez Bankası rezervleri ile bütçe finansmanı arasındaki dağılımı belirlemiştir. Kamu ve fon bankalarının mali yapılarını iyileştirmek amacıyla, Hazine bu bankalara yeni iç borçlanma senetleri vermiş; bu senetlerin 14 katrilyon TL'lik kısmı TCMB tarafından doğrudan satın alınmış ve 7 katrilyon TL'lik senet karşılığında da TCMB ile repo işlemi yapmalarına olanak sağlanmıştır. Kamu ve fon bankaları, sağladıkları bu likidite ile diğer banka ve müşterilerine olan gecelik borçlarını kapatmışlardır. Bu işlem sonucu ortaya çıkan likidite fazlası TCMB tarafından döviz satımı, ters repo ve interbank alım yönlü işlemler ile geriye çekilmiştir. IMF tarafından sağlanan dış finansman kaynağı TCMB aracılığıyla Hazine'ye kullanılmıştır. IMF tarafından sağlanan dış finansman kaynağından, Hazine'nin iç finansman amaçlı kullandığı kısmın yarattığı likidite genişlemesi, döviz satışı yoluyla çekilmiştir. Bu işlemler sonucu ortaya çıkan iç kredi genişlemesinin, parasallaşma üzerindeki etkisi TCMB tarafından kontrol edilerek, parasal taban programda öngörülen seviyede tutulmuş ve talep yanlı enflasyonist etkilerin sınırlandırılması sağlanmıştır.

Para politikasının oluşumunda dış yardım belirleyici olmuştur.

Analitik Bilanço

Açıklanan ekonomik programda, artan borç stokunun sorunsuzca döndürülebilmesine yönelik olarak, iç ve dış piyasalarda güvenin tazelenmesi ve faizlerin aşağı çekilmesi varsayımları benimsenmiştir. Dış kaynak bu konuda anormal faiz artışlarına karşı bir garanti oluşturmaktadır. Programın uygulanmaya başlamasının üzerinden yeterli zaman geçmesine rağmen finansal piyasalarda oluşan tedirginlikler kalıcı olarak azaltılamamıştır. Bunda siyasilerin programa sahip çıkmamaları ve programın mantığına ters uygulamalarda populist kaygılarla ısrar etmelerinin de katkısı olmuştur. Faizlerin istenilen seviyelere indirilememesi sebebiyle kamu bankaları yoluyla Merkez Bankası tarafından paraya döndürülen Hazine iç borç stokunun bir kısmının Hazine tarafından piyasalardan borçlanılarak geri çekilmesi konusunda zaman içerisinde çelişki yaşanmıştır. Piyasa gereklerinin aksine, Hazine faizleri dizginlemek amacıyla borçlanmasını sınırlı tutmak istemiş ve sonuç olarak, ekonomi yönetimi hem faizi hem de kuru kontrol etmek gibi başarımı imkansız bir politika uygular şekilde algılanmıştır. Kurlarda ve yılsonu enflasyonundaki belirsizlik nedeniyle, hem yatırımcılar, hem de bankalar uzun vadeli karar almaktan kaçınırken, faizlerin aşağı çekilmesi için dövize endeksli bono takası gibi uzun vadeyi özendirecek önlemlerin hayata geçirilmesi Merkez Bankası'nın gecelik faizleri indirmesi yoluyla faiz düşüşünü zorlamasına destek vermiştir.

Temmuz ayı, para ve döviz piyasalarında ciddi dalgalanmaların gözleendiği bir ay olmuştur. Türk Telekom yönetiminin belirlenmesine ilişkin tartışmalar ve bazı yapısal düzenlemelere ilişkin gecikmeler nedeniyle IMF'in Türkiye'ye vereceği 1.6 milyar dolarlık kredi dilimi ile ilgili Temmuz tarihli toplantısını ertelemesi, ikinci el DİBS piyasasında faiz oranlarını %100'ün üzerine yükseltirken, piyasalarda tedirginlik artmıştır. Dış gelişmeler açısından da piyasalardaki tedirginliği artırıcı faktörler, uluslararası piyasalarda Arjantin ekonomisiyle ilgili kaygıların artması, kredi derecelendirme kuruluşu S&P'nin Türkiye'nin kredi görünümünü olumsuzla çevirmesi olmuştur. Türk Lirası dolar karşısında %12.2 oranında değer kaybederken, Merkez Bankası müdahalesi beklentilerinin boşa çıkması kur sistemiyle ilgili tartışmaları gündemin başına taşımıştır. Hükümette yaşanan istifa ve yapısal kararlar konusunda karar-

Piyasalarda kaybolan güvenin tekrar tesis edilmesinde zorluklar yaşanmıştır.

Para ve döviz piyasaları siyasi gelişmelere hassas tepkiler vermiştir.

lılık gösterisi sonucu IMF ve Dünya Bankasının Türkiye'ye verilecek kredileri onaylaması ile birlikte faiz oranlarında da gerileme gözlenmiştir.

Yurtiçi mali piyasalarda kur ve faiz eksenli belirsizlik devam ederken, uluslararası piyasalardaki olumsuz gelişmelerin Hazine'nin yurtdışı finansman imkanlarını daraltması, 2002 yılındaki yüksek iç ve dış borç servisi için piyasaların ek dış desteğe odaklanmasına neden olmuştur. Eylül ayı ortasında başlayan tedirginlik, IMF'in 10. gözden geçirme kapsamında sağlayacağı 3.2 milyar dolar tutarındaki kredinin de gecikmesinin etkisiyle Ekim ayı ortalarına kadar devam etmiştir. Kamu bankaları ve merkez bankasının elindeki tahvil stokunun faiz ve anapara ödemelerinin önemli bir kısmının uzun vadeli kağıtlarla değiştirileceğinin açıklanması borç stoku hakkındaki endişeleri azaltmıştır. 2002 yılında GSMH'nin %6.5'i olarak hedeflenen faiz dışı fazlaya ilişkin önlemlerin Hükümet tarafından kesinleştirilmesi ve bunu takiben IMF'in 10. gözden geçirme kapsamında vereceği 3.2 milyar dolarlık kredinin yanısıra 2002 yılında 10 milyar dolar civarında ek dış destek sağlayacağına ilişkin açıklamaları da, Kasım ayı ortasında faiz oranlarının %70'lere, döviz kurlarının ise Eylül ayı başlarındaki seviyelere gerilemesine neden olmuştur.

2002 yılı için açıklanan ek dış kaynak mali piyasaları yatıştırmıştır.

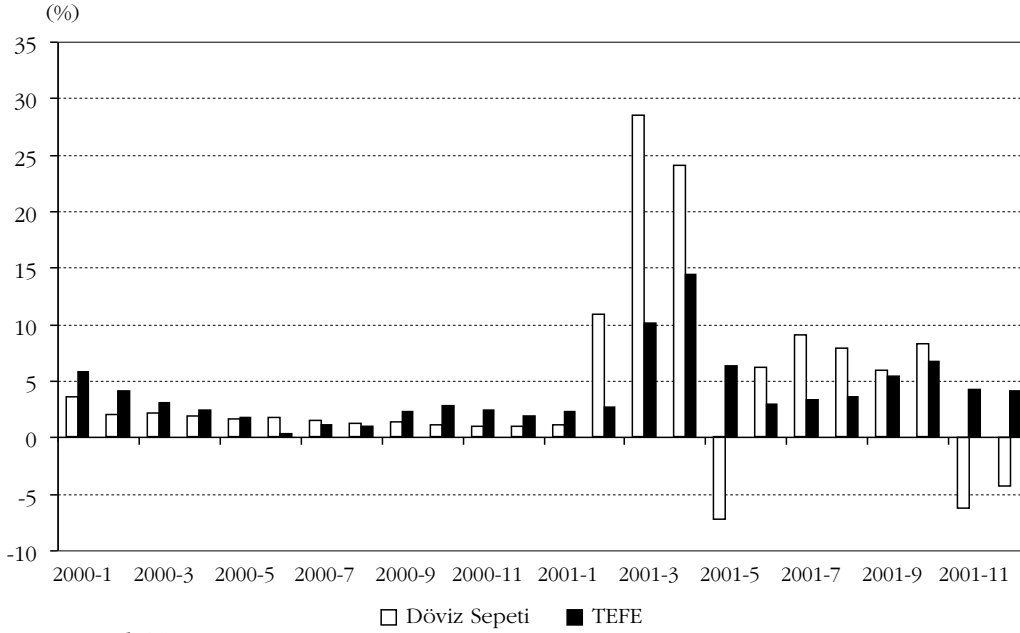
Parasal Büyüklüklerde Gelişmeler

Şubat ayında kurun serbest bırakılmasının ardından, Merkez Bankası dalgalı kur sisteminin tatbik edileceğini ve bu çerçevede döviz piyasalarına aşırı dalgalanmalar dışında müdahale edilmeyeceğini açıklamıştır. Mayıs ayına kadar geçen dönemde bankaların dış yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri amacıyla bankalara döviz deposu olanağı tanınmış ama program gereği Merkez Bankası'nın döviz piyasalarındaki etkinliği esas itibarıyla önceden programlanan sınırlı miktardaki döviz ihaleleri aracılığıyla olmuştur. Bu satışların amacı, IMF'den sağlanan dış finansmanın karşılığı olarak Hazine'ye açılan kredilerin Hazine'nin yurtiçi TL ödemelerinde kullanmasının piyasada yarattığı fazla likiditeyi çekmek olmuş, kura müdahale olarak algılanmamasının üzerinde ısrarla durulmuştur.

Dalgalı döviz kuru rejimine geçiş sonrasında takip eden aylarda döviz kurunda yüksek bir hareketlilik yaşanmış ve kurun tahmin edilebilirlikten uzak seyri tüm ekonomik kararların alınmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca kurun bu seyri piyasaların fazlasıyla bu değişkene odaklanmasına ve spekülasyonlara neden olmuştur. Merkez Bankasının ifade ettiği şekliyle kurdaki aşırı oynamalara müdahale edileceği prensibi, yüksek sayılabilecek artışlar sonrasında bile piyasalara Merkez Bankası müdahalesi gelmemesi nedeniyle sürekli kurun yukarıya doğru ufak miktarlarla test edilmesine imkan sağlamıştır. Genel olarak kurdaki hareketliliği etkileyen önemli unsurlardan bazıları, bankacılık sistemi ve özel sektörün Şubat 2001 krizine girerken yüksek oranda açık pozisyona sahip olması, sermaye çıkışları ve yükselen enflasyonla TL'ye olan güvenin kaybolması olmuştur.

Kurdaki dalgalanmalar tahmin edilebilir olmaktan uzak olmuştur.

Döviz Sepetinin Değer Kaybı ve Enflasyon

Döviz piyasalarındaki yüksek hareketliliğin azaltılması amacıyla, öncelikle kamu ve fon bankalarının açık pozisyonlarına yönelik olarak Mayıs ayında bu bankalara kamu kağıdı verilmiş; Haziran ayında ise özel bankalarla borç takası gerçekleştirilmiştir. Bu iyileştirme çalışmalarına rağmen, 2001 yılında reel kesimdeki daralma, bankacılık sektörünün mali yapısının zayıflaması ve bankaların riskten kaçınmaları nedeniyle

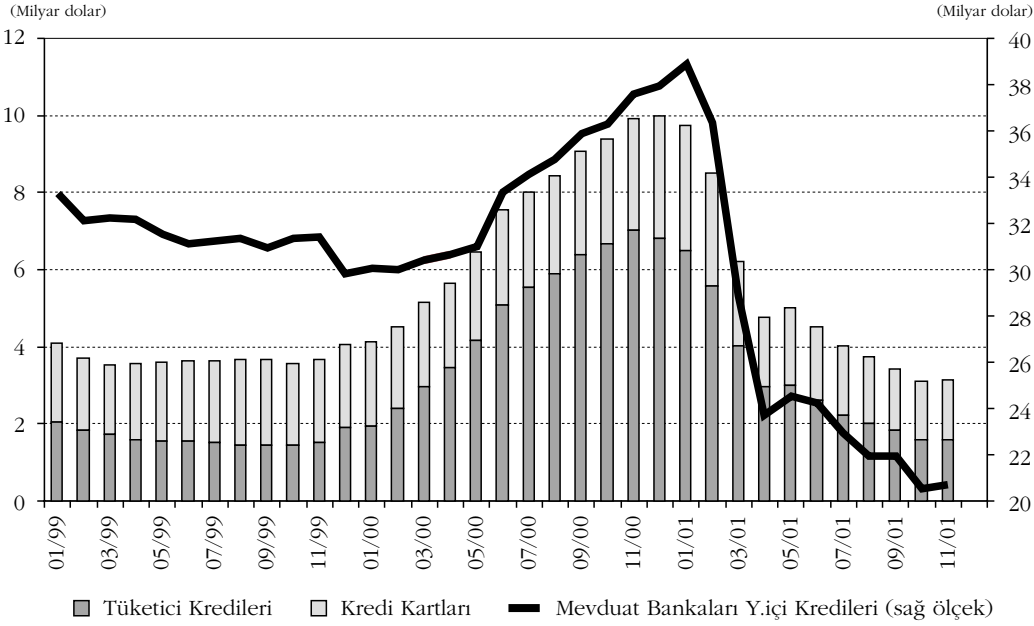
Kurda son aylarda yaşanan düşüş de çışkış gibi sert olmuştur.

hem yurtdışındaki bankalar hem de yurtiçindeki bankalar yeni kredi temini konusunda çekimser davranmışlardır. Bu durum bankacılık sektörünün net dış borç ödeyici konumunda olmasına yol açmış ve döviz kurları üzerinde ek baskı yaratmıştır. Ödemeler dengesi sermaye hareketlerindeki ciddi çıkışta döviz kurlarında ilk aylardaki istikrarsızlığın etkisi görülmüştür. Mayıs ayında piyasalara açıklanan program ve dış-kaynakla hakim olmaya başlayan iyimser hava döviz kuruna yansırken, yurtiçinde siyaset alanında yaşanan çatışmalar, Arjantin ekonomisinde yaşanan olumsuz gelişmeler, TELEKOM krizi nedeniyle IMF'nin kredi dilimini ertelemesi ve ABD'ye yönelik terörist saldırıların etkileri nedeniyle kurlardaki dalgalanma hızı da tekrar artış göstermiştir. Amerika'nın başlattığı operasyonun ardından Türkiye'nin uluslararası siyaset alanında önemi görece olarak artmıştır. Türkiye, nispeten benzer konularda sorunları olan Arjantin'den piyasaların gözünde ayrılırken, IMF'nin ek finansal desteğinin şifaen de olsa açıklanması iç borç sorununun yarattığı şüpheleri dağıtırken kurda Kasım ayı itibariyle hızlı bir düşüş sürecini başlatmıştır. Son iki ayda kurda reel değer kayıpları yaşanırken, kurun çıkışında olduğu gibi tahmin edilmez bir şekilde düşmesi, bu sefer de ihracatçı kesimleri zor duruma sokmuştur.

2001 yılında kamuoyunda yeni programın en çok tartışılan unsuru olan dalgalı kur sistemi, sırf bu açıdan değerlendirilse bile, ödemeler sisteminin açılması ve finansal piyasaların işlemesi için kısa vadede ihtiyaç duyulan güven ortamını sağlayamamıştır. Aksine ekonomideki para ikamesi ve TL'den kaçış süreci hızlanmıştır. Zaten kısa vadeli olan mevduatlar reel olarak da daralmaya başlamış, genel güvensizlik ve belirsizlik ortamı, likit kalma tercihlerini ön plana çıkartmıştır. Yurtdışından kaynak girişi yerini kaynak çıkışına bırakırken, bankalar döviz pozisyonlarını küçültmüşler ve uygulanan bankacılık reformu çerçevesinde kamu ve fon bankaları aktiflerini azaltırken mali sistem her yönden daralmıştır. Bu ortamda, azalan vergi gelirleri ve artan borç geri ödemeleri altında kamunun daralan piyasalardan kaynak talebi ise artmaya devam etmiştir.

Dalgalı kur rejimi kısa vadede ihtiyaç duyulan güveni sağlayamamıştır.

Tüketici Kredileri ve Yurtiçi Kredi Hacmi

Kaynak: TCMB

Mali sistem hızla daralmaya başlayınca ilk sonuç kredi arzının daralması olmuştur. Daralan talep ve satış ortamında şirketler, artan finansman ihtiyaçları karşısında daralan finansman olanakları ve yüklü maliyetlerle karşılaşmışlardır. Üretim kesimindeki sıkıntı artarken 1999 yılında başlayan kredilerin geri ödenme sıkıntıları iyice arttı. Dokuz aylık bilançolarda firmaların aktiflerinin önemli ölçüde eridiği görüldü. Bankaların tasfiye olacak alacaklarının toplam kredilere oranı %20'leri aşarken, reform amaçlanan bankacılık sektörünün reel sektörde yarattığı sıkıntılar döngüsel olarak tekrar finansal kesimi etkilemeye başladı.

Türk bankacılık sisteminde toplam aktifler Eylül 2001 itibariyle bir önceki yılın aynı dönemine göre %77, 2000 yılı sonuna göre %63 oranında artarak 170 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Dolar bazında, toplam aktifler bir önceki yılın aynı dönemine göre %22 oranında, yıl sonuna göre %28 oranında azalarak 111.8 milyar dolar olmuştur. Eylül 2000'de %85 olan toplam aktiflerin milli gelire oranı Eylül 2001 itibariyle %105 olarak gerçekleşmiştir.

Mali sistemde başlayan kriz, devalüasyonla derinleşerek tüm ekonomiye yayılmıştır.

Mali ve reel sektördeki sıkıntılar birbirini besler hale gelmiştir.

Türk Bankacılık Sistemi, Eylül 2001

	Trilyon TL	Yıllık % değ.	Milyon Dolar	Yıllık % değ.	Yıl sonuna göre % değ.	
					TL	Dolar
Ticaret bankaları	161.579	76	106.395	-23	62	-28
Kamu b.	46.144	44	30.385	-37	29	-43
Özel b.	85.643	66	56.394	-27	73	-23
Fondaki b.	19.875	549	13.087	184	129	1
Yabancı b.	9.917	93	6.530	-15	76	-22
Kal. ve yat. bankaları	8.218	95	5.411	-14	77	-22
Toplam	169.796	77	111.806	-22	63	-28

Kaynak: Bankalar Birliği

Kasım 2000’de finansal piyasalarda yaşanan kriz sonucu program hakkındaki endişelerin artması bankacılık sektörünü döviz pozisyon açığını kapatmaya itse de yaşanan likidite krizi bunun sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bu eğilim, Şubat 2001 krizinin ardından dalgalı kur sistemine geçilmesiyle çok daha belirgin hale gelmiştir. Nitekim, bankacılık sektörünün 19 Şubat itibariyle 15.2 milyar dolar olan vadeli işlemler hariç döviz pozisyon açığı 15 Haziran itibariyle 7.2 milyar dolara kadar gerilemiştir. Bu gelişmede, TMSF bankalarına verilen dövize endeksli DİBS’lerin katkısıyla bu bankaların yabancı para açık pozisyonlarının 4.5 milyar dolardan 274 milyon dolara gerilemesi belirleyici olmuştur. Aynı dönemde, özel bankaların vadeli işlemler hariç yabancı para açık pozisyonu da 8.9 milyar dolardan 6.1 milyar dolara gerilemiştir. Özel bankaların vadeli işlemler hariç yabancı para açık pozisyonları 15 Haziran 2001’de yapılan takas işlemi sonrasında daha da gerileyerek, 28 Eylül itibariyle 973 milyon dolara inmiştir.

Bu gelişmeler sonucunda 19 Şubat itibariyle 15.2 milyar dolar olan bankacılık sektörünün (TMSF bankaları dahil) bilanço içi açık pozisyonu 28 Eylül itibariyle 2 milyar dolara gerilemiştir. TMSF bankaları hariç tutulduğunda aynı dönemde bilanço içi yabancı para açık pozisyonu 10.7 milyar dolardan 735 milyon dolara inmiştir.

Döviz Pozisyon Açığı (Milyon Dolar)

	Kasım		19 Şubat 2001		15 Haziran 2001		28 Eylül 2001	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
Kamu Bankaları	-184	-184	-28	22	95	96	116	117
Özel Bankalar	-10.674	-954	-8.913	-1.049	-6.131	-374	-973	311
TMSF Bankaları	-5.177	-4.777	-4.537	-4.529	-274	-354	-1.254	-1.170
Yabancı Bankalar	-1.966	-110	-1.438	-45	-818	-15	107	-28
Kalkınma ve								
Yatırım Bankaları	-441	-108	-333	-75	-118	24	15	26
Sektör (TMSF hariç)	-13.265	-1.356	-10.712	-1.147	-6.972	-269	-735	426
Sektör (TMSF dahil)	-18.442	-6.133	-15.249	-5.676	-7.246	-623	-1.989	-744

(1) Döviz Endeksli Pozisyon Dahil, Vadeli İşlemler Hariç.

(2) Döviz Endeksli Pozisyon ve Vadeli İşlemler Dahil.

Kaynak: BDDK

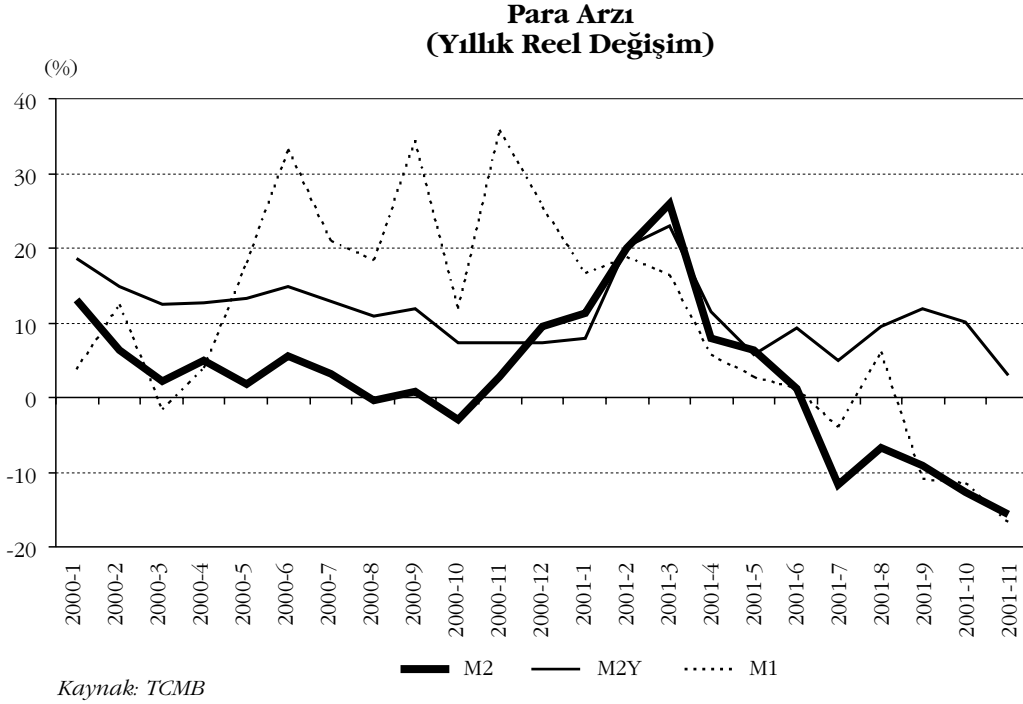
Kriz sonrasında piyasaların kısa vadeden başlayarak önlerini görebilecekleri şekilde etkili bir para ve kur politikası oluşturulamamıştır. Net iç varlıklar ve para tabanı ile parasal değişkenlerin hedeflenmesi de kriz ortamında normalden uzaklaşan piyasa mekanizmaları nedeniyle uygulanan politikanın etkinliğini azaltmış ve performans kriterlerine ulaşılmasına rağmen makroekonomik gerçekleştirmelerin hedeflenilenin ötesinde olduğu görülmüştür. Şubat devalüasyonu ve yoğun özel tip tahvil ihracları sonrası kamuoyunda gündeme gelen, borcun monetizasyon ve kurda değer kaybıyla reel olarak eritilmesi senaryoları yılbaşına göre içborcun kompozisyonundaki önemli değişimle geçerliliğini yitirmiştir. İç borcun %52'sinin değişken faizli ve %33'ünün döviz cinsinden olması Merkez Bankası para politikasının belirlenmesinde önemli bir etken olmaktadır.

Merkez Bankasının para politikaları Hazine'nin borç yönetimini destekler şekilde oluşturulmuş, bu çerçevede sıkı para ve bütçe politikalarına devam edileceği piyasalara sürekli bildirilmiştir. Nisan ayı sonunda Merkez Bankasının API aracılığıyla piyasaya verdiği kaynak 10 katrilyona ulaşsa da, Hazine'nin kamu ve fon bankalarına ihraç ettiği özel tip tahvillerin Merkez Bankası tarafından likidite edilmesi ve akabinde döviz ihaleleri ve itfadan yüksek Hazine borçlanmasıyla bu miktar ka-

Şubat devalüasyonu sonucu piyasaların kaybettiği nominal cıpanın yerinin doldurulamayışı piyasaları olumsuz etkilemiştir.

Sıkı para politikasından vazgeçilmemiştir.

demeli olarak sterilize edilmiştir. Yurt dışından gelen kredinin bütçe finansmanında kullanılmasıyla net iç varlıklardaki artış net dış varlıklardaki azalışla geri alınmış ve para tabanı reel olarak daralmıştır. Yılbaşına göre para tabanı nominal olarak %34 artarken reel daralma %29 olmuştur.

2000 yılının sonunda mali kesimde likidite sıkıntısıyla başlayan finansal kriz kısa sürede faiz oranlarını çok yüksek mertebelere taşıırken portföylerdeki tercihleri likide yakın hale getirmiştir. Parasal büyüklüklerin dağılımında 2000'in son üç ayında gerçekleşen hareketliliğin en önemli nedeni de, faiz oranlarının hızla yükselmesine yatırımcıların olumlu tepki göstermesi ve mevduat taleplerini artırmaları olmuştur. Mevduat faiz oranları, 2000 yılı başında yüzde 80'lerden yüzde 35-40'a çekilmiş ve Ekim ayına kadar bu düzeylerde kalmıştır. Ekim ayından sonra yeniden yükselme eğilimine giren mevduat faiz oranları, Kasım-Aralık döneminde yaşanan kriz nedeniyle %100'e yaklaşırken, doların euro karşısında değer kaybetmeye başladığı bu dönemde yavaş da olsa döviz hesaplarından TL mevduata geçiş olmuştur. 2000 yılı sonu itibariyle, vadesiz mevduattaki reel yıllık %29'luk artış nedeniyle M1 %25.5 ile

2000 yılı boyunca çözülmeyen DTH'ler Kasım kriziyle azalmıştır.

en yüksek artışı sergilemiştir. Döviz tevdiat hesaplarındaki çözülmeye M2Y'nin reel artışı %7.4'te kalırken, Mayıs 2000'den itibaren reel küçülme sergileyen vadeli mevduatlardaki artış reel bazda %5 olmuş ve M2 %9.5 artış kaydetmiştir.

Şubat ayında yaşanan devalüasyon sonucu döviz tevdiat hesapları ve M2Y'de reel bazda %20'yi aşan bir genişleme olmuştur. 2001'e yüksek reel genişlemelerle giren M1 ve M2'de ise kriz sonrası daralma süreci hızlanmış ve yavaşlayan reel artış oranları Temmuz itibariyle negatife geçmiştir. Kamu bankalarına yönelik operasyonların yaz aylarında ilk aşamasının tamamlanması ve verilen kamu kağıtlarına karşılık Merkez Bankası'nın API aracılığıyla para arzlarını kısıması sonucunda, para arzlarındaki gerileme yılsonuna doğru hızlanarak devam etmiştir.

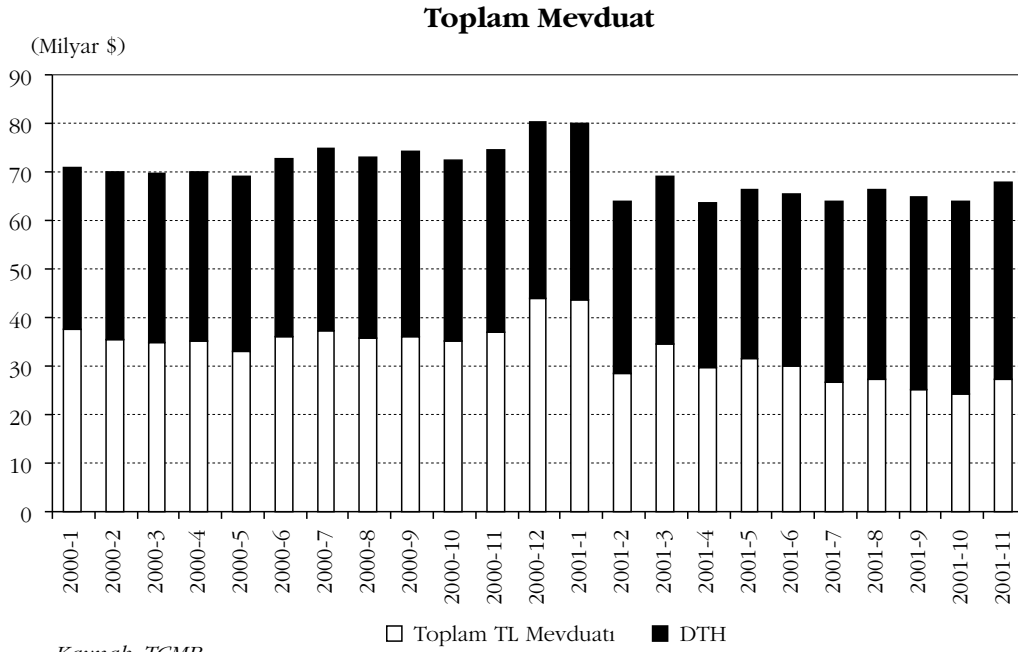
2001 yılında para arzlarında önemli reel gerilemeler kaydedilmiştir.

M2Y'nin bileşimi (%)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001			
								Mart	Haz.	Eyl.	Ar.
Dolaşımdaki para	8.8	8.1	6.4	6.9	6.2	5.3	5.2	4.9	4.7	4.6	4.7
Vadesiz mevduat	9.0	7.5	8.7	7.6	6.8	6.1	7.1	7.3	6.8	6.5	5.5
Vadeli mevduat	32.4	34.8	35.6	37.7	40.7	45.1	40.1	43.3	38.6	32.5	34.7
Döviz tevdiat hesapları	49.8	49.6	49.1	47.8	46.4	43.5	47.6	44.6	50.0	56.3	55.1
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: TCMB

Aralık itibariyle dolaşımdaki para, vadesiz mevduat ve vadeli mevduat reel bazda sırasıyla yıllık %20.8, %39.5 ve %23.0 azalmıştır. Buna paralel olarak, M1 ve M2 para arzları sırasıyla reel bazda yıllık olarak %32.2 ve %25.3 daralmıştır. Buna karşılık, yaşanan devalüasyon sonucu DTH'larda %23.5'lik artış gözlenmiş ve son aylarda kuradaki keskin reel kazanç nedeniyle M2Y'deki reel artış azalarak Aralık ayında %-4.5'e gerilemiştir.

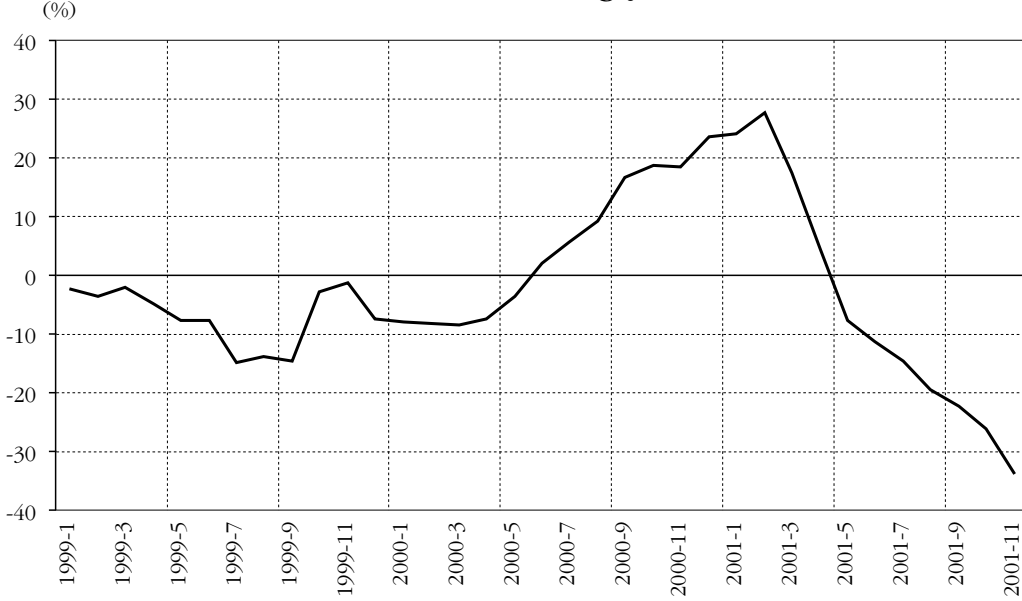
2001 yılı geneline damgasını vuran ve tüm kesimleri etkileyen kurun aşırı dalgalanması tasarrufların yapısını da önemli ölçüde değiştirmiştir. Kriz sonrasında portföylerde artış gösteren döviz tevdiat hesapları, 1994 krizinde ulaşılan tarihsel yüksek değerini 2001 yılında aşmıştır. M2Y'nin kompozisyonuna bakıldığında kriz tepkisi olarak artış gösteren likidite tercihinin 2001 yılında kademeli olarak gerilediği fakat vade- li mevduatların yapısında daha kalıcı bir bozulma yaşandığı gözlen- mektedir. Açıklanan GEG programı sonrasında yapısalarda önemli bir ilerleme sağlanmış, verilen niyet mektuplarında açıklanan Merkez Ban- kası politikasının hedef değerlerine ulaşılmış ama piyasalardaki isitik- rar ve güvenin tekrar sağlanması konusunda faizlerdeki yüksek risk primi ve dolarizasyon engellenememiştir.

Toplam mevduatın yapısını bozan ve reel olarak daralmasına neden olan gelişmeler kredi hacminde de ciddi boyutlarda gerilemeye neden olmuştur. Merkez Bankasının kur sistemini belirsizlikleri azaltacak şe- kilde kullanamaması, gönüllü takas sonucu kapatılan açık pozisyonla- rın tekrar bir finansman kaynağı olarak kullanılmasına imkan vermez- ken, mevduatın vadesinin kısalarak DTH'lara kayması da yaşanan kredi azalmasına olumsuz katkıda bulunmuştur. Yaşanan devalüasyon

Kredi hacmindeki düşüş endişe verici boyuttadır.

sonucu bankacılık kesiminin özvarlıklarının önemli bir kısmını yitirmesi, kur riskinin realize olması ve bankacılık reformu çerçevesinde kamu ve fon bankalarının aktiflerini küçültmeleri nedeniyle mevduat banka kredileri de yaklaşık reel olarak %35 azalmıştır. Kurdaki artış nedeniyle yabancı para cinsinden krediler hesaplama dışı tutulduğunda, TL kredi hacmi kamu ve özel bankalarda sırasıyla reel bazda %58 ve %42 azalırken toplam TL krediler %48 daralmıştır.

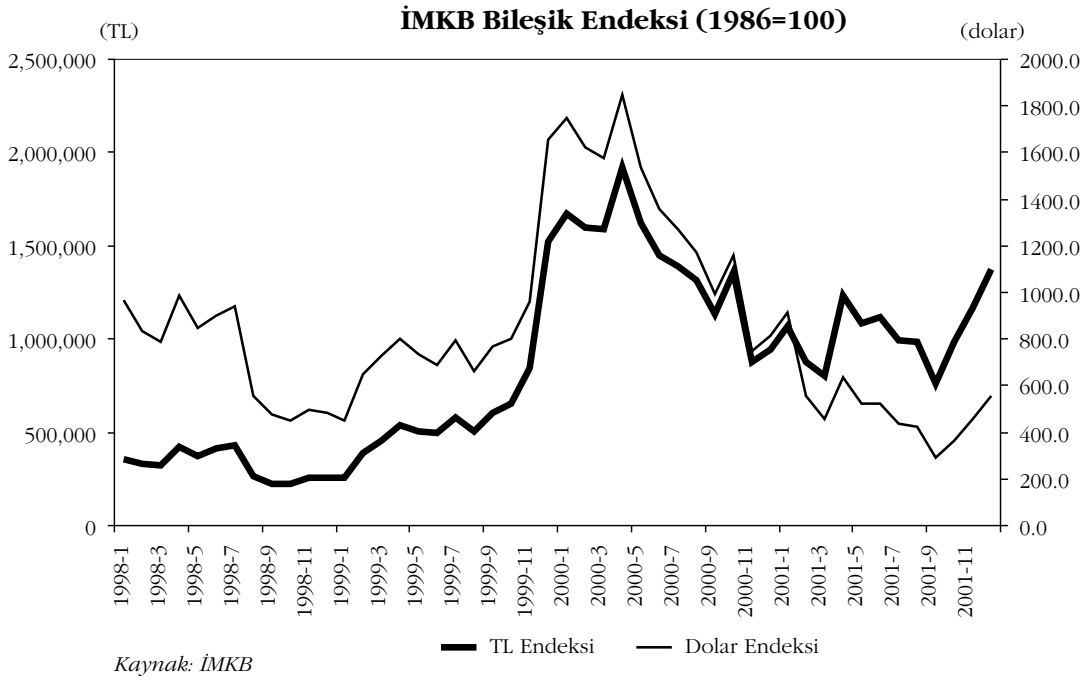
**Mevduat Bankaları Kredileri
(Yıllık Reel Değişim)**

Kaynak: TCMB

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

1999 yılında ABD doları bazında %242 getiri sağlayarak üçüncü kez dünyanın en çok kazandıran borsası olan İMKB, 2000 yılında Şubat ayı itibariyle inişe geçmiştir. Nisan ayında piyasalar ekonomik programda sağlanan olumlu gelişmeler yerine siyasetteki belirsizliklere odaklanmıştır. Cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili partiler arasında mutabakatın sağlanmasında karşılaşılan zorluklar, hükümet üyeleri arasında ciddi bir gerginliğin yaşanmasına neden olmuş, yapısal reformların uygulanmasında da gecikmelere yol açmıştır.

Faiz oranlarındaki düşüş, kamu maliyesinde düzelme sinyalleri, Hazine'nin yurtdışından yaptığı başarılı borçlanmalar ve yaz aylarında yavaşlayan enflasyon yeni kaynak girişi olmayan borsanın Mayıs ayından itibaren düşüşüne engel olamamıştır. Kasım ayında yaşanan kriz sırasında panik satışlarla %40'tan fazla gerileyen borsa, IMF'ten ek kaynak alınmasının ardından bir düzeltme yapsa da 2000 yılını dolar bazında %52 gerileyerek kapatmıştır.

İMKB bileşik endeksi 2001 yılında, Şubat ayında yaşanan kriz, sermaye çıkışı, yüksek faiz oranları ve ekonomik daralma sonucu düşüş eğilimini sürdürmüştür. İMKB bileşik endeksi 2001 yılında yatırımcısına TL bazında %46.0 kâr ettirirken, ABD doları bazında %31.8 zarar ettirmiştir. İşlem hacmi ise TL ve dolar bazında sırasıyla %16.2 ve %55.8 azalmıştır. İşlem gören şirketlerin piyasa değeri, 47.7 milyar dolara gerileyerek %31.4 azalmıştır. Sanayi, hizmet ve mali endeksleri, 2001 yılında bir önceki yıla göre dolar bazında sırasıyla %23.4, %40.1 ve %33.7 azalmıştır. 2000 yılında başlayan azalış sonucunda 1999 yılında her üç sektör için de %100'ün üzerinde gerçekleşmiş olan artış değerleri, 2001 yılında 1999'a göre dolar bazında sırasıyla %57.3, %73.4 ve %67.9 azalmıştır.

B Ö L Ü M

ENFLASYON

Enflasyon

Türkiye uzun yıllar boyunca faiz-kur-enflasyon kısır döngüsü içinde kalmış ve bu kısır döngünün sonucu olarak ortaya çıkan yüksek ve kronik enflasyon makroekonomik dengeleri olumsuz etkilemiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda yüksek kamu borçlanma ihtiyacının gittikçe artan bir şekilde iç borçlanma ile finanse edilmesi, sık yurtiçi sermaye piyasaları üzerinde baskı yaratarak risk priminin yükselmesine ve enflasyonist beklentilerin katılaşmasına neden olmuştur. Ekonomi programlarının uygulanmasında yaşanan istikrarsızlıkların, siyasi istikrarsızlıkla birleşmesiyle zedelenen güven ortamı, bütün makro fiyatların geriye doğru endekslenmesine yol açmış, enflasyonla mücadele programlarının başarısız olmasına neden olmuştur.

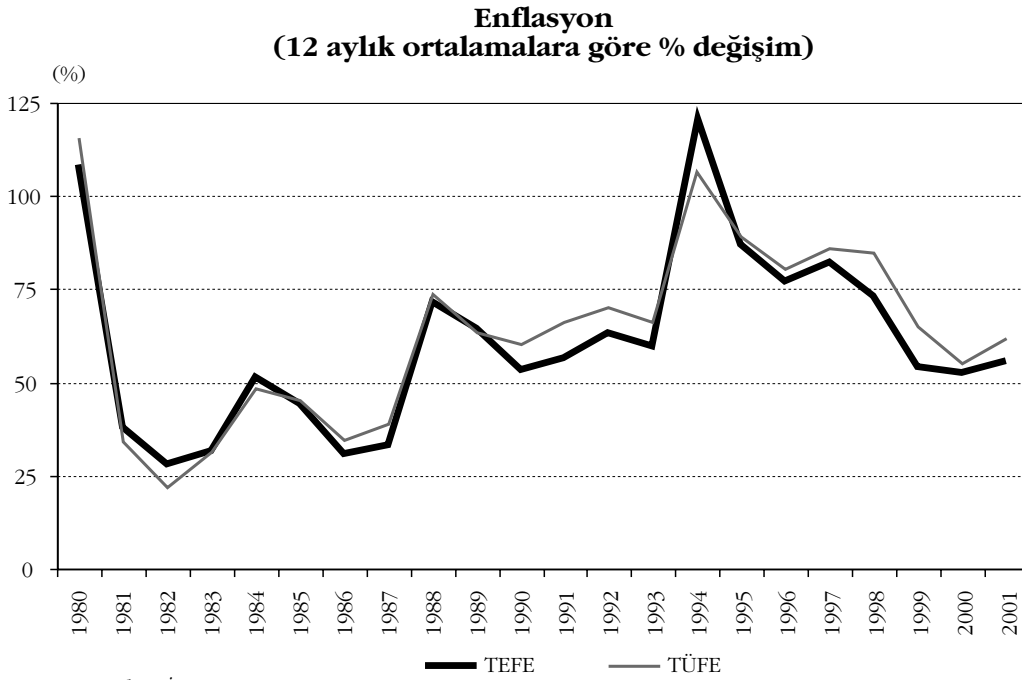
2000 yılına kadar uygulanan istikrar paketlerinde, dezenflasyon sürekli telaffuz edilmişse de, dezenflasyon süreci spesifik olarak ele alınmamış, genel olarak hedef enflasyonla ilgili tutarlı, özellikle kamu fiyatlarının tutulması gibi, birden fazla çıpa içeren ve daraltıcı bütçe uygulamalarıyla desteklenen politikalarla enflasyon düşürülmeye çalışılmıştır. En son uygulamaya konulan 2000-2002 Makro Uyum Programı, temel olarak enflasyonu "bağlı kur" politikası ile düşürmeye odaklanmış, enflasyon hedefleri ile tutarlı gelirler politikası ve daraltıcı bütçe politikaları ile de desteklenmiştir. Bu çerçevede, kur sepetinin (1 Dolar + 0.77 Euro) değerleri, %20 olarak hedeflenen yıl sonu TEFE artış oranıyla örtüşecek şekilde ileriye yönelik olarak önceden açıklanmıştır. Böylece, nominal döviz kurunun tutulması ile birlikte ucuzlayan ithalat ve piyasalarda azalan belirsizlik yardımıyla, ticarete konu olan mal fiyatlarının ve beklentilerin etkilenecek enflasyonun düşürülmesi amaçlanmıştır.

Uygulanan enflasyonla mücadele programı çerçevesinde TEFE ve TÜFE artış oranları için yıl sonu hedefleri sırasıyla %20 ve %25 olarak belirlenmiş, ancak 2000 yılı sonunda TEFE artış oranı %32.7'ye, TÜFE artış oranı ise %39.1'e gerilemiştir. Enflasyon hedefinden sapmanın önemli nedenlerinden biri, yılın ilk aylarında gerçekleşen fiyat artışlarının beklenenin oldukça üzerinde olmasıdır. Özellikle 1999 yılı sonuna doğru, enflasyonla mücadele programında rahat hareket imkanı sağla-

25 yıldır yaşanan yüksek ve kronik enflasyonu düşürmek amacıyla 2000 başında başlanan kur çıpasına dayalı program sürdürülmemiştir.

Uygulanan program çerçevesinde enflasyon oranı, 2000 yılında son yılların en düşük düzeyine gerilemiştir.

ması amacıyla yapılan yüksek kamu zamları, kur ayarlamaları, KDV oranlarının iki puan artırılması ve artış trendine girip 30 dolar sınırını da aşan dünya petrol fiyatları söz konusu aylarda gerçekleşen enflasyonun beklentilerin üzerinde çıkmasına neden olmuştur. Ticarete konu olmayan mal ve hizmet fiyatlarının öngörülen dezenflasyon hızına uyumu, geriye doğru endekslemeyen kaynaklanan katılık nedeniyle daha yavaş olmuştur. Uluslararası piyasada Euro'nun beklentilerin tersine hareket ederek dolar karşısında hızla değer kaybetmesi, yurtdışında de dolar kurunun hedeflenen ölçüde değer yitirmesini engellerken, üretimde ağırlıklı olarak kullanılan ithal girdilerin fiyatlarının dolar bazında olması, kur sepetinin enflasyonla mücadeledeki etkinliğini azaltmıştır. Faiz oranlarının beklenenden daha hızlı düşmesinin ve bankaların tüketici kredilerine yönelmesinin bazı sektörlerde iç talebi canlandırması da enflasyon hedefine ulaşılmasını engellemiştir.

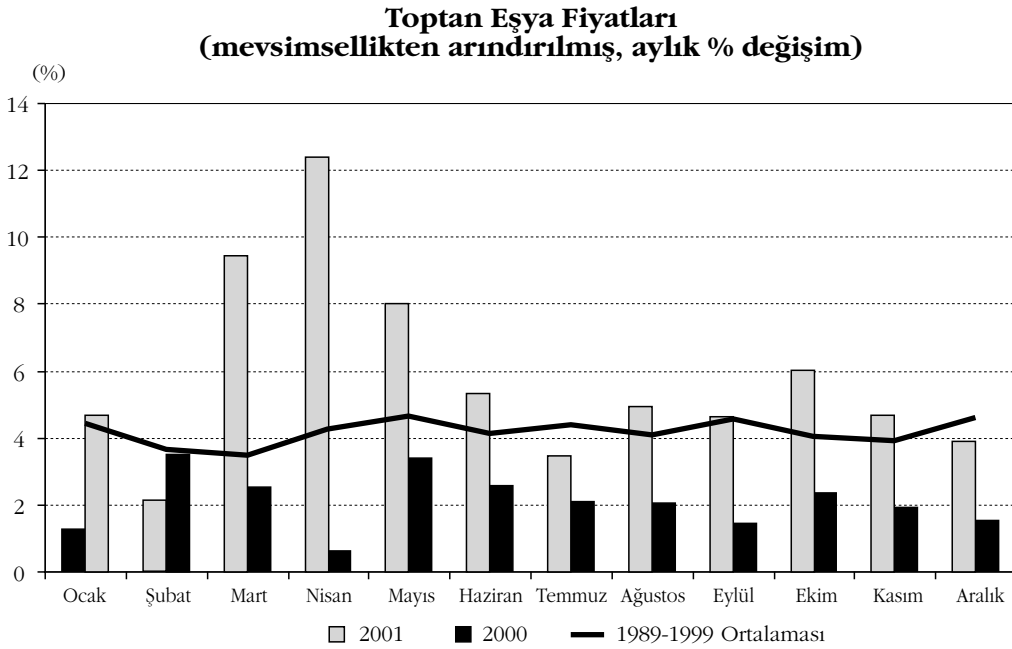

2000 yılında uygulanan ve enflasyon dinamiğinin kırılmasında belirli bir başarı kazanan istikrar programının dalgalı kura geçilmesi suretiyle terk edilmesinin ardından yükselen faiz oranları ve döviz kuru, elde edilen kazanımları tekrar geri almıştır. Kamu bankaları borç operasyonu ve yüksek risk priminin bütçe üzerinde yol açtığı baskı, kamu fiyat-

2001 yılında yaşanan derin kriz enflasyonla mücadeleye izin vermemiştir.

larında yüksek ayarlamalara neden olmuştur. İç borç stokunun döndürülme problemleri ve finans sektöründe açığa çıkan sorunlar, tekrar geniş ölçekli bir dezenflasyon programı uygulanmasını engellemiştir.

İdari fiyatlardaki artış, döviz kurundaki hızlı tırmanış ve yüksek dalgalanmalar, maliyet yolu ile TEFE artışını ivmelendirirken, eriyen reel ücretler ve yüksek faizin etkisiyle hızla daralan tüketim, TÜFE'deki artışı sınırlamıştır. 2001 yılı sonunda, dolar kuru TL karşısında %113.6 oranında değer kazanırken, TEFE ve TÜFE artış oranları sırasıyla %88.5 ve %68.5 olarak gerçekleşmiştir. Kritik bir dengede yer alan iç borç dinamiğinin sürdürülebilmesi için her türlü risk primini de içerecek şekilde oluşan faizin beklenen enflasyonu belirlemesi uygun olmuştur.

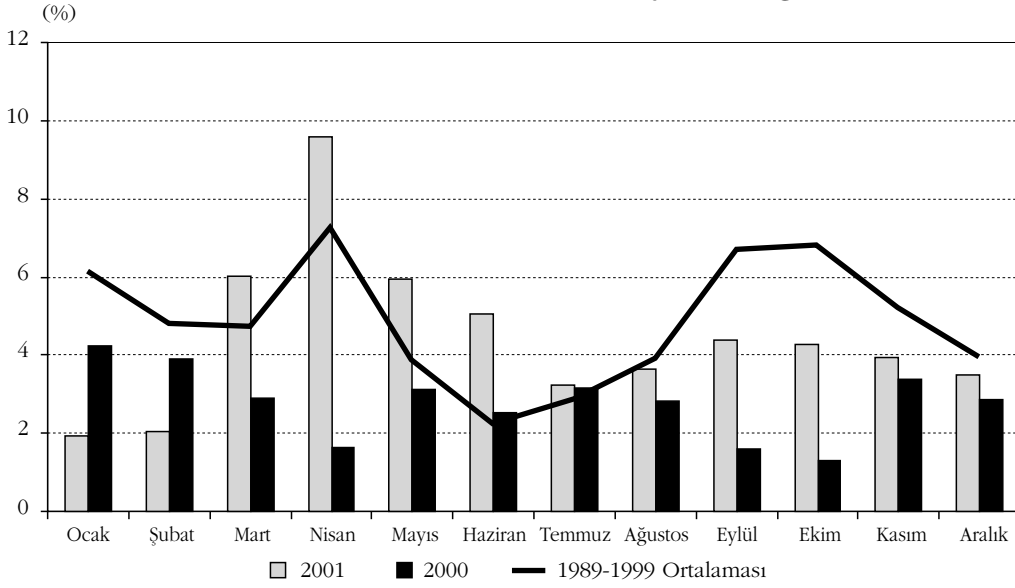
Kaynak: TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü

Mevsimsellikten arındırılmış aylık ortalama TEFE ve TÜFE artış hızı 1988-1999 yılları arasında (1994 yılı çıkarılmıştır) sırasıyla %4.2 ile %4.9 iken, 2000 yılında sırasıyla %2.4 ile %2.8'e gerilemiştir. 2001 Şubat sonunda kurda yaşanan yüksek değer kazancı karşısında, TEFE'de TÜFE'ye kıyasla daha hızlı düzeltme yaşanmıştır. Yükselen faizlerle oluşan negatif gelir etkisi sonucu yurtiçi talepte görülen çok ciddi daralmanın etkisiyle, 1994'te görüldüğü gibi kurlardaki hızlanmanın yarattı-

2001 yılının ikinci yarısında aylık fiyat artışları 10 yıllık ortalamalarda oluşmuştur.

ğı maliyet artışı fiyat artışlarıyla tamamen emilememiştir. Krizin yaşandığı Şubat ayından Haziran ayına kadar dolar kuru aylık ortalamala %14.9 oranında artarken, TEFE’de mevsimsellikten arındırılmış ortalama aylık artışlar %10 olarak, TÜFE’de ise %7.2 olarak gerçekleşmiştir. Yılın ikinci yarısı devalüasyon şokundan kısmen arınan enflasyonun tekrar eski platosuna geri döndüğü gözlenmiştir. Buna paralel olarak yılın ikinci yarısında TEFE’de mevsimsellikten arındırılmış aylık ortalama artış %4.7 olurken TÜFE’de bu oran %4 olarak gerçekleşmiştir.

Tüketici Fiyatları
(mevsimsellikten arındırılmış, aylık % değişim)

Kaynak: TÜSİAD Ekonomik Araştırmalar Bölümü

2000 yılı sonunda, kamu fiyatlarında enflasyon hedefi kadar fiyat artışı politikası benimsenmesine rağmen, uluslararası fiyatların artışları sonucu kamu fiyat artışı %24.7 ile %20 olan enflasyon hedefinin üstünde kalmıştır. Özel sektör fiyatları ise, tarım fiyatlarının kurak yaz sezonundan dolayı yüksek bir oranda artması ve özel imalat sanayi fiyatlarında beklendiği ölçüde kırıma olmaması nedeniyle %35.7 oranında artmıştır.

Bütçe kısıtı nedeniyle, 2001 yılında kamu fiyatlarının kur etkisini yansıtılabilecek şekilde artması ve ATV oranında sürekli yukarıya doğru ayarlama yapılması kamu fiyatlarının ortalama %70.8 artmasına, enerji fiyatlarının ise %89.7 ile rekor artış göstermesine neden olmuştur. Tarım fiyat-

2001 yılında en yüksek fiyat artışı enerji fiyatlarında olmuştur.

larındaki artış, taban fiyatlarının uluslararası fiyatlara paralel belirlenmesi politikası sonucu %42.3 oranında gerçekleşirken, özel sektör fiyatlarındaki artış da, talep baskısıyla, %58.3 ile sınırlı kalmıştır. TEFE'nin yaklaşık %71'ini oluşturan imalat sanayi fiyatları %66.7 oranında artarken, kamu imalat sanayi fiyatları ve çekirdek enflasyon diye adlandırılan özel imalat sanayi fiyatları birbirine paralel bir şekilde, sırasıyla %67.2 ile %66.4 oranında artış göstermişlerdir. Özel sektörün içinde bulunduğu fiyat artırma eğilimi ve aksak rekabetçi alt sektörlerdeki yapışık fiyatlama yapısı göz önüne alındığında, 2002 yılında talepte beklenen kıpırdanmalar ile birlikte fiyatların yukarıya doğru hareketinin hızlanması beklenmektedir.

Seçilmiş Sektörlerde Enflasyon (12 aylık ortalamalara göre % değişim)

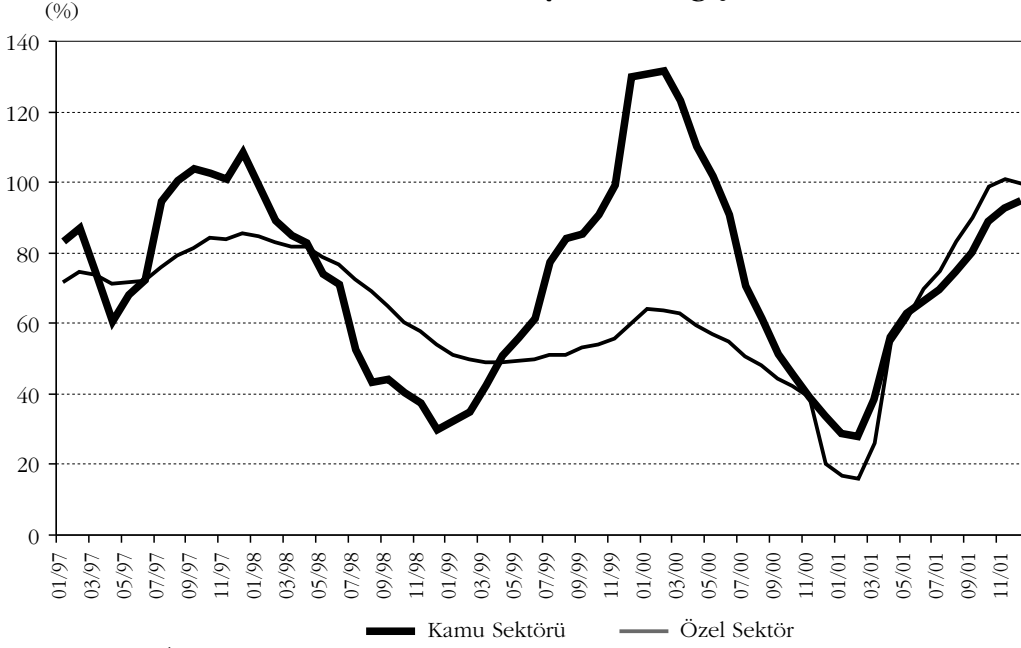
(1994=100)	1997	1998	1999	2000	2001
TEFE	81.8	71.8	53.1	51.4	61.6
Özel	80.7	75.9	48.2	45.8	58.3
Devlet	85.5	58.4	71.2	69.4	70.8
Tarım	86.9	86.8	41.8	38.0	42.3
Madencilik	76.2	48.6	62.4	73.7	68.9
İmalat Sanayi	80.6	66.7	57.2	56.1	66.7
Özel	77.6	70.0	52.0	50.1	66.4
Devlet	89.7	57.2	72.8	72.1	67.2
Enerji	71.8	71.8	64.7	52.0	89.7

Kaynak: DİE

İmalat sanayi fiyatlarına 12 aylık ortalamalar itibarıyla bakıldığında, 2000 yılında uygulanan dezenflasyon programı çerçevesinde baskı altında tutulan kamu imalat fiyatlarındaki artış, Ocak 2000 tarihindeki %130.6 değerinden, Şubat 2001'de %15.9'a gerilemiştir. Şubat krizinden sonra özel imalat sanayi fiyat artışlarına paralellik gösteren kamu imalat fiyatları artışları, Haziran ayından itibaren uygulanmaya konan GEG programı çerçevesinde bütçeden gelen baskı ile belirgin bir şekilde özel imalat fiyat artışlarının üzerine çıkmıştır. 2001 yıl sonu artışları, özel imalat sanayi fiyatlarında %94.5 olurken, kamu imalat sanayi fiyatlarında %99.8 oranında gerçekleşmiştir.

Şubat 2001 krizine kadar kamu imalat sanayi fiyatlarında önemli bir azalış gözlenmiştir.

**İmalat Sanayi Fiyatları
(TEFE 1994=100, yıllık % değişim)**

Kaynak: DİE

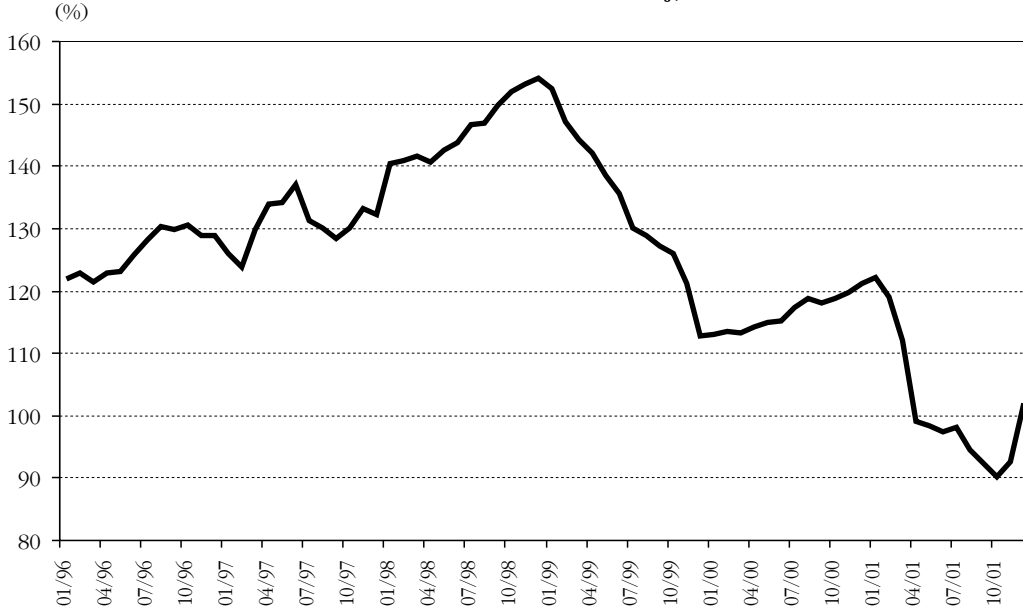
İç ticaret hadleri 2000 yılı ikinci yarısından itibaren tarım lehine gelişmiş ve 2000 yılı sonunda %121.1'e ulaşmıştır. 2001 yılı başında yavaş bir şekilde imalat sanayi fiyatları lehine dönerek %118.8'e gerileyen iç ticaret hadleri, Şubat krizinden sonra imalat sanayi fiyatlarındaki hızlı artışlar sonunda Ekim itibariyle %90.1'e gerilemiştir. Kasım itibariyle, IMF'den gelmesi kesinleşen ek kaynak ile beklentilerin olumluya dönmesi ve kurdaki spekülasyon yükselmenin geri alınması ile birlikte, imalat sanayi aylık fiyat artışları ortalama %2.8'e gerilerken, olumsuz hava şartlarının da etkisiyle tarım fiyatları ortalama %10.4 civarında artmıştır. Böylece Aralık 2001'de iç ticaret hadleri tekrar tarım lehine dönerek %102'ye yükselmiştir.

2000 yılında iç pazarda yaşanan talep genişlemesi, tüketici fiyatlarında ağırlıklı olarak bulunan uluslararası ticarete konu olmayan ve fiyat oluşumlarında piyasanın mevcut durumunu gözetken mal ve hizmet fiyatlarının nispeten yüksek kalmasına neden olmuştur. Böylece 12 aylık ortalama TÜFE artışı %54.9 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında yaşanan krizle birlikte daralan iç talep karşısında dış pazarlara yönelen reel sektör, kurdaki belirsizlik yüzünden fiyatlamaya yapamazken, daralan

2001 yılı boyunca imalat fiyatları lehine dönen iç ticaret hadleri, yıl sonunda tarım lehine değişmiştir.

Derin krizle birlikte daralan talep, tüketici fiyatlarındaki artışı sınırlamıştır.

İç Ticaret Hadleri*
(mevsimsellikten arındırılmış, 1994=100)

* Tarım fiyatları/imalat sanayi fiyatları
Kaynak: DİE

kredi hacminden dolayı üretim kapasitesini de gereği kadar artıramamıştır. Yaşanan devalüasyonun yanında kamunun finansman ihtiyacı nedeniyle, enerji ve idari fiyatlardaki yükselmenin maliyetlerdeki etkisi, yetersiz talep nedeniyle fiyatlara tam olarak yansıtılamamış, ihracat kesimi de dahil olmak üzere stokların eritilmesine başvurulmuştur. Buna paralel olarak 2001 yılı 12 aylık ortalama TÜFE artışı %54.4 ile sınırlı kalmıştır. Alt sektörler itibariyle 12 aylık ortalamalar itibariyle en hızlı artışı %68.7 ile çeşitli mal ve hizmet fiyatları göstermiştir. En az fiyat artışı %39 ile eğitim sektöründe gerçekleşmiştir.

2002, 2003 ve 2004 yıllarında enflasyon oranı (TÜFE) sırasıyla yüzde 35, 20 ve 12 olarak hedeflenmektedir. Enflasyon oranında beklenen bu gelişme, sıkı para ve maliye politikaları ile iç talep baskısının kontrol edilmesi, kamu mal ve hizmet fiyatları ile gelirler politikasının öngörülen enflasyon hedeflerine göre belirlenmesi, aşırı değer kaybeden TL'nin 2002 yılında reel anlamda değer kazanması ve programda öngörülen dış finansmanın gerçekleşmesi varsayımları altında belirlenmiştir.

2002 yılı programında TÜFE yıl sonu artışı %35, yıllık ortalama artışı ise %46.4 olarak öngörülmüştür.

Seçilmiş Maddelerde Enflasyon

(12 aylık ortalamalara göre % değişim)

(1994=100)	1996	1997	1998	1999	2000	2001
TÜFE	80.4	85.7	84.6	64.9	54.9	54.4
Gıda, İçki veTütün	72.2	92.5	82.3	48.6	49.8	50.3
Giyim ve Ayakkabı	82.6	74.9	79.6	52.2	42.1	51.7
Konut	85.4	82.2	90.3	86.4	63.9	56.8
Ev Eşyası	65.1	71.8	81.6	58.4	52.4	60.5
Sağlık	94.0	87.3	102.7	78.7	58.7	48.4
Ulaştırma	97.2	93.6	76.4	70.6	58.0	58.2
Eğlence ve Kültür	84.5	76.0	93.4	60.6	38.9	58.1
Eğitim	87.1	80.8	107.3	86.1	52.2	39.0
Lokanta, Pastane ve Otel	87.3	83.8	93.8	69.6	52.1	42.5
Çeşitli Mal ve Hizmetler	76.0	102.5	70.0	53.9	60.7	68.7

Kaynak: DİE

2001 yılında kur cıpalı dezenflasyon programının terkedilmesi ile birlikte, enflasyonla mücadele için hükümet şimdiye kadar denenmeyen "Enflasyon Hedeflemesi" politikasını tercih etmiştir. Enflasyon hedeflemesi politikasının 2002 yılında, uygun alt yapının oluşmasını takiben uygulanacağı belirtilmiştir. Ara süreçte, gösterge niteliğinde olan rezerv para büyüklüğünün, "performans kriteri" olarak izlenmesi öngörülmektedir.

B 5 Ö L Ü M

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

Ödemeler Dengesi

2000 yılı Türkiye’de dış dengelerin bozulduğu bir yıl olmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasında, artan iç talep kadar, uluslararası sermaye hareketlerinde gelişmekte olan piyasalara karşı duyulan tedirginlik, dünyada enerji fiyatlarındaki yükseliş ve euronun dolar karşısında değer kaybetmesi rol oynamıştır.

Diğer yandan, istikrar programının para politikası ayağında Merkez Bankası’nın bir para kurulu gibi çalışması, piyasaya çıkacak likiditeyi döviz varlıklarındaki artışa bağlamıştı. 2000 yılının ikinci yarısından itibaren programa olan güvenin azalmasıyla yurtdışından fon girişinin durması, piyasalarda likidite sıkıntısına yol açmıştır. Yılın son çeyreğinde cari işlemler açığının rekor seviyelere ulaşacağına anlaşılmaması ve kurlardaki -özellikle mark karşısındaki- aşırı değerlenme kur politikasının sürdürülemez olduğu düşüncesinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Yüksek miktarlardaki fon çıkışlarına rağmen piyasalara müdahale edilememesi sonucunda 2000 Kasım ayında yaşanan kriz 2001 Şubat ayında tekrarlanmış ve kur politikası terk edilmek zorunda kalınmıştır. 2001 yılında ise hızla daralan iç pazar, petrol fiyatlarındaki gerileme ve kurun reel değer kaybı sonucu oluşan fiyat avantajı, cari işlemler açığının hızla daralarak artıya geçmesine neden olmuştur.

2000 yılında uygulanmaya konan makro ekonomik uyum programı ile artan güven ortamında, depremin de etkisiyle ertelenen yatırım ve tüketim talebinin uyarılması iç talebin canlanmasına yol açmıştır. İç talepte görülen canlanma ve uluslararası petrol fiyatlarındaki artış ithalat hacminin artmasına yol açmıştır. İhraç ettiğimiz malların uluslararası fiyatlarında yaşanan negatif trend, Türkiye’nin dış ticaretinin önemli bir kısmını AB ülkeleriyle yapması dolayısıyla etkili olan Euro/ABD doları paritesindeki tarihi düşüşün yarattığı fiyat dezavantajı, verimlilik artışı ile ikame edilmiş, miktar olarak ihracatımız hissedilir bir şekilde artmış ancak değer olarak düşük kalmıştır. Bavul ticaretinde ve turizm gelirlerinde görülen artışa rağmen dış ticaret dengesindeki hızlı açılma, cari işlemler açığının 9.8 milyar dolarla rekor bir seviyeye ulaşmasına neden olmuştur.

2000 yılında dış ekonomik konjonktür ve kur çıpası politikası dış dengeleri bozmuştur.

Uygulanan program sonucu hızla artan iyimserliğe paralel olarak hükümetin yurtdışına sürdüğü tahvillere beklenenin üzerinde talep olmasının da etkisiyle, yurtiçine sermaye girişi hızlanmıştır. Kasım krizinde yaşanan hızlı sermaye çıkışına rağmen 2000 yılı içinde toplam 9.4 milyar dolarlık sermaye girişi gerçekleşmiştir. Bununla beraber, takip edilemeyen sermaye ve dış ticaret kalemlerini içeren net hata ve noksan kalemindeki 2.6 milyar dolarlık çıkış ile birlikte rezervler 3 milyar dolar azalmıştır.

2001 yılı Şubat ayında dalgalanmaya bırakılan TL'nin reel olarak değer kaybetmesi ve iç talepteki yaşanan derin daralma, ödemeler dengesindeki hareketleri tam tersine çevirmiştir. Yurtiçi ekonomik aktivitelerin durma noktasına gelmesiyle hızla dış piyasalara yönelen reel sektör ile birlikte ihracat artarken, hızlı devalüasyonun da etkisiyle ithalatta keskin bir azalma olmuştur. Ancak dış piyasalardaki durgunluk ve yurtiçi finansman sorunu ihracat artışını kısıtlamıştır. İlk dokuz ayda cari işlemler dengesi 2.5 milyar dolar fazla verirken, yaşanan kriz ile birlikte artan risk priminin etkisiyle sermaye hareketlerinde 10.6 milyar dolarlık çıkış yaşanmıştır. Aynı dönemde net hata ve noksan kaleminden de 3.1 milyar dolarlık çıkış gerçekleşmiş ve rezervlerdeki erime 11.3 milyar dolar olmuştur.

Dış Ticaret

2000 yılında, özellikle teknoloji yatırımları nedeniyle ABD ekonomisinin durgunluğa girmesi bütün dünya ekonomilerini olumsuz etkilemiştir. ABD ekonomisinde yeni teknolojinin getirdiği üretkenlik artışının doyma noktasına gelmesiyle düşen kapasite kullanımı ve sanayi üretimi, yavaşlamanın 2001 yılı boyunca da sürmesine neden olmuştur. Dış ticaretimizde önemli bir yer tutan Euro bölgesinde ise, 2000 yılının ikinci yarısında Euro'yu güçlendirmek için artırılan faiz oranları, büyümeyi sınırlandırmıştır. 11 Eylül saldırılarının ardından resesyon içerisinde bulunan global ekonomiye yönelik beklentiler olumsuzlaşmıştır. 2002 yılı için IMF tarafından yapılan %3.5'lik küresel büyüme tahmini son gelişmeler karşısında %2.4'e revize edilmiştir.

2001 yılında yaşanan iç talep daralması ve TL'nin değer kaybı, cari işlemler dengesinin fazla vermesini sağlamıştır.

2000 yılının ikinci yarısından itibaren duraklamaya başlayan dünya ekonomisi, dış ticaret açığındaki iyileşmeyi sınırlamıştır.

Dünya Ekonomisi Büyüme Tahminleri

(Yıllık % değişim)	2001	2002
Dünya	2.4	2.4
Gelişmiş Ekonomiler	1.1	0.8
ABD	1.0	0.7
Japonya	-0.4	-1.0
Almanya	0.5	0.7
Fransa	2.1	1.3
İtalya	1.8	1.2
İngiltere	2.3	1.8
Kanada	1.4	0.8
Euro Bölgesi	1.5	1.2

Kaynak: World Economic Outlook Aralık 2001, IMF

Şubat 2001 ertesinde TL'nin reel değer kaybı ile ihracat fiyatlarında gö-reli bir rekabet artışı yaşanmış olsa da, ihracata yönelik üretimde ithal girdilerin yoğun olarak kullanılması, bu olumlu etkiyi kısıtlayan önem-li bir etmen olmuştur. Diğer yandan, enerji fiyatlarında ve ana girdileri üreten KİT'lerin fiyatlandırmasında bütçe kısıtı altında yüksek ayarla-malar yapılması, reel sektörün ihracata yönelik üretimini artırmada bir başka sorun olarak ortaya çıkmıştır. İçinde bulunulan finansal krizin et-kisiyle yaşanan kredi daralması, ihracatçı kesime gerekli finansman olanaklarını sınırlamıştır.

2001 Şubat krizinin ardından, firmalar daralan iç taleple birlikte yurtdışı piya-salara yönelmişler-dir.

Dış Ticaret (Milyar \$)

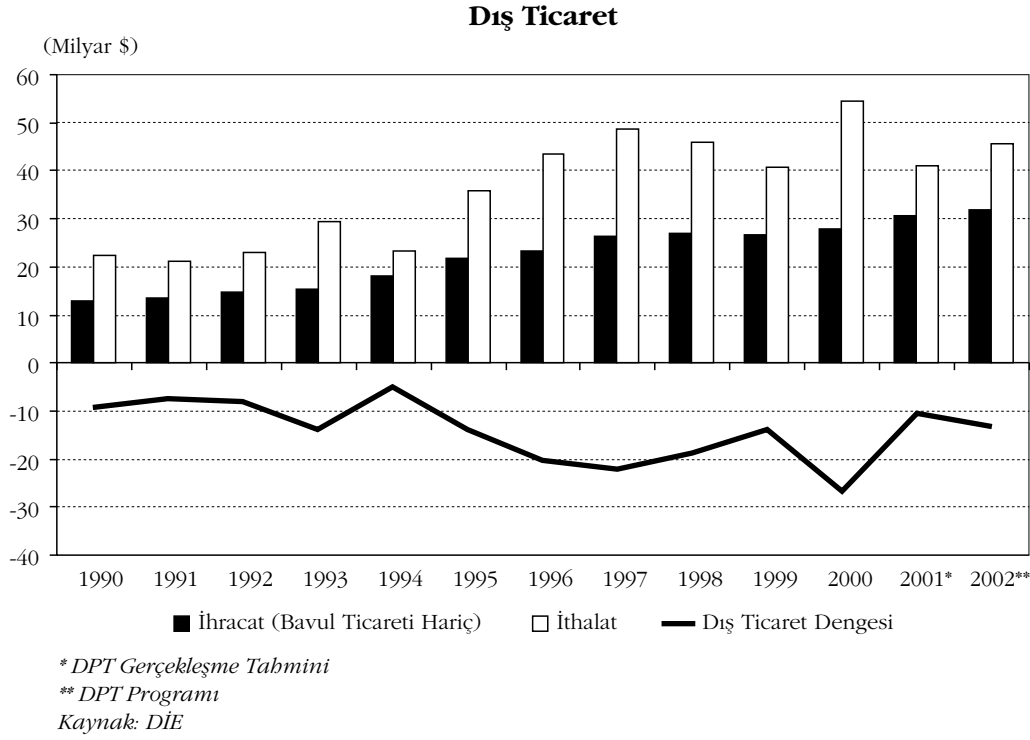
	2000		2001*	
	Değer	% değ.	Değer	% değ.
İhracat (bavul ticareti hariç)	27.8	4.5	25.8	13.1
İthalat	54.5	33.9	33.7	-24.5
Dış ticaret açığı (1)	26.7	89.4	8.0	-63.6
İhracat/İthalat (%)	51.0		76.3	
İhracat/GSMH (Cari Fiyatlarla)	13.8		-	
İthalatGSMH (Cari Fiyatlarla)	27.0		-	

*Ocak-Ekim dönemi

(1) İthalat (CIF) (Altın ithalatı hariç) - İhracat (FOB) (bavul ticareti hariç)

Kaynak: DİE, DPT

Bu gelişmelere paralel olarak ilk on ayda, fiyat esnekliği yüksek olan ithalat %24.5 oranında daralırken, ihracattaki artış %13.1 oranında gerçekleşmiştir. Böylece dış ticaret açığında %63.6 oranında düzelme yaşanmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı 2000 yılındaki %50'ler seviyesinden Ekim 2001 itibariyle %76.3 seviyesine sıçramıştır.

2001 yılında yaşanan küresel durgunlukla beraber petrol fiyatları, 2000 yılındaki hızlı yükselişten sonra, 17 dolara kadar gerilemiştir. Yaşanan son olaylar ışığında daha da derinleşmesi beklenen küresel durgunluk karşısında, petrol fiyatlarının daha fazla gerilemesini engellemek için, Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC) üretimi kısıma kararı almışlardır. Bu karar doğrultusunda dünya petrol üretiminin 2002'den itibaren günlük 1 milyon 562 bin varil azalması beklenmektedir. 2002 yılında devam etmesi muhtemel küresel durgunlukla birlikte uluslararası fiyatlardaki düşme eğiliminin süreceği tahmin edilmektedir.

Petrol fiyatlarının yanında, uluslararası petrol dışı işlenmemiş mamul fiyatları da 2001 yılının ilk altı ayında ortalama %9.7 oranında azalmıştır. İthalat fiyatları ilk dokuz ayda %1.7 oranında artarken, ihracat fiyatları %1.5 oranında düşmüştür. Mevsimsellikten arındırılmış dış ticaret had-

2001 yılında dış ticaret açığındaki azalma reel olarak daha da büyük olmuştur.

leri Temmuz-Ağustos döneminde %91'lere doğru düzelme gösterse de Eylül ayı itibariyle, ithalat fiyatlarındaki yükselme ile birlikte, %87.6'ya gerilemiştir. Dış ticaretteki gelişmeler fiyat etkisinden arındırıldığında, ilk dokuz ayda ihracat reel olarak %13.7 büyürken, ithalat reel bazda %24.5 oranında küçülmüştür. Böylece dış ticaret açığı ilk dokuz ayda reel olarak %72.3 oranında azalmıştır.

Dünya Mal Fiyatlarındaki Gelişmeler

(Yıllık yüzde değişim)	1999	2000	2001*	2002*
İmalât Sanayii Ürünleri	-1.8	-5.1	-3.1	-0.6
Ham Petrol	37.5	56.9	-5.0	-8.6
Petrol Dışı Temel Ürünler	-7.0	2.6	-2.6	4.5
Gıda Ürünleri	-15.6	-0.5	2.6	5.3
İçecekler	-21.3	-16.6	-16.8	4.5
Tarımsal Ürünler	2.4	4.1	-1.0	2.0
Metal Ürünleri	-1.5	12.1	-7.3	7.5
Dünya Ticaret Fiyat Deflatörü	-1.5	-0.8	-2.3	0.6

Kaynak: World Economic Outlook Ekim 2001, IMF

** Bu tahminler 11 Eylül'de ABD'ye yapılan terorist saldırı ve sonrasındaki gelişmelerin etkilerini içermemektedir.*

İhracat, mal grupları itibariyle incelendiğinde, 2001 yılının ilk on ayında sermaye malları ihracatı %25.4 oranında artarak toplam içindeki payını %8.3'e yükseltirken, ara malları ihracatının %15.8 oranında yükselmesi sonucu toplam içindeki payı %42.7'ye tırmanmıştır. Tüketim malları ihracatı ise, ticaret partnerlerimizde görülen ekonomik durgunluk sonucu sadece %9 oranında artış göstermiş, toplam içindeki payı %48.8'e gerilemiştir. İhracattaki gelişmelere daha detaylı bakıldığında, tarihsel olarak ihracatımızda önemli yer tutan hazır giyim ihracatındaki artışın ilk dokuz ayda %6 ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Emek yoğun olan hazır giyim ihracatında, gelişmişlik seviyemizin artmasıyla ucuz fiyatlama kabiliyeti kaybolmuştur. Dolayısıyla uluslararası talebin daha ucuza üretim yapan ülkelere kayması sonucu hazır giyim ihracatı doyuma ulaşmıştır. Özellikle Çin'in DTÖ'ye üye olması ile birlikte ucuz emeğe dayalı ihracat mallarımızın uluslararası talebinde önemli bir azalma olması beklenmektedir.

Kur avantajına rağmen, dış talepte yaşanan durgunluk tüketim malı ihracat artışını kısıtlamıştır.

İhracatın Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)¹

	2000		2001*		% değ.
	Değer	% pay	Değer	% pay	
Sermaye Malları	2,091.1	7.5	2,144.5	8.3	25.4
Tüketim Malları	11,441.5	41.2	11,001.8	42.7	15.8
Ara Mallar	14,193.1	51.1	12,572.7	48.8	9.0
Diğer	49.2	0.2	41.5	0.2	-11.4
Toplam	27,774.9	100.0	25,760.5	100.0	13.1

*Ocak-Ekim dönemi

(1)BEC sınıflandırmasına göre

Kaynak: DİE

2001 yılının ilk on ayında, tüketim malı ithalatı %42.4 oranında azalırken sermaye malı ithalatındaki azalma %36.1 oranında gerçekleşmiştir. İhracatçı sektörlerde yoğun olarak ithal girdi kullanılması, ara malı ithalatındaki gerilemeyi %18 ile sınırlamıştır. Ekim ayı rakamlarına bakıldığında ithalattaki azalmanın her üç ana mal grubunda da artarak devam ettiği görülmektedir. Ham petrol ithalatı, ilk on ayda %1.8 artış gösterirken, Ekim ayında %33.4 gibi rekor oranda azalmıştır. İthalatımızda yine önemli yer tutan makine ve teçhizat ithalatının da ekonomik gelişmelere paralel olarak %40.2 oranında azaldığı gözlenirken, en hızlı azalma %65.7 ile kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları kaleminde gerçekleşmiştir.

Kriz nedeniyle kısılan tüketim ve yatırım talebi, başta sermaye ve tüketim malı olmak üzere ithalatın hızla azalmasına neden olmuştur.

İthalatın Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (Milyon \$)¹

	2000		2001*		% değ.
	Değer	% pay	Değer	% pay	
Sermaye Malları	11,270.2	20.7	5,828.1	17.3	-36.1
Tüketim Malları	35,814.9	65.7	24,191.3	71.7	-18.0
Ara Mallar	7,186.7	13.2	3,412.7	10.1	-42.4
Diğer	231.0	0.4	311.3	0.9	96.5
Toplam	54,502.8	100.0	33,743.5	100.0	-24.5

*Ocak-Ekim dönemi

(1)BEC sınıflandırmasına göre

Kaynak: DİE

İhracatımızın %52'sini gerçekleştirdiğimiz AB ülkelerinde, özellikle Euro bölgesinde, Avrupa Merkez Bankası'nın enflasyon kaygısıyla faiz oranlarını artırması ile birlikte ekonomik aktivitede yavaşlama olmuştur. Bunun sonucu TL'nin değer kaybından kaynaklanan rekabet avantajına karşın, 2001 yılının ilk on ayında AB ile olan ihracatımızdaki artış %12 ile sınırlı kalmış, AB ülkelerine yapılan ihracatın toplam içindeki payı neredeyse sabit kalmıştır. OECD üyesi olmayan Ortadoğu ülkeleri ile olan ihracatın aynı dönemde %39.7 oranında artması sonucu bu ülkelere yapılan ihracatın toplam içindeki payı %11'e yükselmiştir. OECD üyesi olmayan Amerika ülkelerine olan ihracatın %56.8 oranında artmasıyla birlikte bu ülkelere yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %27.7'den %30.4'e yükselmiştir.

Ortadoğu ülkelerine olan ihracatımızda canlılık yaşanmıştır.

Seçilmiş ülke gruplarına göre ihracat incelendiğinde, 2001 yılının Ocak-Ekim döneminde Türkiye Cumhuriyetleri'ne yapılan ihracat %8.3 oranında azalırken, İslam Konferansı Teşkilatı ile yapılan ihracat %24.8 oranında artmıştır. En büyük ticaret partnerimiz Almanya ile yaptığımız ihracat %5.8 oranında artarken, İtalya ve Rusya ile yapılan ihracat sırasıyla %32.7 ve %24.3 oranına artış göstermiştir.

İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon \$)

	2000		2001*		% değ.
	Değer	% pay	Değer	% pay	
Genel Toplam	27,324.4	100.0	25,760.5	100.0	25.4
I. OECD ülkeleri	18,741.3	68.6	17,185.2	66.7	21.0
A. AB ülkeleri	14,352.0	52.5	13,421.2	52.1	24.2
B. EFTA ülkeleri	320.5	1.2	253.3	1.0	4.9
C. Diğer OECD ülkeleri	4,068.8	14.9	3,510.8	13.6	11.2
II. Türkiye Serbest Bölgeleri	889.6	3.3	745.4	2.9	13.6
III. OECD dışı ülkeler	7,693.5	28.2	7,829.8	30.4	37.9

*Ocak-Ekim dönemi

Kaynak: DİE

2001 yılının ilk on ayında, AB ülkelerinden yapılan ithalatın %30.9 oranında daralması sonucu toplam ithalattaki payı %49.1'den %44.9'a gerilemiştir. OECD üyesi olmayan Avrupa ülkeleri ile Ortadoğu ülkelerinden olan ithalatımızdaki azalmanın sırasıyla %14 ve %17.4 oranında sınırlı kalması bu ülkelerden yapılan ithalatın toplam içindeki payını artırmıştır.

Ülke bazında ithalat rakamları incelendiğinde, Almanya ile yapılan ithalat ekonomi konjonktüründeki gelişmelere paralel olarak, %23.4 oranında azalırken, ham petrol ve doğal gaz ithal ettiğimiz Rusya ile yapılan ithalattaki azalış %7.8 ile sınırlı kalmıştır. Diğer ülkelerden yapılan ithalat düşerken, İran'dan yapılan ithalatın %12.6, Libya'dan yapılan ithalatın ise %16.5 oranında arttığı gözlenmektedir.

AB ülkelerinden olan ithalatımız hızla daralmıştır.

İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon \$)

	2000		2001*		% değ.
	Değer	% pay	Değer	% pay	
Genel Toplam	53983.0	100.0	33743.5	100.0	-15.0
I. OECD ülkeleri	35301.1	65.4	21089.8	62.5	-19.3
A. AB ülkeleri	26388.2	48.9	15165.9	44.9	-22.2
B. EFTA ülkeleri	1143.5	2.1	773.3	2.3	-9.9
C. Diğer OECD ülkeleri	7769.4	14.4	5150.6	15.3	-11.1
II. Türkiye Serbest Bölgeleri	496.2	0.9	238.6	0.7	-35.6
III. OECD dışı ülkeler	18185.6	33.7	12415.0	36.8	-5.7

*Ocak-Ekim dönemi

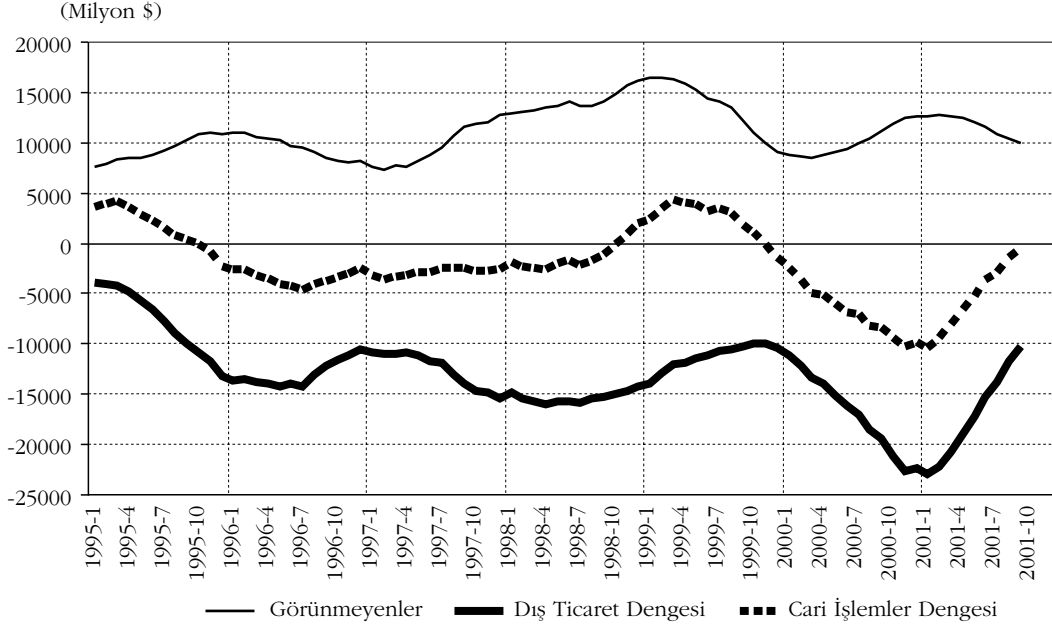
Kaynak: DİE

Cari İşlemler Dengesi

Yurtiçi ve yurtdışı ekonomik konjonktüre bağlı olarak, 2001 yılının ilk dokuz ayında dış ticaret açığı (fob) %74.6 oranında daralarak 4.1 milyar dolara gerilemiştir. Buna karşın, görünmeyenler kaleminin %28.6 oranında daralarak, 6.6 milyar dolara inmesi, cari işlemler açığındaki düzelmeyi sınırlamıştır.

2000 yılında hızla açılan cari işlemler dengesinin, 2001 yılında fazlaya dönmesi beklenmektedir.

Cari İşlemler Dengesi* (12 Aylık Kümülatif)

* 1996-1'den itibaren Bavul Ticareti Dahildir
Kaynak: DİE

Kurun değer kaybının getirdiği rekabet avantajının, devalüasyon öncesi bağlanan rezervasyonlar nedeniyle sınırlı kalması ve 11 Eylül saldırısının olumsuz etkisiyle turizm gelirlerindeki artış, turist sayısındaki artışın altında kalmıştır. İlk dokuz ayda turizm gelirleri %15.8 oranında artarak 5.1 milyar dolara yükselirken, net faiz harcamaları %28.5 oranında artarak 3 milyar dolara ulaşmıştır. Diğer mal ve hizmetlerin diğer kaleminde ise %50.3 oranında azalma olmuştur. 2001 yılında euronun dolar karşısında değer kaybetmeye devam etmesinin yanında, TL'de yaşanan hızlı devalüasyon ve bunun sonucu bankacılık kesiminde ortaya çıkan sorunlar, işçi döviz girişlerini olumsuz etkilemiş, buna bağlı olarak karşılıksız transferler kalemi %26 oranında gerilemiştir.

Dünya ekonomisinde belirsizliklerin artması, küresel durgunluğun 2002 yılında da devam edeceği beklentisi, kurdaki muhtemel reel değerlenme, 2002 yılında dış ticaret dengesini olumsuz etkileyecektir. Aşırı değer kaybına uğrayan TL'nin 2002 yılında değerleneceği ve ekonominin bir miktar canlanacağı göz önüne alındığında, ithalatın kısmen artma eğilimine gireceği tahmin edilmektedir. Yaşanan son olayla-

Dış ticaret açığındaki düzelmeye karşılık görünmeyenler dengesinde önemli bir değişiklik olmamıştır.

2002 yılında cari işlemler dengesinin bir milyar dolar civarında açık vermesi beklenmektedir.

rın etkisiyle oluşan güvenlik endişesinin turizm gelirlerini belirgin bir şekilde etkileyeceği düşünülerek, 2002 yılında cari işlemler dengesinin kısmen bozulması beklenmektedir.

Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)

	2000	2001*
Mal İhracatı (fob)	31,664	25,758
İhracat	27,774	22,975
Bavul Ticareti	2,944	2,253
Transit Ticaret	946	530
Mal İthalatı (fob)	-54,041	-29,868
İthalat (cif)	-54,502	-30,452
Altın (cif)	-1,900	-737
Transit Ticaret	-911	-506
İthalat Sigortası ve Navlunu	3,272	1,827
Dış Ticaret Dengesi	-22,377	-4,110
Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri	22,320	14,354
Turizm	7,636	6,648
Faiz	2,836	2,114
Diğerleri	11,848	5,592
Diğer Mal ve Hizmet Giderleri	-14,987	-10,597
Turizm	-1,711	-1,516
Faiz	-6,299	-5,201
Diğerleri	-6,977	-3,880
Toplam Mal ve Hizmet Dengesi	-15,044	-353
Özel Karşılıksız Transferler (net)	5,011	2,725
İşçi Gelirleri	4,560	2,136
Diğerleri	451	589
Karşılıksız Resmi Transferler (net)	214	141
İşçi Gelirleri	43	37
Diğerleri (net)	171	104
Cari İşlemler Dengesi	-9,819	2,513

**Ocak-Eylül dönemi*

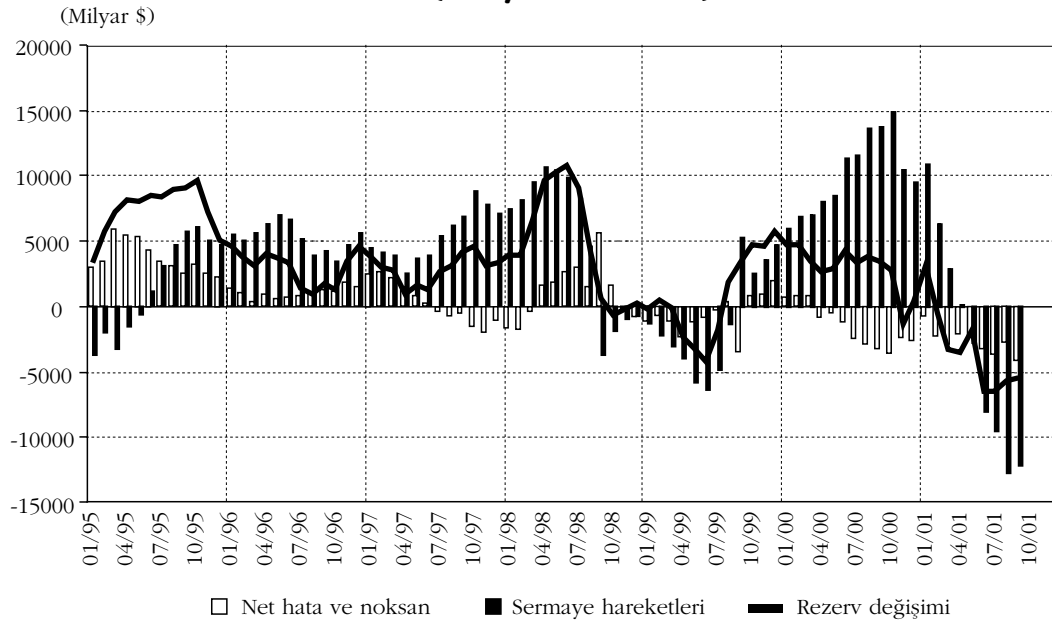
Kaynak: DPT

Sermaye Hareketleri

2000 yılının ikinci yarısında, cari işlemler dengesinin ve kur politikasının sürdürülebilirliği konusunda duyulan endişe, portföy yatırımlarında erimeye neden olmuştur. 2000 yılının son iki ayında portföy yatırımlarında 5 milyar dolarlık çıkış yaşanırken, IMF kaynaklı sermaye girişine paralel olarak artan uzun vadeli sermaye hareketleri sonucunda, net sermaye çıkışı 3 milyar dolarla sınırlı kalmıştır. 2001 Şubat'ında yaşanan ikinci krizle birlikte kur dalgalanmaya bırakılmış ve uygulanan dezenflasyon programı terkedilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda artan belirsizlik ve kamu borçlarının ödenebilirliğinden duyulan endişeyle yabancı yatırımcılar Türkiye'yi terk etmişlerdir. Böylece, 2001 yılının Ocak ayında 2.9 milyar dolarlık sermaye girişinin ardından, Eylül ayına kadar sermaye çıkışı sürmüştü, ilk dokuz ayda net hata ve noksan kalemi ile birlikte toplam 13.7 milyar dolar tutarında sermaye çıkışı yaşanmıştır.

Kasım kriziyle başlayan sermaye çıkışı önemli boyutlara ulaşmıştır.

**Sermaye ve Resmi Rezerv Hareketleri
(12 Aylık Kümülatif)**

Kaynak: DİE

Bankacılık krizlerine temkinli yaklaşan uluslararası sermaye, Türkiye'ye verdiği kısa vadeli borçları yenilememiştir. Bunun sonucu, büyümenin başlıca kaynağını oluşturan kısa vadeli sermaye hareketlerinde ilk dokuz ayda 7.9 milyar dolarlık çıkış yaşanmıştır. Kasım krizinden sonra

Kısa vadeli sermaye hareketlerinde hızlı çıkış gözlenmiştir.

başlayan portföy yatırımlarındaki çıkış ise, 2002 Ocak-Eylül döneminde 4 milyar doları bulmuştur. Doğrudan yatırımlar kalemi 2000 yılında gerçekleştirilen GSM ihalesinden sağlanan 1.5 milyar doların, 2001 yılında hesaplara girmesinin etkisiyle 2.1 milyar giriş göstermektedir. Ekonomide belirsizliklerin artması net hata ve noksan kaleminin büyümesine ve 3.1 milyar dolarlık çıkış göstermesine neden olmuştur.

Sermaye Hareketleri (milyon \$)

	2000	2001*
Sermaye Hareketleri (rezerv hariç)	9,445	-10,636
Doğrudan Yatırımlar (net)	112	2,110
Portföy Yatırımları (net)	1,022	-3,950
Diğer Uzun Vadeli Sermaye	4,276	-885
Kredi Kullanımı	17,459	8,914
Anapara Geri Ödemesi	-13,803	-10,153
Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı	620	354
Kısa Vadeli Sermaye	4,035	-7,911
Varlıklar	-2,138	86
Verilen Krediler	116	-668
Bankalar Rezervi ve Diğer Varlıklar	-1,915	1,013
Verilen Krediler	-339	-259
Yükümlülükler	6,173	-7,997
Sağlanan Krediler	6,813	-6,905
Mevduat	-640	-1,092
Net Hata ve Noksan	-2,623	-3,142
Denge Kalemleri		
Genel Denge	-2,997	-11,265
Rezerv Değişmesi (1)	2,997	11,265
IMF Nezdindeki Varlıklarımız	0	0
IMF Kredileri	3,351	8,258
Resmi Rezervler (1)	-354	3,006

*Ocak-Eylül dönemi

(1) Eksi işaret rezerv artışını göstermektedir.

Kaynak: DPT, TCMB

IMF'ye verilen niyet mektubundaki taahhütleri çeşitli sorunlara rağmen yerine getiren, performans kriterlerini tutturan ve son olaylar ile birlikte jeopolitik konumuna verilen önemi artan Türkiye IMF'den 2002 yılı için 14 milyar dolar civarında yeni ek kaynak almayı başarmıştır. Bu kaynak ile 2001 yılına damgasını vuran kamu borçlarının sürdürülme-

2001 yılı boyunca Türkiye ile beraber anılan Arjantin'de krizin daha da derinleşmesi uluslararası sermayeyi korkutmuştur.

sine ilişkin kaygılar giderilmiş ve beklentiler olumlu etkilenmiştir. 2002 yılı başında imzalanması beklenen yeni Stand-By anlaşması çerçevesinde uygulanacak programa sadık kalınması durumunda ödemeler dengesi finansmanında bir sorun beklenmemektedir.

Dış Borçlar

2000 yılında, uygulanan kur çıpası programının yarattığı dış borçlanma imkanı ile birlikte iç borcun dış borçlanma ile karşılanması politikası sonucu, dış borç stoku bir önceki seneye göre 16 milyar dolar artarak 119.6 milyar dolara ulaşmıştır. 2000 yılında özellikle tahvil yolu ile uluslararası piyasalardan borçlanma sonucu tahvil stoku 16 milyar dolardan 22 milyar dolara yükselirken, kamu net dış borç ödeyici durumdan dış borçlanıcı duruma gelmiştir.

**Dış finansman imkanlarının ortadan kalkması kısa vadeli dış borçların azaltma-
sına yol açmıştır.**

Dış Borç Stoku (Milyon \$)

	2000		2001*		% değ.
	Değer	% pay	Değer	% pay	
Orta-Uzun Vade	90,690	75.8	98,009	82.5	8.1
Kamu Sektörü	48,108	40.2	47,525	40.0	-1.2
TCMB	13,429	11.2	22,075	18.6	64.4
Özel Sektör	29,153	24.4	28,409	23.9	-2.6
Kısa Vade	28,912	24.2	20,839	17.5	-27.9
Toplam	119,602	100.0	118,848	100.0	-0.6

**Eylül sonu itibariyle*

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2001 yılında dış borçlanma politikası, içine girilen krizin dış finansman imkanlarında yarattığı kısıtlama ile tersine dönmüştür. Kamunun yanı sıra özel sektör de, kriz ortamı ile birlikte yenilenmeyen borç yükümlülükleri yüzünden, net borç ödeyici duruma düşmüştür. Bunun sonucu, Eylül itibariyle ticari bankaların aldığı kısa vadeli dış borçlar 2000 yılı sonuna göre 6 milyar dolar eriyerek 10.9 milyar dolara düşerken, diğer sektörlerin kısa vadeli borcu 1 milyar dolar eriyerek 9.2 milyar dolara gerilemiştir. Böylece Eylül itibariyle kısa vadeli borçlar 2000 yılı sonuna göre %27.9 oranında küçülerek 20.8 milyar dolara gerilemiştir.

1999 yılı sonunda IMF ile imzalanan 3 yıllık Stand-By anlaşması, 3.5 milyar dolarlık kredi desteği sağlamıştır. 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin ardından istikrar programının gerektirdiği dış kaynak ihtiyacı da hızla büyümüştür. 19.3 milyar doları IMF tarafından taahhüd edilen ek kredi ve 6.8 milyar doları Dünya Bankası proje ve acil yardım kredisi olmak üzere toplam 26.1 milyar dolar ek kaynak sağlamıştır. Yakın bir zamanda imzalanması beklenen yeni güçlendirilmiş Stand-By anlaşması sonucunda, IMF'den alınması söz konusu 14 milyar dolarlık ek kaynak ile 3.5 milyar dolar ile başlayan istikrar programının dış kaynak miktarı 40 milyar dolara yaklaşacaktır.

Döviz Kurları

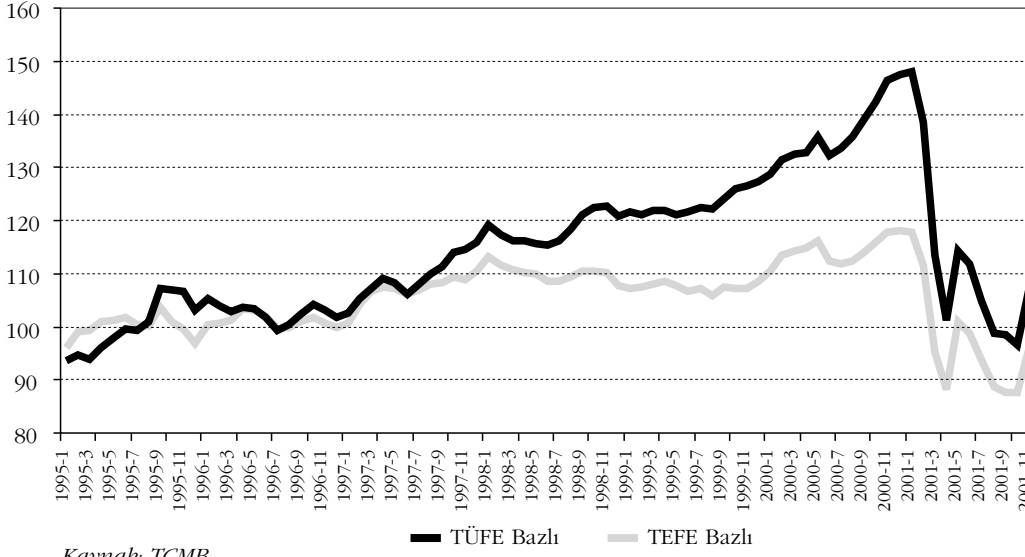
1999 yılı sonunda enflasyon ile mücadele çerçevesinde önemli bir adım atılarak, dezenflasyon programlarının en etkili yöntemlerinden biri olan kur çıpası uygulamasına geçilmiştir. Bu programın diğer ülkelerdeki uygulamasında, enflasyonu düşürmede gecikme görülmesi durumunda yerli paranın aşırı değerli hale geldiği ve bunun sonucu olarak ödemeler dengesi kaynaklı kriz yaşandığı görülmüştür. Bu durumun önüne geçilmesi için başvurulacak yöntemlerden birisi de bu tür programlara devalüasyonla başlanmasıdır. Ancak Türkiye'de bu programa reel döviz kurunun tarihsel değerlerinin üzerinde olduğu bir seviyede başlanmıştır.

Merkez Bankası'nın 2001 yılında yayımlamaya başladığı reel efektif döviz kuru endeksi (REDK), yabancı ülkelerde üretilen malların yurtiçinde üretilen mallar cinsinden göreceli fiyatını yansıtmaktadır. TÜFE ve TEFE bazlı oluşturulan REDK endeksinde, 1994 yılında yaşanan hızlı devalüasyon sonrasında reel döviz kurunun denge değerinde olduğu varsayımı altında 1995 yılı baz yıl olarak alınmıştır. Bu bilgiler ışığında, REDK endeksine bakıldığında, 2000 yılında kur çıpalı programa girerken TÜFE bazlı endeksin 1995'e göre %28.6 oranında daha değerli olduğu, TEFE bazlı endeksin ise %10.5 oranında daha değerli olduğu görülmektedir. Farklı ülkeler arasında karşılaştırılabilirlik kolaylığı sağlayan geniş bir mal sepetine sahip olan TÜFE bazlı reel kur endeksi kapsamı daha geniş bir ölçümleme sunmaktadır.

IMF'den gelen kaynak orta ve uzun vadeli dış borç stokunu artırmıştır.

2000 yılında enflasyonu düşürmek amacıyla kur çıpası politikası uygulanmıştır.

Reel Efektif Döviz Kuru (1995=100)

2000 yılında kur enflasyon hedefi doğrultusunda sabitlenirken, enflasyondaki düşüş hedeflenenin gerisinde kalmış, böylece TÜFE bazlı reel kur endeksi, 2000 yılı sonunda 147.6 değerine ulaşmıştır. Böylece TL, 1995 yılına göre %47.6 oranında aşırı değer kazanırken, 1999 yılına göre %20 civarında değer kazanmıştır. 2001 yılı Şubat ayında dalgalanmaya bırakılan TL, diğer paralar karşısında sert bir şekilde değer kaybetmiştir. Nisan ayında artan belirsizlikle birlikte TL'deki değer kaybı hızlanmış, TÜFE bazlı REDK endeksi 101.2 değerine gerilemiştir. Daha sonra uygulanmaya konan “Güçlü Ekonomiye Geçiş” Programı ve IMF’den gelen ek kaynak yardımıyla REDK değeri, Mayıs ayında 114.8 değerine yükselmişse de, tekrar gerileme eğiliminde olmuş ve Ekim ayında 96.5 seviyesine gerilemiştir. Kasım ayında IMF’den ek kaynak gelmesinin kesinleşmesi ile sağlanan güven ortamındaki nispi iyileşme ve belirsizlikteki azalma REDK endeksinin 106.9 seviyesine yükselmesini sağlamıştır. TEFE bazlı bakıldığında REDK endeksinin 2001 Kasım itibariyle 95.9 seviyesinde bulunduğu görülmektedir. 2002 yılında IMF desteği ile programın uygulanmaya devam etmesi ve enflasyon oranındaki azalmaya bağlı olarak TL’nin reel olarak değer kazanması beklenmektedir.

2001 yılında yaşanan kriz, döviz kurlarında aşırı dalgalanmaya yol açmıştır.

B Ö L Ü M

2002 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ: HEDEFLER VE BEKLENTİLER

2002 Yılında Türkiye Ekonomisi: Hedefler ve Beklentiler

2001 senesinde ekonomik ve sosyal boyutlarıyla tarihimizin en ciddi krizlerinden biri yaşanmış ve ülkedeki tüm kesimler olumsuz etkilenmiştir. Şubat devalüasyonu sonrasında ekonominin içerisine girdiği daralma süreci hızlanmış, istihdam kayıplarının yanı sıra reel ücretler azalırken şirketlerin sermayeleri de sabit fiyatlarla gerilemiştir. Krizin süratle ortaya çıkan bu cari etkilerinin yanısıra, bankacılık reformu çerçevesinde kamu kesiminin şeffaflıktan uzak bir şekilde biriktirdiği zararlar da realize olmuş ve mevcut kaynak dağılımı yapısının daha da bozulduğu gözlenmiştir. Bankacılık operasyonu sonucu kamu borç stokunda gözlenen yaklaşık %40'lık artış, aslında 1990'ların başından itibaren farklı iktidarlar tarafından siyasetin ekonomik ilişkilere müdahaleleri sonucunda şeffaf olmayan bir şekilde ortaya çıkan birikimin yansımasıdır. İktidarlar tarafından saklanan bu orandaki büyük açıkların temel makroekonomik programların dışında kalması, yıllardır süren isitirrar arayışlarımızın başarısız olmasında da etkili olmuş ve temel dengesizliklerle beraber birbirini besler hale gelmiştir. Kamuoyunda kimi zaman yolsuzlukla, kimi zaman popülist politikalarla anılan bu harcamacı tutumun biriktirdiği zararların 2001 yılında gerçekleşmesi sosyal bir maliyetin ödenmesini de mecbur bırakmıştır. Vergi mükelleflerinin doğrudan, diğer ekonomik ajanların da bölüşüm yoluyla bu zararı karşılaması, yıllardır süregelen siyaset-ekonomi ilişkisinin değiştirilmesi gerekliliğinin kamuoyunda benimsenmesine sebep olmuştur. Borç stokunun ulaştığı seviye itibarıyla sürdürülebilmesi için mecbur kalınan dış kaynağı sağlayan IMF ve Dünya Bankası tarafından da bu yapısal değişim, yardımın gerek şartı niteliğinde performans kriterleri olarak niyet mektuplarına koyulmuştur.

Türkiye'de siyaset-ekonomi ilişkisi en genel anlamda iki başlık altında toplanabilir: doğrudan kaynak dağıtımı ve fiyat belirleme. İki kanalın net ayırımları olmasa da temel uygulamaları toplulaştırmak adına bu yaklaşım faydalı olabilir. Kaynak dağıtımı başlığı altında, her seçim sonrasında koalisyonlarda paylaşım problemi olan kamu bankaları,

2001 yılında yaşanan kriz, devletin ekonomideki rolünün sorgulanmasına nokta koymuştur.

Yapısal reformların yasallaşması, Türkiye ekonomisi için orta ve uzun vadeye yönelik umut vermektedir.

GSMH'ye oran olarak %12 civarındaki devlet harcamasını yönlendiren ihale sistemi (Bkz. Kamu Alımlarında etkin İhale Tasarımı, TÜSİAD 2001) ve son olarak bütçedışı fonlar ve harcamacı kurumlar sayılabilir. Fiyat belirleme sürecinde ise, tarım sektörü başta olmak üzere alım fiyatlarının belirlenmesi destekleme politikasının temel aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca KİT fiyatları da, hammadde ve ara malları üzerinden sanayi kesimine ve maliyetlerin etkilenmesiyle bu kanaldan sınırlı da olsa nihai tüketiciye ya da 2001 senesinde ve 1999 sonunda olduğu gibi kamu maliyesine destek yönlü kullanılmaktadır. Türkiye'nin gelişmişlik seviyesi açısından bakıldığında, 2001 senesinde ortaya çıkan birikmiş "görev zararları", devletin uyguladığı son derece müsrif tutumun daha çok kısa vadeli ve verimsiz şekilde kullanıldığını göstermiştir. Gelir dağılımı ve sosyal devlet anlayışı ile değerlendirildiğinde de (Bkz. Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk-AB ile Karşılaştırma, TÜSİAD 2000) Türkiye'nin bu temel politika araçlarını etkin bir şekilde kullandığı iddia edilemez. AB ülkelerinde eşitsizliği azaltan en büyük unsur devletin yeniden dağıtım politikalarıdır. Nitekim, bu ülkelerde vergi ve transfer öncesi, diğer bir ifadeyle gelirin piyasa dağılımı Türkiye'ye yakın hatta kimi ülkelerde daha yüksek bir eşitsizlik sergilerken, yeniden dağıtım politikaları ile bu eşitsizlik büyük ölçüde azalmaktadır. Oysa, Türkiye'de gelirin devlet aracılığı ile yeniden dağıtımını etkin olmaktan uzak ve zaman zaman dağılımı bozucu etki yaratmaktadır.

2001 senesinde, özellikle Mayıs ayı itibariyle hızlanan meclis çalışmalarıyla yapısal dönüşüm çabaları mecliste yasalaşmaya başlamıştır. Bu yasalar temel olarak, serbest piyasa ekonomisinin kurumsal altyapısının güçlendirilmesi ve siyasetin ekonomi üzerindeki etkilerini devletin küçültülmesi ve özerk yapıların oluşturulması yoluyla azaltmayı amaçlamaktadır. Temel başlıklar altında toplandığında Tarım Reformu, Kamu İhaleleri Yasası, kamu bankaları başta olmak üzere tüm mali sektörü uluslararası standartlara uygun olarak düzenleyen Bankacılık Reformu, bütçedışı fonlar ve döner sermayeli kuruluşların kaldırılarak konsolide bütçenin kapsamının genişletilmesi, kamu maliyesine yük olan KİT'lerin özelleştirilmesi, şeker, tütün, elektrik ve doğalgaz gibi sektörlerde piyasaya giriş engellerinin kaldırılması ve rekabetin artırılması

Yapısal düzenlemeler sürdürülebilir büyüme için gereklidir.

için gösterilen çabalar, vergi idaresinin modernleştirilmesi, kayıtdışı ekonominin azaltılması ve uluslararası muhasebe standartlarının uygulanması için hazırlanan düzenlemeler sayılabilir. Bu yapısal değişimlerin hayata geçirilmesiyle, 2001 yılında ortaya çıkan piyasa mekanizmalarını bozucu ve kriz üreten yapının orta ve uzun vadede rekabet gücü sağlayacak şekilde değiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Niyet mektuplarında ifade edilen yoğun yapısal reform programının yıl sonunda büyük ölçüde tamamlanmış olmasına rağmen, piyasalarda siyasetten kaynaklanan risk primleri anlamlı ve kalıcı olarak düşmemiş ve makroekonomik programın öngördüğü hedeflerden uzak gerçekleştirmeler yaşanmıştır. Bunda, siyasi kadroların yapısal reform sürecinde çok istekli gözükmemelerinin etkisi olmuştur. Oysa, orta ve uzun vadede, yaşanan boyutta krizlerin tekrarlanmaması için gerekli görülen bu reform sürecinin, siyaset dahil tüm kesimleri kapsamaması gerekmektedir. Türkiye'nin üç senelik bir Stand-By anlaşması eşiğinde olduğu düşünülürse, önümüzdeki dönemler için uluslararası kuruluşların da gözü yasalaşma süreci neredeyse tamamlanan yapısal reformların uygulama aşamalarında olacaktır. Makroekonomik dengelere kısa vadede artı yönde bir katkısı olacağına inanmadığımız yapısal düzenlemelerin, 2003 sonu ve 2004 yılı itibarıyla olumlu etkilerinin ortaya çıkmasını beklemekteyiz.

Türkiye örneğinde, yasaların çıkması uygulama için güvence oluşturmamaktadır.

	Gerçekleşme 2001	Hedef (1) 2002
GSMH (Milyar \$)	152.6*	155.8
GSMH (kişi başına)\$	2176*	2316
GSMH artış hızı	-8.3*	4.0
TEFE Yılsonu (% değişme)	88.6	31.0
TEFE Yıllık Ortalama (% değişme)	61.6	45.6
TÜFE Yılsonu (%değişme)	68.5	35.0
TÜFE Yıllık Ortalama (% değişme)	54.4	46.4
Bütçe Açığı / GSMH (%)	-15.6*	-9.6
Faiz Dışı Fazla / GSMH (%)	6.9*	5.6
İhracat (Milyar \$)	34.3*	35.0
İthalat (Milyar\$)	41.9*	45.5
Cari Açık/GSMH (%)	2.3*	0.0

(1) DPT 2002 Yılı Programı

* TÜSİAD tahmini

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

	Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
1999				
	Yabancı Para Net Genel Pozisyon Sınırı Oranında Değişme			Yapıldı (Eylül 1999)
	Sosyal Güvenlik Alanında Yapılan Değişiklikler			Yapıldı (Eylül 1999)
Aralık	Bankalar Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler		Stand-by İçin Ön Koşul	Yapıldı (Aralık 1999)
	Karşılık Ayrılacak Krediler İle İlgili Düzenlemeler			Yapıldı (Aralık 1999)
	Sermaye Yeterliliği ve Açık Döviz Pozisyonu Oranları İle İlgili Düzenlemeler			Yapıldı (Aralık 1999)
2000				
Ocak	Uluslararası Tahkim Konusunda Anayasa Değişiklikleri			Yapıldı (Ocak 2000)
	Türk Telekom İle İlgili Düzenlemeler			Yapıldı (Ocak 2000)
	Telekomünikasyon Kanunu'nun Çıkarılması	31 Ocak 2000'e kadar	Yapısal Performans Kriteri	Yapıldı (Ocak 2000)
Şubat	20 Bütçe Fonunun Kapatılması	01 Şubat 2000'e kadar	İlk Gözden Geçirme İçin Yapısal Kriter	
	Ödenmemiş Görev Zararları İle İlgili Alınan Tedbirler			İlerleme kaydedildi (Şubat 2000)
Mart	Destekleme Alımları İle İlgili Kanun Çıkarılması	01 Mart 2000'e kadar	İlk Gözden Geçirmenin Tamamlanması İçin Yapısal Kriter	Yapıldı (Haziran 2000)
	Doğrudan Gelir Desteği Sistemi İle İlgili Pilot Uygulama Başlatılması	2000 yılı içinde		Yapıldı (Mart 2000)
Nisan	BDDK Üyelerinin Belirlenmesi	01 Nisan 2000'e kadar	Yapısal Performans Kriteri	Yapıldı (Mart 2000)
	Gereksiz Bütçedışı Fonların Belirlenmesi	01 Nisan 2000'e kadar		
	GSM Satışlarının Gerçekleştirilmesi	01 Nisan 2000'e kadar		Yapıldı (Nisan 2000)
Mayıs	Piyasa Yapıcılığı Uygulamasının Başlatılması		İkinci Gözden Geçirmenin Tamamlanmasında Yapısal Kriter	Yapıldı (Mayıs 2000)
	Vergi İzleme Sistemi Kurulması	01 Mayıs 2000'e kadar	İkinci Gözden Geçirme İçin Yapısal Kriter	Yapıldı (Nisan 2000)
Haziran	Bütçedışı Fonların Ortadan Kaldırılması	01 Haziran 2000'e kadar	İkinci Gözden Geçirme İçin Yapısal Kriter	2 Bütçedışı fon kapatıldı (Mayıs 2000 itibarıyla)
Temmuz	Kredi Sınırlarına İlişkin Düzenlemeler	01 Temmuz 2000'e kadar		Yapıldı (Aralık 1999)
	Sermaye Yeterliliği ile ilgili Kuralların Değiştirilmesi	01 Temmuz 2000'e kadar	Üçüncü Gözden Geçirmenin Tamamlanabilmesi İçin Yapısal Kriter	Yapıldı
Ağustos	25 Bütçe Fonunun Kapatılması	01 Ağustos 2000'e kadar	Üçüncü Gözden Geçirme İçin Yapısal Kriter	25 Bütçe Fonu kapatıldı (Mayıs 2000 itibarıyla)
Eylül	BDDK'nın Tümüyle Faaliyete Geçmesi	01 Eylül 2000'e kadar	Yapısal Performans Kriteri	Yapıldı (Eylül 2000)
	Özelleştirilecek Şirketlerin Portföye Eklenmesi	01 Eylül 2000'e kadar	Üçüncü Gözden Geçirme İçin Yapısal Kriter	Yapıldı (Haziran 2000)
2001				
Ocak	Türk Telekom için ihale şartnamesi ve bilgi notunun açıklanması	15 Ocak 2001	5. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

	Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
	Elektrik Piyasası Kanunu'nun çıkması	Ocak sonuna kadar	Performans Kriteri	Yapıldı (3 Mart 2001)
	Türk bankalarının mevduat sahipleri ve diğer kreditorlerine olan garantinin tabiatını ve kapsamını açıklayan bildirinin açıklanması	15 Ocak 2001	5. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	TMSF hangi bankaları satacağına karar vermesi.	20 Ocak 2001	5. Gözden geçirme için ön koşul	Yapıldı
Şubat	İç risk yönetimi ve sermaye yeterlilik oranlarının piyasa riskini yansıtacak şekilde ayarlanmasına ilişkin yeni düzenlemelerin kabul edilmesi	Şubat'a kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
	TEKEL'in Özelleştirme İdaresi Potföyüne devri	Şubat sonuna kadar	Yeni yapısal kriter	
	Satılacak banka paketleri hakkında bilgi verilmesi ve tekliflerin istenmesi (teklifler 24 Nisan 2001'e kadar alınacaktır).	20 Şubat 2001	6. Gözden geçirme için ön koşul	Yapıldı
	21 bütçe fonunun ve 4 bütçe dışı fonun kapatılmasına ilişkin kanunların çıkarılması	Şubat ayı ortasına kadar	Yapısal Kriter	Yapıldı
Mart	Türk Telekom son ihale dökümanlarının yayınlanması ve özelleştirme için tekliflerin istenmesi	Mart sonuna kadar	Performans Kriteri	Yapıldı
Nisan	Sermaye eksikliği olan tüm bankaların detaylı sermaye güçlendirme planlarını sunması	Nisan sonuna kadar	6. ve 7. Gözden geçirme için önkoşul	Yapıldı
	Bankaların, Fon uzmanlarınca kabul edilebilecek yeniden sermayelendirme planlarına ilişkin taahhüt mektuplarını tamamlamaları	Nisan sonuna kadar	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Yeni Merkez Bankası Kanunu'nun çıkarılması	Nisan sonuna kadar	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı (5 Mayıs 2001)
Mayıs	Türk Telekom'un özelleştirilmesinin kolaylaştırılmasına ilişkin yasanın Meclis'den geçmesi	---	6. ve 7. Gözden geçirme için önkoşul	Yapıldı
	TMSF ve kamu bankalarının ticari bankalarla olan gecelik pozisyonları dahil gecelik yükümlülüklerinin 16 Mart 2001'deki seviyesinin en az üçte ikisi düzeyinde düşürülmesi	---	6. ve 7. Gözden geçirme için önkoşul	Yapıldı
	TMSF'nin Sümerbank'ın negatif net aktif değerini kapatmak için bankayı yeniden sermayelendirmesi	---	6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için önkoşul	Yapıldı
	Kalan TMSF Bankalarının, negatif net aktif değerleri kapatılacak şekilde yeniden sermayelendirilmesi		6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Vergi önlemlerinin onaylanması: (a) Mayıs 2001'in başında Akaryakıt Tüketim Vergisinin % 15 artırılması (b) KDV oranının % 1 artırılması (indirimli %1 ve % 8'lik oranlar hariç) ; ve (c) Nisan 2001 itibariyle, sosyal güvenlik ödemelerine ilişkin minimum katkı payının, mevcut düzenlemelerle uyumlu olarak artırılması	---	6. ve 7. Gözden geçirme için önkoşul	Yapıldı

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

	Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
	Kamu bankalarının finansal olarak yeniden yapılandırılmasının tamamlanması	---	6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Bankalar Kanunu'na ilişkin yasal değişikliklerin Meclis'ten geçmesi	---	6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Ziraat ve Halk Bankası için ortak, politik etkilerden bağımsız ve Hazine'ye rapor veren bir yönetim kurulunun kurulması ve yeni bir yönetimin atanması	---	6. ve 7. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Kalan tüm bütçe fonlarının (DFİF hariç) ve bir bütçe dışı fonun kapatılması	Mayıs sonuna kadar	Kriter	Yapıldı
	TMSF ve Kamu Bankalarının Merkez Bankasıyla olan repo stoklarının 7 Katrilyon TL'yi aşmaması	Mayıs sonuna kadar	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Emlak Bankası'nın kapatılması ve yükümlülükleri ile bazı varlıklarının Ziraat Bankası'na transfer edilmesi	Mayıs sonuna kadar	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı (Cumhurbaşkanı 2 Haziran'da onayladı)
	Hali hazırda hiçbir teklif verilmeyen 4 banka için ikinci bir geçiş bankası kurulması veya bu bankaların tasfiye edilmesi	Mayıs sonuna kadar	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Tütün Kanunu'nun Meclis'ten geçmesi	Mayıs 2001	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı (Cumhurbaşkanı henüz onaylamadı)
	Vergi kimlik numaralarının kullanımının yaygınlaştırılmasına ilişkin vergi düzenlemesinin yürürlüğe girmesi	Mayıs sonu	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	önce yapıldı
Haziran	TMSF bünyesindeki bankaların ve kamu bankalarının kalan gecelik yükümlülüklerinin ortadan kaldırılması	---	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Türk Telekom için yeni bir profesyonel Yönetim Kurulu ve yönetimin atanması	---	8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Program harcama rakamları ile uyumlu ek bütçenin kabulü		8. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	Yapıldı
	Kalan 15 Bütçe İçi (Destekleme Fiyat İstikrar Fonu hariç) ve 2 Bütçe Dışı Fonun kapatılması	Haziran 2001 sonu	Kriter	Yapıldı
	Döner Sermayelerin sayısının en az yarıya indirilmesi	Haziran 2001 sonu	Kriter	Yapıldı
	Kamu Borçlanma Kanunu'nun Meclis'e sunulması	Haziran 2001 sonu	Kriter	Yapıldı
	Bağlı krediler düzenlemesinin çıkarılması	Bankalar Kanunu'ndaki değişikliklerin onaylanması sonrası 1 ay içinde	Kriter	Yapıldı (Haziran 2001)
Temmuz	Uluslararası tahkime ilişkin anayasal değişikliğin tamamen uygulanmasına imkan veren kanunun Meclis'ten geçmesi	Meclis'in 2001 yazında tatile girmesinden önce	Kriter	Yapıldı

Yapısal Reformlar Alanında Belirlenen Hedefler (Hedeflenen Tarihe Göre)

	Yapılacak/Yapılan Düzenlemeler	Tarih	Tedbirin Türü	Sonuç
Eylül	Geçiş bankasının çözüme kavuşturulması	Eylül sonu	Performans Kriteri	
	Avrupa Birliği standartlarıyla uyumlu bir Kamu İhale Kanunu'nun Meclis'e sunulması	15 Ekim 2001	Yapısal Kriter	Yapıldı
	Türk Telekom'un şirketleşme planı için danışmanlarla sözleşme yapılması	2001 Ekim sonu	Yapısal Kriter	Yapıldı
Yıl Sonu	Sosyal Güvenlik Kuruluşları ve bütün Bütçe Dışı Fonların, Döner Sermayeli Kuruluşların, Hazine'nin koşullu yükümlülüklerinin, yerel yönetimlerin ve bütün KİT'lerin hesaplarının ve finansal görünümünün 2002 taslak bütçesi ile sunulması	---	Yapısal Kriter	Yapıldı
2002	Bankaların muhasebe standartlarının uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi	2002'nin başından itibaren	Yapısal Kriter	Hazırlıklar devam etmektedir.
	THY satışının tamamlanması	Mart sonuna kadar	Yapısal Kriter	---
	Bankaların karşılıklarının vergiden düşülebilmesine ilişkin düzenlemenin kabulü	Mart sonuna kadar	Yapısal Kriter	---
	Kalan TMSF bankalarının satılması, tasfiye edilmesi veya diğer türlü çözüme kavuşturulması	2001 sonuna kadar	12. Gözden geçirmenin tamamlanması için koşul	---
	Türk Telekom'un özelleştirme planının tamamlanması	2001 sonu	Yapısal Kriter	---
	2000 yılı sonunda GSMH'nın % 2'sine tekabül eden (faiz ve cezaları içeren) özel sektörün gecikmiş vergi borçları stoğunun azaltılması	2001 sonu	Yapısal Kriter	---

Amerika'nın başlattığı operasyonun ardından Türkiye'nin uluslararası siyaset alanında önemi görece olarak artmıştır. Yılsonunda Türkiye, nispeten benzer konularda sorunları olan Arjantin'den piyasaların gözünde ayrılırken, IMF'nin ek finansal desteğinin şifaen de olsa açıklanması iç borç sorununun yarattığı şüpheleri dağıtmıştır. 2002 bütçesinin açıklanması, kamuoyunda büyümenin finansmanı açısından tartışılan bir konu haline gelen faiz dışı fazla ve sıkı maliye politikasındaki öncelikleri belirlemiştir. 2002 bütçesinde, yüksek faiz dışı fazla verilmesi suretiyle izlenen sıkı maliye politikası ile kamu kesiminde iddialı bir iyileşme öngörülmektedir.

Yılsonuna doğru Türkiye'ye uluslararası kaynaklardan verilecek desteğin belirginleşmesi ekonomiyi olumlu bir bekleyişe soktu.

Konsolide Bütçe (Trilyon TL)

	(Trilyon TL)		GSMH'ye Oran Olarak	
	2001*	2002**	2001*	2002**
Gelirler	50,151	71,118	27.1	25.3
Vergiler	38,536	57,911	20.9	20.6
Vergi Dışı	11,214	12,907	6.0	4.6
Katma Bütçe	401	401	0.2	0.1
Harcamalar	77,999	98,071	42.2	35.0
Personel	14,900	21,891	8.1	7.8
Diğer cari	4,800	7,792	2.6	2.8
Yatırım	3,770	5,736	2.0	2.0
Transfer	54,529	62,652	29.5	22.3
Faiz Ödemeleri	40,578	42,795	22.0	15.3
Faiz Dışı Denge	12,731	15,842	6.9	5.6
Bütçe Dengesi	-27,848	-26,953	-15.1	-9.6

*Maliye Bakanlığı Gerçekleşme Tahmini

**2002 Bütçe Kanunu

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Hazine

Büyümenin finansmanı açısından ise, üç yıllık bir Stand-By anlaşması ve dış kaynak ile beraber bankacılık sektörü ve üretim kesiminin sorunlarına eğilinmesi, beklentileri olumluya çevirmiştir. Kamuoyunun gözünde finansal piyasaların istikrar göstergesi haline gelen döviz kurunda Kasım ayı itibarıyla hızlı bir düşüş süreci başlamış ve son iki ayda kurda reel değer kayıpları yaşanmıştır. Ancak döviz tevdiat hesaplarının geniş para arzı içerisindeki payına bakıldığında, kurdaki köpüğün

patlamasının kuvvetli bir ters ikame etkisi yaptığını söylemek için henüz çok erkendir. Kurdaki düşüşün çıkışı gibi sert olması nedeniyle, öngörülebilirliği hakkında (özellikle programın uygulanmasındaki siyasi riskler düşünüldüğünde) belirsizlikler söz konusudur.

2001 senesinde yaşanan devalüasyonun ardından kazanılan fiyat avantajı, reel sektörün finansman kısıtları ve yurtiçinden temin edilen hammadde ve enerji maliyetlerdeki hızlı artış nedeniyle ihracatçı kesim açısından değerlendirilememiştir. Yılsonunda kurda yaşanan hızlı düşüşler ise yine bu kesimin gerçekleştirdiği vadeli işlemlerde başta olmak üzere olumsuzluklar yaratmıştır. Devalüasyondan olumlu etkilenen bir diğer sektör olan turizmde ise, 11 Eylül saldırıları ertesinde Afganistan ve İsrail'de yılsonuna doğru yaşanan gelişmeler iyileşmenin sınırlı kalmasına neden olmuştur. Afganistan operasyonunun ardından, Türkiye ekonomisi için çok daha doğrudan etkileri olacak Irak'a bir müdahale ise 2002 senesi için çok farklı bir senaryo ortaya çıkmasına neden olacaktır.

2002 senesinin hemen başında Arjantin'de peso %28.5 oranında devalüe edilmiştir. Fakat henüz çok yeni olan bu gerçekleşmenin bölge ekonomileri ve diğer gelişmekte olan piyasalardaki fiyat oluşumuna nasıl etkide bulunacağı, Türkiye'nin uluslararası pazarlarda 2001 yılında kazandığı fiyat avantajı açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca 2002 senesinin ikinci yarısında tekrar büyüme trendine girmesi beklenen AB ve ABD ekonomisinde yaşanan resesyonun seyri de Türkiye'nin yetersiz iç talebi toparlanana kadar büyüme potansiyelini belirleyecektir. Son olarak OPEC'in 2002 başından itibaren petrol arzını kısıma ve oldukça düşen petrol fiyatlarını yükseltme stratejisinin etkileri ve AB parasal birliği içinde tek para olarak kullanıma başlayan Euro'nun dolar karşısındaki paritesi de ekonomideki fiyatlar üzerinde etkili olacaktır.

Merkez Bankası 2002 yılına parasal hedefleme ile başlayacak ve "gelecek dönem enflasyonu"na odaklanan bir para politikası uygulayacaktır. Koşullar oluştuğunda ise açık biçimde enflasyon hedeflemesi politikasına geçilecektir. Programda hedeflenen temel parasal büyüklük "para tabanı"dır ve nominal milli gelir büyüme hızı kadar artması hedeflenmektedir. Böylelikle, 2002 yılı sonunda para tabanı bir yıl öncesinin aynı dönemine kıyasla %40 oranında yükselecektir.

2002 senesi için dış konjonktür büyük önem taşımaktadır.

2002 yılında temel parasal büyüklük para tabanı olacaktır.

Önümüzdeki dönemlerde olası bir ters para ikamesi sürecinin ve güçlü ödemeler dengesinin sonucu olarak, 2001 yılının tersine, ekonomide döviz arz fazlasının oluşması beklenmektedir. Bu durumda, dalgalı döviz kuru rejimi ile çelişmeyecek ve döviz kurunun uzun dönemli trendini ve doğal denge değerini bozmayacak şekilde döviz rezervlerini arttırmaya yönelik yöntemlerin şeffaf biçimde kullanılması sözkonusu olabilecektir.

2 Ocak tarihinde Merkez Bankası tarafından açıklanan "2002 Yılı Para ve Kur Politikası"nda, 2002 yılında büyümeyi olumlu yönde etkileyecek dört önemli gelişmeden bahsedilmiştir. Birincisi, 2001 yılında Türkiye'nin kazandığı rekabet gücü çerçevesinde olumlu etkilenecek ihracattır. İkincisi, güçlü bir bankacılık sistemine ulaşılması ile banka bilançolarının sağlıklı biçimde büyümeye başlayacak olması ve zamanla kredi hacminde reel bir artış oluşmasıdır. Üçüncüsü, 2002 yılında beklenen ters para ikamesine yolaçan nedenlerin, özellikle de döviz kurunun istikrar kazanmasının iç talebi de uyaracak olmasıdır. Dördüncüsü, mali piyasalardaki istikrarın ertelenmiş yatırım ve tüketim harcamalarını uyarması beklenmektedir. Böylelikle, Türkiye ekonomisinin tekrar büyüme sürecine gireceği düşünülmektedir.

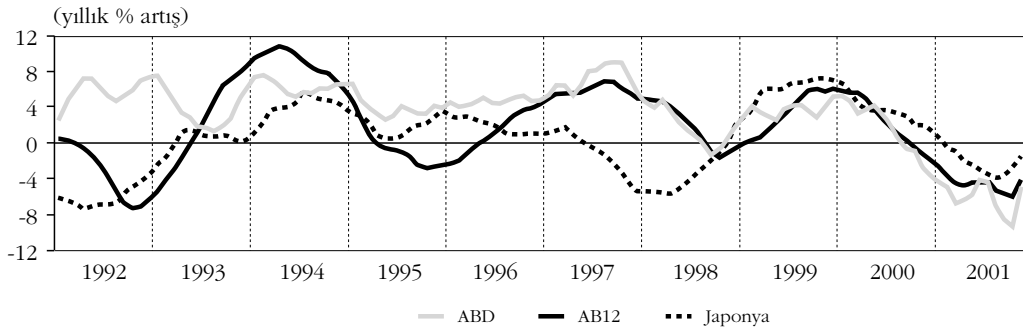
TÜSİAD tahminleri dış konjonktür açısından yukarıda bahsedilen risklerin gerçekleşmeyeceği, siyasetin yarattığı risk priminin yapısal sorunların uygulamaya geçirilmesine yönelik somut adımlarla, ancak yavaşça azalacağı ve 2002 yılında uluslararası kaynaklardan yaklaşık 10 milyar doları aşan net giriş gerçekleşeceği varsayımı altında oluşturulmuştur. 2001 senesi sonunda döviz kurunda gözlenen düşüşün ters para ikamesi şeklinde realize olmasının çok hızlı olmayacağı düşünülmektedir. Döviz kurunun seyri açısından, gelecek dış kaynağın henüz belli olmayan zamanlaması da oldukça önem taşımaktadır. Stand-By anlaşması ertesinde resmi dış borçlanma ve portföy yatırımlarında yaşanacak artışlar döviz kurunun reel olarak değer kazanmasına sebep olabilecektir. Merkez Bankası tarafından yayınlanan tartılı reel kur endeksine göre son aylarda yaşanan reel değer kazancının üzerine- şayet Merkez Bankası müdahalesi olmazsa- kurda yaşanacak değer kazançları ile

Merkez Bankası, mali piyasalarda sağlanan istikrarın ve ihracatın 2002 yılında büyüme açısından belirleyici olacağını düşünmektedir.

TÜSİAD ekonomide kademeli bir iyileşme beklemektedir.

2001 senesinde kazanılan fiyat avantajının yitirilmesi söz konusu olabilecektir. Para tabanı artışının %40 olarak belirlendiği göz önünde tutulduğunda mümkün gözüken bu durumda, 2002 senesi için beklenen dış satıma yönelik büyüme mümkün olmayacaktır. Ayrıca, TÜSİAD global ekonomide en erken yılsonuna doğru bir canlanma beklemektedir. Bu beklentiyi doğrulayacak şekilde, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) kullandığı erken uyarı göstergelerinin takip edilmesi durumunda, hem ABD'nin, hem Japonya'nın, hem de Avrupa'nın, üretimi ortalama 6-12 ay önden takip eden birleşik göstergelerde, 2001 yılsonu itibariyle, belirgin bir artış gözlenmektedir.

Erken Uyarı Göstergeleri

Kaynak: OECD

Bankacılık reformu çerçevesinde, bankaların sermaye yapılarını güçlendirmek amacıyla çok kapsamlı bir çalışma yürütülmektedir. 2002 senesinde büyük ölçüde tamamlanması beklenen bu çabaların etkilerinin kısa vadede ortaya çıkmayacağını düşünmekteyiz. Bu nedenle gerek bir önceki yıl sabit fiyatlarla %35 daralan mevduat bankaları kredi hacminde, gerek yurtiçi borçlanmanın ortalama maliyetinde hızlı bir iyileşme beklememekteyiz. Ancak, kurdaki reel değerlenme TL'ye geçişi ve tüketim talebini artırırken, görece olarak ucuzlayan ithal mallar, kısıtlı da olsa özel sektörün yatırım harcamalarını artırabilecektir. Sıkı para ve maliye politikaları ile kontrol altında tutulacak olan nominal iç talep, 2000 senesinde yaşanan tarzda bir tüketim malları ithalatı kaynaklı genişlemeye imkan vermeyecektir. Merkez Bankası tarafından hedeflenmesi de, kurdaki değerlenme enflasyonun iniş trendine de yardımcı olacak ve reel faizlerle beraber kısa vadeli sermaye girişine imkan sağlayacaktır.

Reel ücretler ve istihdamdaki ciddi düşüş iç talep artışını sınırlayacaktır.

Bu doğrultuda, TÜSİAD 2002 yılında GSMH'nin %2.4 artmasını, enflasyonun ise yılsonu itibariyle TEFE veTÜFE'de sırasıyla %47 ve %46 olmasını beklemektedir. 2002 yılında dolar kurunun %11 oranında reel olarak değeri lenmesi beklenmektedir. Ortalama bileşik faizlerin de yıllık ortalama olarak %72 olacağı öngörülmektedir. %4.5 olması öngörülen faiz dışı fazlanın hükümetin %5.7 olan hedefinin altında kalacağı ve faiz harcamalarının beklenilenin üstüne çıkarak bütçe açığını %11.2'ye taşıyacağı beklenmektedir. Kurdaki gelişmelere paralel olarak turizm ve ihracat performansının program hedeflerine yakın ya da altında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. İhracatın bavul ticareti dahil olarak 35.3 milyar dolar, ithalatın ise 45 milyar dolar olması beklenmektedir. Hükümetin 116 milyon dolarlık cari işlemler fazlasına karşılık TÜSİAD 1 milyar dolarlık bir açık beklemektedir.

**TÜSİAD 2002 yılında
GSMH'nin %2.4 art-
masını beklemektedir.**

TÜSİAD'IN MAKROEKONOMİK SENARYOSU

	2000					2001					2002					2002
	I.	II.	III.	IV.	Yıllık	I.	II.	III.	IV.	Yıllık	I.	II.	III.	IV.	Yıllık	Hükümet Programı
	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek		Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek		Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek	Çeyrek		
GELİR VE FİYAT																
GSMH (sabit fiyatlarla)*	4.2	4.9	7.2	7.6	6.1	-4.4	-11.0	-8.4	-8.8	-8.3	-1.9	3.4	3.2	4.2	2.4	4.0
Enflasyon (TEFE)*	66.6	59.1	48.3	37.6	51.4	30.1	56.8	70.0	84.9	61.6	87.3	58.2	52.4	47.1	58.6	31(b)
Enflasyon (TÜFE)*	68.8	61.7	52.7	42.3	54.9	35.6	52.3	58.6	67.5	54.4	70.5	54.5	50.7	45.9	54.0	35(b)
Rezerv Para *	76.6	75.1	69.4	55.6	68.0	31.3	34.4	36.9	42.5	36.7	53.8	48.5	46.2	43.5	47.5	-
KONSOLİDE BÜTÇE																
Konsolide Bütçe Geliri (tril TL)	7,480	8,046	9,441	8,789	33,756	10,561	12,367	13,472	13,359	49,759	14,619	16,259	19,859	20,484	71,220	71,218
Konsolide Bütçe Gideri (tril TL)	11,381	12,281	11,340	11,601	46,603	10,651	20,381	23,768	24,140	78,940	25,040	25,230	24,840	30,190	105,302	98,131
Konsolide Bütçe Dengesi (tril TL)	-3,901	-4,235	-1,898	-2,812	-12,846	-90	-8,014	-10,296	-10,782	-29,182	-10,422	-8,972	-4,982	-9,706	-34,082	-26,913
Faiz Harcamaları (tril TL)	6,602	6,428	4,557	2,853	20,440	4,809	10,932	13,759	12,522	42,022	13,622	13,822	8,922	12,576	48,941	42,795
Konsolide Bütçe Dengesi (milyar \$)	-6.9	-7.0	-2.9	-4.1	-20.6	-0.1	-6.8	-7.4	-7.1	-23.8	-7.0	-5.4	-2.8	-4.9	-19.7	-15.0
Faiz Dışı Bütçe Dengesi (GSMH'ya oranı, %)					6.0	-				6.9					4.9	5.7
Kons.Büt.Dengesi (GSMH'ya oranı, %)					-10.2	-				-15.6					-11.2	-9.6
DÖVİZ KURLARI																
Nominal Döviz Kuru (TL/\$)	562,840	609,022	645,348	678,951	624,040	797,557	1,186,825	1,398,015	1,519,542	1,225,485	1,484,821	1,647,937	1,808,169	1,976,032	1,729,240	1,800,000
Nominal Döviz Kuru (TL/\$)*	65.2	54.1	47.4	36.8	49.4	41.7	94.9	116.6	123.8	96.4	86.2	38.9	29.3	30.0	41.1	
Reel Döviz Kuru (TL/\$) (1999=100)**	92.5	91.6	89.2	90.8	91.0	84.9	73.7	70.0	75.0	75.9	85.4	84.0	82.5	84.9	84.2	
Reel Döviz Kuru (TL/\$) *	0.9	3.3	0.6	0.6	1.3	-8.2	-19.5	-21.5	-17.4	-16.6	0.6	13.9	17.9	13.1	10.9	
Nominal Döviz Kuru (TL/€)	555,014	569,162	583,843	589,358	574,344	733,423	1,036,296	1,245,474	1,354,713	1,092,476	1,341,894	1,501,761	1,660,598	1,821,659	1,581,478	
Nominal Döviz Kuru (TL/€)*	45	36	27	14	29	32.1	82.1	113.3	129.9	90.2	83.0	44.9	33.3	34.5	44.8	
Reel Döviz Kuru (TL/€) (1999=100)	111.3	116.3	117.0	124.1	117.2	109.6	100.2	93.3	99.8	100.7	112.2	109.3	106.6	109.2	109.3	
Reel Döviz Kuru (TL/€)*	14.8	16.9	16.7	20.2	17.2	-1.6	-13.9	-20.3	-19.6	-14.1	2.4	9.1	14.3	9.4	8.6	
Çapraz Kur €/ \$	98.61	93.46	90.47	86.80	92.33	91.96	87.32	89.09	89.15	89.38	90.37	91.13	91.84	92.19	91.38	
DİBS FAİZİ																
Nominal Faiz (bileşik %)	39.4	38.0	33.5	39.2	37.5	125.4	100.3	91.3	79.6	99.1	75.7	73.4	70.6	66.6	71.6	
Reel Faiz (bileşik %)	-16.3	-13.3	-10.0	1.2	-9.2	73.3	27.7	12.6	-2.9	23.2	-6.2	9.6	11.9	13.2	8.2	
DIŞ TİCARET VE CARİ İŞLEMLER																
İthalat (cif) (milyar \$)	11.3	14.2	14.2	14.8	54.5	10.3	9.4	10.2	12.0	41.9	10.3	10.6	11.5	12.5	45.0	45.5
İhracat (fob, bavul ve transit tic. hariç)(milyar \$)	7.6	8.0	7.7	8.1	31.4	8.2	8.8	8.7	8.5	34.2	8.5	9.0	9.0	8.8	35.3	35.0
Dış Ticaret Dengesi (fob-cif)(milyar \$)	-3.7	-6.2	-6.5	-6.7	-23.1	-2.1	-0.6	-1.4	-3.5	-7.6	-1.7	-1.6	-2.6	-3.7	-9.7	-10.5
Görünmeyen Kalemler (diğer cari)(milyar\$)	2.7	2.9	5.3	3.7	14.5	1.5	1.7	3.3	4.5	11.2	1.7	1.6	2.8	2.6	8.7	13.5
Cari İşlemler Dengesi (milyar\$)	-1.1	-3.3	-1.2	-3.0	-8.6	-0.5	1.2	1.9	1.0	3.5	0.0	0.0	0.2	-1.1	-1.0	0.0
İthalat (cif)(milyar \$)*	40.5	36.8	36.0	25.1	33.9	-9.8	-32.5	-28.2	-17.3	-22.5	0.1	12.9	13.3	4.3	7.4	
İhracat (fob, bavul ve transit tic. dahil)(milyar \$)*	7.5	15.8	7.7	-1.4	7.0	7.8	10.8	12.5	1.9	8.2	4.4	2.0	2.5	3.7	3.1	
İthalat Miktar Endeksi*	43.4	34.4	30.1	26.3	32.7	-10.0	-30.4	-27.5	-20.4	-19.6	9.4	23.5	25.1	13.0	13.0	
İhracat Miktar Endeksi*	14.4	21.4	11.1	0.8	11.2	16.3	20.3	22.1	19.9	20.4	7.4	7.7	7.0	6.5	6.5	
İthalat Birim Değeri*(a)	-2.0	1.8	4.5	-0.9	0.3	0.2	-2.9	-0.9	3.7	-3.8	-8.5	-8.5	-9.4	-7.7	0.0	
İhracat Birim Değeri*(a)	2.3	4.2	7.5	9.4	-7.1	-7.3	-7.9	-7.8	-14.1	3.5	-2.8	-5.3	-4.1	-2.7	-5.1	

İtalik rakamlar TÜSİAD tabminidir.

(-) Yayınlanmamış veri

(*) Bir önceki yılın aynı dönemine göre yıllık yüzde değişmeyi gösterir.

(**) Reel döviz kuru endeksindeki düşüş TL'nin dolar karşısında değer kaybettiğini göstermektedir.

(a) Cari Değer/Miktar Endeksi

(b) Yıl sonu, TÜSİAD'ın aynı döneme ait yıl sonu rakamları TEFE %46.9, TÜFE %46.2'dir.

EK I

SANAYİ ÜRETİMİNİN
DEVRESEL HAREKETİ

Devresel Dalgalanmalar

Sanayi üretimi gibi devresel göstergelerin (cyclical indicators) yakından izlenmesi, ekonomik daralma ve genişleme şeklinde bilinen konjonktürel dalgalanmaların (business cycles) takibi ve tahmininde uzun süredir kabul gören bir yöntemdir. Devresel göstergeler, ekonomik aktiviteye göre gerçekleştirmelerinin zamanlamasına göre isim alan-öncü (leading), eşanlı (coincident) ya da gecikmeli (lagging)- ekonomik serilerdir. Öncü göstergeler konjonktürel dalgalanmalardan önce trend değişikliğine uğrarken, eşanlı olanlar ekonomik aktiviteyle beraber gecikmeli olanlar ise ekonomik aktiviteyi takip eder şekilde davranmaktadır. Bu açıdan, en büyük ilgiyi öncü göstergeler çekmektedir. Ne var ki, yayınlanmasındaki gecikme ve frekansı nedeniyle kısa vadeli analiz ve tahminlerde kullanılamayan ulusal geliri anlamlı bir şekilde yakınsaması, eşanlı göstergelerin önemini artırmaktadır. Bu nedenle konjonktürel dalgalanmayı da eşanlı göstergeler tanımlar.

Konjonktürel dalgalanmaların incelenmesi ve tahmin edilmeye çalışılması, öncü göstergeler ve devresel değişkenler alanındaki araştırma ve çalışmaları da artırmıştır. 1970'lerin başında Geoffrey H.Moore ve Philip A.Klein, Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu (NBER) bünyesinde Uluslararası Ekonomik Göstergeler isimli bir projeye başlamış ve daha sonra bu çalışmalar Rutgers ve Colombia Üniversitelerinde Uluslararası Konjonktürel Dalgalanmalar Merkezlerine temel oluşturarak giderek yaygınlaşmıştır. Küreselleşmenin arttığı günümüzde, gelişmiş ülkelerin ekonomik politika oluşturan birimlerinin önemli bir kısmı konjonktürel dalgalanmalarını detaylı analiz etmekte, ayrıca OECD, Conference Board ve NBER düzenli olarak bu çalışmaları yayınlamaktadır. Türkiye'de ise, Merkez Bankası, TÜSİAD ve Boğaziçi Üniversitesi bu anlamda araştırmalar yapmışlardır.¹

Temel Kavram ve Tanımlar

TÜSİAD'ın bu ekte hazırladığı devresel hareketler çalışmasında, sadece referans serisi üzerinde çalışılmış ve 1985 yılından itibaren aylık Sanayi Üretimi Endeksi (1997=100) kullanılmış; aşağıdaki terminoloji ve tanımlar benimsenmiştir:

- Tepe (peak) ya da dip (trough) dönme noktalarıyla (turning point) belirlenir.
- Evre (phase) bir dip ve tepe arasında geçen süredir.

(1) Selmin Altay, Avni Arıkan, Hasan Bakır, Ayşe Tatar, (1991), "Leading Indicators: The Turkish Experience", TCMB. Salih Neftçi, Süleyman Özmucur, (1991), "Türkiye Ekonomisi için Öncü Göstergeler Endeksi", TÜSİAD. Türker Hamzaoglu, (1999), "Composite Leading Indicators for Turkish Business Cycles", Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Master Tezi

- Devre (cycle) aynı cins iki dönme noktası arasında (dip-dip ya da tepe-tepe) geçen süredir.
- Trend değişikliği bir resesyondan genişlemeye geçiş ya da genişlemeden resesyona geçişi tanımlamaktadır.
- Referans seçilen serinin genel ekonomik aktiviteyi temsil ettiği varsayılmaktadır.

Metodoloji

Devresel hareketlerin incelenmesinde benimsenen temel yaklaşım büyüme devreleridir ve metodoloji de bu çerçeveye uyarlanmıştır. Devresel hareketlerin incelenmesinde temel araç olan uzun dönem eğilim hesaplamasında NBER²'nin geliştirdiği Ortalama-Evre Eğilimi (PAT-Phase Average Trend) kullanılmaktadır. Bu yöntemle devresel hareketlerin incelenmesinde serinin dönme noktalarının tespiti önem kazanmaktadır ki, "Bry-Boschan PAT Metodolojisi"³ için geliştirilen prosedür aynen uygulanmaktadır. Bulunan uzun dönem eğiliminin, mevsimsellikten arındırılmış Sanayi Üretimi serisinden arındırılmasıyla devresel hareketlere ulaşılmaktadır.

Sanayi Üretiminin Uzun Dönem Eğilimi

"Sanayi Üretiminin Devresel Hareketleri (1986-2001)" tablosunda verilen dönme noktalarının bulunmasının ardından hesaplanan eğilim, kırılma noktalarının yumuşatılmasıyla uzun dönem nihai eğilim haline getirilmektedir. "Sanayi Üretimi Endeksi" grafiğinde belirtilen eğilime bakıldığında, konjonktürel dalgalanmalar literatürüne uygun olarak şokların büyüme devresindeki kalıcı etkileri görülebilmektedir. Kısa vadede yaşanan krizler, uzun dönem eğilimini kalıcı olarak değiştirmekte ve uzun vadede ekonomi daha düşük seviyede bir dengeye doğru hareket etmektedir. Çalışmanın başlangıç yılı olan 1985 yılında sanayi üretiminin yaklaşık %6 olan uzun dönem eğiliminin eğimi 1991 yılı "mini" krizi, 1994 krizi, Güneydoğu Asya ve Rusya krizi ertesinde hızlanan resesyon, depremler ve son yaşanan krizlerin ardından kademeli olarak %1 civarına gerilemiştir. Büyüme evreleri açısından bakıldığında da genişleme dönemlerindeki artış hızlarının azaldığı gözlenmektedir.

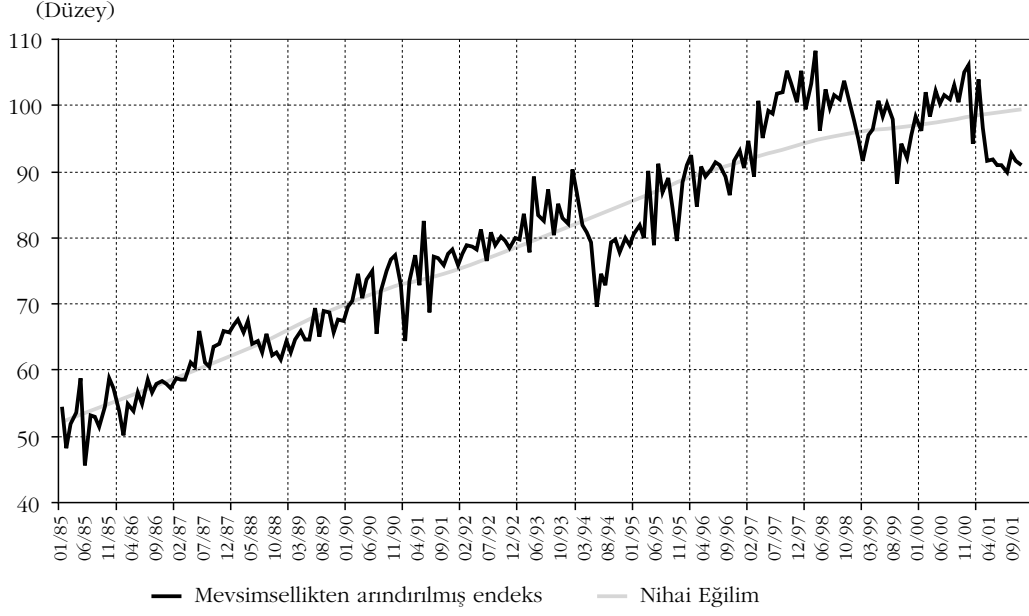
Devreler İtibariyle Sanayi Üretimi

Sanayi üretiminin uzun dönem eğilimden sapmaları olarak nitelendirebileceğimiz "Nihai Eğilimden Sapmalar" grafiğinde dönme noktaları gözlenebilmektedir. 1986

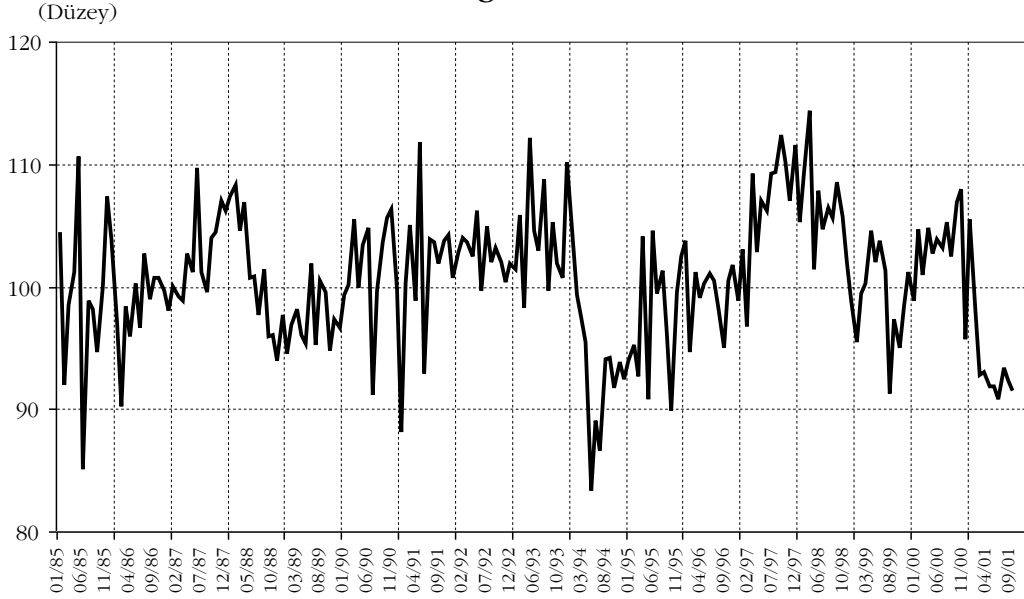
(2) Bry, G. ve Boschan, C.(1978) "The Phase Average Trend: A new way of Measuring Economic Growth"; National Bureau of Economic Research

(3) Bry, G. ve Boschan, C.(1971) "Programmed Turning Point Determination in Cyclical Analysis of Time Series: Selected procedures and computer programmes";, National Bureau of Economic Research

Sanayi Üretim Endeksi (1997=100)

Nihai Eğilimden Sapmalar (Eğilim=100)

Sanayi Üretiminin Devresel Hareketi (1986-2001)

Dip Noktalar			Tepe Noktalar			Dipten Tepeye	Tepeden Dibe	Tepeden Tepeye	Dipten Dibe	Ortalama Devre	Dipten Tepeye	Tepeden Dibe
Yıl	Ay	Değer*	Yıl	Ay	Değer*	Ay	Ay	Ay	Ay	Ay	Değer (%)	Değer (%)
1986	2	90.28	1988	2	108.33	24	9	-	33	-	19.9	-15.2
1988	11	94.04	1993	4	112.19	53	13	62	66	64	19.3	-34.5
1994	5	83.42	1997	9	112.44	40	23	53	63	58	34.8	-23.2
1999	8	91.29	2000	11	107.99	15	13	38	28	33	18.3	-

(*) Nihai Eğilimden Sapmalar (Eğilim=100)

yılının Şubat ayında ulaşılan dip noktasından çıkış iki yıl sürmüş ve Türkiye'nin dışa açık büyüme stratejisinin sürdürülebilmesindeki ihracatın hızlı büyümesinin yavaşlaması ve gelir dağılımının düzelmemesi gibi sorunlar, hızlı büyümeyi tıkanma noktasına getirmiştir. 1988 yılı sonunda ulaşılan dip noktasından çıkış Türkiye'nin sermaye hareketlerinde serbestleşme gibi yapısal değişikliklerle kaynak yaratmasıyla mümkün olabilmiş ve kısa vadeli sermaye girişlerinin yardımıyla Körfez Savaşı dönemi haricinde büyüme performansı azalarak da olsa 1993 yılı Nisan ayına kadar devam etmiştir. Türkiye ekonomisinde temel dengesizliklerin artmaya başladığı bu dönemde, yönetim hatalarıyla beraber yeni bir krizin gelişi hızlanmış ve 1994 Mayıs ayında ulaşılan dip nokta öncekilerden çok daha derin olmuştur. Kriz sonrasında, orta ve uzun vadede sürdürülebilmesi mümkün gözükmeyen kısa vadeli sermaye girişine dayalı politikalara dönülmesi, büyüme oranlarını artırmıştır. 1997 sonrasında peşi sıra gelen Güney Doğu Asya ve Rusya krizleriyle darbe alan ekonomi, 1999 yılı sonuna gelindiğinde eski politikaların değişimini zorunlu hale getirmiştir. 2000 programının başında piyasalara hakim olan iyimserlik ise kısa sürmüş ve Kasım kriziyle Türkiye 15 ayla en kısa dip-tepe evresini yaşamıştır.

Yapılan çalışmada, 1985 yılından itibaren sanayi üretimine devresel olarak bakıldığında üç tam devrenin tamamlandığı görülmektedir. Sanayi üretiminin ortalama genişleme devrelerine bakıldığında, 64 ay olan ilk devrenin süresinin ikinci devrede 58 aya, üçüncü devrede ise 33 aya düştüğü görülmektedir. Tepe-dip evrelerde önemli bir değişiklik yaşanmamış ve ekonomik aktivitenin yavaşlayarak dibe ulaşması ortalama bir sene olarak gözlenmiştir. 1990'ların sonuna doğru makroekonomik istikrarsızlıkların artması ve büyümenin finansmanının kısa vadeli politikalar nedeniyle sürdürülemez noktaya gelmesi ise genişleme evresi olan dip-tepe evrelerinin 15 ay gibi kısa sürelerle inmesine neden olarak, krizlerden kalıcı olarak çıkışı güçleştirmiştir.

EK II

İSTATİSTİKİ TABLOLAR

Ekonominin Genel Dengesi

(Cari fiyatlarla, Milyar TL)

		2000	2001*	2002**	% Pay		
					2000	2001*	2002**
1.	GSMH	125,970,544	184,766,666	280,550,667	100.0	100.0	100.0
2.	Dış Kaynak	8,176,976	1,369,901	7,653,685	6.5	0.7	2.7
3.	Toplam Kaynaklar	134,147,521	186,136,567	288,204,352	106.5	100.7	102.7
4.	Toplam Yatırımlar	31,037,739	30,315,155	52,409,535	24.6	16.4	18.7
5.	Sabit Sermaye Yatırımı	28,414,469	34,024,186	50,032,457	22.6	18.4	17.8
5.1	Kamu	8,709,004	10,509,245	14,920,301	6.9	5.7	5.3
5.2	Özel	19,705,465	23,514,941	35,112,156	15.6	12.7	12.5
6.	Stok Değişmesi	2,623,269	-3,709,031	2,377,078	2.1	-2.0	0.8
6.1	Kamu	65,171	-1,175,960	-486,351	0.1	-0.6	-0.2
6.2	Özel	2,558,098	-2,533,070	2,863,429	2.0	-1.4	1.0
7.	Toplam Tüketim	103,109,782	155,821,412	235,794,817	81.9	84.3	84.0
8.	Kamu Harcanabilir Geliri	9,067,238	6,636,006	26,031,151	7.2	3.6	9.3
9.	Kamu Tüketimi	15,593,737	23,102,482	34,687,705	12.4	12.5	12.4
10.	Kamu Tasarrufu	-6,526,499	-16,466,476	-8,656,554	-5.2	-8.9	-3.1
11.	Kamu Yatırımı	8,774,175	9,333,285	14,433,950	7.0	5.1	5.1
12.	Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	-15,300,674	-25,799,761	-23,090,504	-12.1	-14.0	-8.2
13.	Özel Harcanabilir Gelir	116,903,306	178,130,660	254,519,516	92.8	96.4	90.7
14.	Özel Tüketim	87,516,045	132,718,930	201,107,112	69.5	71.8	71.7
15.	Özel Tasarruf	29,387,261	45,411,731	53,412,404	23.3	24.6	19.0
16.	Özel Yatırım	22,263,563	20,981,871	37,975,585	17.7	11.4	13.5
17.	Özel (Tas.-Yat.) Farkı	7,123,698	24,429,860	15,436,819	5.7	13.2	5.5
18.	Özel Tasarruf Oranı	25.1	25.5	21.0			
19.	Toplam Yurtiçi Tasarruflar	22,860,762	28,945,255	44,755,850	18.1	15.7	16.0
20.	S.Sermaye Yatırımı/GSMH	22.6	18.4	17.8			
21.	Yurtiçi Tasarruflar/GSMH	18.1	15.7	16.0			

Ekonominin Genel Dengesi

(1998 fiyatlarıyla, Milyar TL)

		2000	2001*	2002**	% Değişim		
					2000	2001*	2002**
1.	GSMH	53,344,459	48,810,180	50,762,587	6.1	-8.5	4.0
2.	Dış Kaynak (1)	3,175,142	-924,695	-88,331	-3.0	7.7	-1.7
3.	Toplam Kaynaklar	56,519,600	47,885,485	50,674,256	8.8	-15.3	5.8
4.	Toplam Yatırımlar	13,969,406	8,282,822	9,769,484	16.0	-40.7	17.9
5.	Sabit Sermaye Yatırımı	12,837,383	9,283,174	9,329,158	14.2	-27.7	0.5
5.1	Kamu	4,090,996	2,955,176	2,874,752	20.6	-27.8	-2.7
5.2	Özel	8,746,387	6,327,998	6,454,406	11.5	-27.7	2.0
6.	Stok Değişmesi (1)	1,132,023	-1,000,352	440,326	0.6	-4.0	3.0
6.1	Kamu	28,124	-317,165	-90,091	0.0	-0.6	0.5
6.2	Özel	1,103,900	-683,187	530,417	0.6	-3.4	2.5
7.	Toplam Tüketim	42,550,194	39,602,663	40,904,771	6.7	-6.9	3.3
8.	Kamu Harcanabilir Geliri	3,839,683	1,753,047	4,710,053	15.0	-54.3	168.7
9.	Kamu Tüketimi	6,503,326	6,114,347	6,207,512	4.5	-6.0	1.5
10.	Kamu Tasarrufu	-2,663,643	-4,361,300	-1,497,459			
11.	Kamu Yatırımı	4,119,120	2,638,011	2,784,661	20.7	-36.0	5.6
12.	Kamu (Tas.-Yat.) Farkı	-6,782,763	-6,999,312	-4,282,120		-3.2	38.8
13.	Özel Harcanabilir Gelir	49,504,776	47,057,133	46,052,534	5.5	-4.9	-2.1
14.	Özel Tüketim	36,046,868	33,488,315	34,697,260	7.1	-7.1	3.6
15.	Özel Tasarruf	13,457,908	13,568,817	11,355,274	1.5	0.8	-16.3
16.	Özel Yatırım	9,850,286	5,644,811	6,984,823	14.1	-42.7	23.7
17.	Özel (Tas.-Yat.) Farkı	3,607,622	7,924,006	4,370,451			
18.	Özel Tasarruf Oranı	27.2	28.8	24.7			
19.	Toplam Yurtiçi Tasarruflar	10,794,264	9,207,517	9,857,815	4.0	-14.7	7.1
20.	S.Sermaye Yatırımı/GSMH	24.1	19.0	18.4			
21.	Yurtiçi Tasarruflar/GSMH	20.2	18.9	19.4			

(1) Yüzde değişimleri GSMH büyümesine katkılarını göstermektedir.

* DPT gerçekleşme tahmini

** DPT 2002 Programı

Kaynak: DPT

GSMH Sektörel Büyüme Hızı

(1987 fiyatlarıyla, % değişme)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001		
							I.	II.	III.
Tarım	2.0	4.4	-2.3	8.4	-5.0	4.1	6.3	-3.7	-4.8
Sanayi	12.1	7.1	10.4	2.0	-5.0	5.6	-1.2	-7.4	-9.0
Maden	-6.9	2.3	4.7	9.3	-7.3	-1.1	-2.3	-5.7	-10.4
İmalat	13.9	7.1	11.4	1.2	-5.7	5.9	-0.8	-8.0	-9.8
Enerji	9.6	9.7	5.0	5.3	1.3	6.5	-3.2	-4.0	-1.9
İnşaat	-4.7	5.8	5.0	0.7	-12.5	5.8	-6.2	-7.5	-10.8
Ticaret	11.5	8.9	11.7	1.4	-6.3	11.6	-4.0	-10.7	-7.0
Ulaştırma	5.7	7.6	7.6	4.9	-2.4	5.1	-3.3	-7.8	-4.3
Mali Müesseseler	0.3	2.2	3.9	6.9	6.5	0.9	-5.3	-10.0	-9.2
Konut	2.1	2.4	2.3	2.1	1.1	0.0	2.2	2.1	2.1
Serbest Meslek ve Hizmetler	7.3	6.5	6.9	3.4	-4.5	5.9	-1.8	-8.4	-7.6
(-) İzaflı Banka Hizmetleri	-0.3	0.6	1.9	6.0	6.1	0.7	-6.8	-12.0	-10.8
Sektörler Toplamı	7.3	6.8	7.4	3.2	-5.0	6.4	-1.8	-7.5	-6.5
Devlet Hizmetleri	2.5	-0.3	0.1	5.9	2.7	1.9	3.3	3.3	2.4
Kar Amacı Olmayan Özel Hizmet Kuruluşları	-1.3	0.9	1.0	1.7	2.5	1.1	1.7	-0.3	-0.3
İthalat Vergisi	11.5	21.3	18.3	-1.0	-5.7	27.3	-10.3	-32.2	-27.0
GSYİH (Alıcı Fiyatları)	7.2	7.0	7.5	3.1	-4.7	7.2	-2.1	-8.5	-7.1
Net Dış Alem.Faktör Geliri	176.6	17.0	68.1	42.2	-56.2	-74.6	440.5	-4268.9	375.4
GSMH (Alıcı Fiyatları)	8.0	7.1	8.3	3.9	-6.1	6.1	-4.4	-11.0	-8.4

Sektörlerin GSMH İçindeki Payları

(1987 fiyatlarıyla, %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001		
							I.	II.	III.
Tarım	14.8	14.4	13.0	13.6	13.7	13.5	5.5	9.1	24.0
Sanayi	28.0	28.0	28.6	28.1	28.4	28.3	33.0	32.2	23.7
Maden	1.5	1.5	1.4	1.5	1.5	1.4	1.5	1.6	1.2
İmalat	23.5	23.5	24.2	23.6	23.7	23.7	27.3	27.1	19.8
Enerji	2.9	3.0	2.9	3.0	3.2	3.2	4.3	3.4	2.7
İnşaat	5.9	5.8	5.7	5.5	5.1	5.1	4.8	5.4	4.9
Ticaret	20.8	21.1	21.8	21.3	21.2	22.3	21.6	23.3	22.1
Ulaştırma	12.6	12.7	12.6	12.7	13.2	13.1	14.9	14.1	11.8
Mali Müesseseler	2.4	2.3	2.2	2.3	2.6	2.5	3.1	2.7	1.9
Konut	5.3	5.0	4.8	4.7	5.0	4.7	6.4	5.8	4.1
Serbest Meslek ve Hizmetler	2.3	2.3	2.2	2.2	2.3	2.3	2.3	2.3	2.3
(-) İzaflı Banka Hizmetleri	2.1	2.0	1.8	1.9	2.1	2.0	2.5	2.1	1.5
Sektörler Toplamı	90.1	89.8	89.0	88.5	89.5	89.7	89.2	92.9	93.4
Devlet Hizmetleri	4.5	4.2	3.9	4.0	4.3	4.2	5.7	5.1	3.6
Kar Amacı Olmayan Özel Hizmet Kuruluşları	0.4	0.4	0.3	0.3	0.4	0.3	0.4	0.4	0.3
İthalat Vergisi	3.9	4.4	4.8	4.6	4.6	5.5	6.0	4.5	3.6
GSYİH (Alıcı Fiyatları)	98.8	98.7	98.0	97.3	98.8	99.7	101.2	102.9	100.9
Net Dış Alem.Faktör Geliri	1.2	1.3	2.0	2.7	1.2	0.3	-1.2	-2.9	-0.9
GSMH (Alıcı Fiyatları)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DİE

Harcamalar Yöntemiyle GSYİH'nın Büyüme Hızı

(1987 fiyatlarıyla, % değişme)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001		
							I.	II.	III.
Özel Nihai Tüketim Harcamaları	4.8	8.5	8.4	0.6	-2.6	6.2	-3.0	-11.6	-9.4
Gıda-İçki	4.4	2.4	0.8	-11.2	14.6	3.2	0.9	-4.5	-4.3
Dayanıklı Tüketim Malları	15.1	35.6	33.6	-0.8	-0.3	27.4	-20.4	-36.1	-31.1
Yarı Dayanıklı ve Dayanıksız Tük. Malları	6.6	11.4	8.7	0.3	-8.3	0.9	3.7	-12.5	-9.9
Enerji-Ulaştırma-Haberleşme	0.9	5.3	3.5	4.9	-4.9	-2.1	1.4	-1.1	0.5
Hizmetler	2.6	9.4	15.1	-0.8	-11.2	7.6	-3.4	-11.5	-9.0
Konut Sahipliği	2.1	2.4	2.3	2.1	1.1	0.0	2.2	2.1	2.1
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	6.8	8.6	4.1	7.8	6.5	7.1	-0.6	-6.0	-14.3
Maaş-Ücret	2.5	-0.3	0.1	5.9	2.7	2.0	3.3	3.2	2.3
Diğer Cari Harcamalar	14.1	22.2	9.2	10.0	10.6	12.4	-9.6	-15.4	-29.8
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	9.1	14.1	14.8	-3.9	-15.7	16.9	-11.5	-31.8	-35.8
Kamu Sektörü	-18.8	24.4	28.4	13.9	-8.7	19.6	-6.5	-32.1	-20.8
Makine Teçhizat	-14.0	12.0	36.2	19.1	-4.3	20.3	-5.6	-65.7	-25.5
Bina İnşaatı	6.2	30.2	22.8	25.0	-1.6	31.6	-13.1	-2.2	-21.2
Bina Dışı İnşaat	-28.6	29.3	26.8	6.3	-15.0	12.2	-3.6	-8.0	-18.8
Özel Sektör	16.9	12.1	11.9	-8.3	-17.8	16.0	-12.4	-31.7	-40.3
Makine Teçhizat	32.3	25.2	21.2	-12.3	-24.1	37.2	-18.3	-44.4	-61.9
Bina İnşaatı	4.2	-1.7	-0.4	-1.8	-8.8	-9.7	-1.8	-7.9	-6.1
Mal ve Hizmet İhracatı	8.0	22.0	19.1	12.0	-7.0	19.2	9.7	8.7	5.0
Mal ve Hizmet İthalatı	29.6	20.5	22.4	2.3	-3.7	25.4	-14.4	-30.7	-27.0
GSYİH	6.7	7.4	7.6	3.2	-4.7	7.3	-2.1	-8.9	-7.0
GSYİH (Üretim yöntemiyle)	7.2	7.0	7.5	3.1	-4.7	7.4	-2.1	-8.9	-7.1

Kaynak: DİE

Harcamalar Yöntemiyle GSYİH'nın Sektörel Payları

(1987 fiyatlarıyla, %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001		
							I.	II.	III.
Özel Nihai Tüketim Harcamaları	67.5	68.2	68.8	67.0	68.5	67.8	73.4	64.7	66.8
Gıda-İçki	26.7	25.5	23.9	20.5	24.7	23.8	25.0	24.0	28.8
Dayanıklı Tüketim Malları	7.1	8.9	11.1	10.7	11.2	13.2	11.9	9.3	9.1
Yarı Dayanıklı ve Dayanıksız Tük. Malları	11.0	11.4	11.5	11.2	10.7	10.1	13.7	9.3	8.9
Enerji-Ulaştırma-Haberleşme	10.1	9.9	9.6	9.7	9.7	8.9	10.4	9.8	8.2
Hizmetler	6.8	6.9	7.4	7.1	6.6	6.6	5.8	6.3	7.0
Konut Sahipliği	5.8	5.6	5.3	5.2	5.6	5.2	6.6	6.0	4.7
Devletin Nihai Tüketim Harcamaları	7.6	7.7	7.4	7.8	8.7	8.7	7.3	8.7	6.7
Maaş-Ücret	4.6	4.3	4.0	4.1	4.4	4.2	5.3	4.9	3.8
Diğer Cari Harcamalar	3.0	3.4	3.5	3.7	4.3	4.5	2.0	3.9	2.8
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	27.4	29.2	31.1	29.0	25.6	27.9	23.3	22.6	18.5
Kamu Sektörü	4.4	5.1	6.1	6.8	6.5	7.2	3.8	5.8	5.3
Makine Teçhizat	1.3	1.4	1.7	2.0	2.0	2.3	1.7	1.3	1.0
Bina İnşaatı	1.0	1.2	1.3	1.6	1.7	2.0	0.7	1.6	1.5
Bina Dışı İnşaat	2.2	2.6	3.1	3.2	2.8	3.0	1.3	3.0	2.9
Özel Sektör	23.0	24.0	25.0	22.2	19.1	20.7	19.5	16.8	13.1
Makine Teçhizat	11.8	13.7	15.4	13.1	10.5	13.4	11.8	8.9	5.2
Bina İnşaatı	11.2	10.3	9.5	9.1	8.7	7.3	7.8	7.9	8.0
Stok Değişmesi	1.8	-0.4	-1.3	-0.4	1.7	2.6	-2.6	-2.7	-0.4
Mal ve Hizmet İhracatı	22.3	25.3	28.0	30.4	29.6	32.9	37.9	41.2	34.7
Mal ve Hizmet İthalatı	26.6	29.9	34.0	33.7	34.1	39.9	39.2	34.5	26.2
GSYİH	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DİE

Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (%)

Toplam Yatırımlar

Sektörler	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002**
Tarım	5.6	5.8	5.4	4.3	4.5	4.2	4.3
Madencilik	1.1	1.2	1.4	1.6	1.1	1.3	1.3
İmalat	21.7	18.2	17.6	17.4	19.4	17.6	18.3
Enerji	3.1	5.9	6.6	6.1	6.6	9.4	8.5
Ulaştırma	19.3	24.1	23.4	24.1	29.1	23.5	24.9
Turizm	2.3	2.1	2.8	4.0	4.0	4.5	4.9
Konut	35.0	28.5	28.1	26.0	16.7	18.7	17.1
Eğitim	2.6	3.7	3.2	4.5	5.2	5.5	5.3
Sağlık	2.2	3.2	3.8	3.3	4.3	4.7	4.7
Diğer Hizmetler	7.0	7.2	7.7	8.8	9.1	10.5	10.6
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kamu Yatırımları

Sektörler	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002**
Tarım	10.3	10.9	7.8	8.3	8.6	9.0	9.4
Madencilik	1.7	1.6	1.5	1.6	1.1	1.7	1.9
İmalat	4.5	2.5	2.8	2.7	2.8	4.9	4.6
Enerji	12.3	12.8	17.1	14.9	15	16.5	16.2
Ulaştırma	32.4	33.6	34.6	36.2	35.7	27.2	28.5
Turizm	2.5	0.8	0.5	0.4	0.5	0.6	0.6
Konut	0.8	1.5	1.5	1.3	0.8	0.9	1.0
Eğitim	10.7	12.6	10.6	11.7	11.8	13.0	12.4
Sağlık	4.6	4.4	4.7	3.6	4.5	5.4	4.2
Diğer Hizmetler	20.2	19.2	19	19.3	19.1	20.7	21.2
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Özel Sektör Yatırımları

Sektörler	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002**
Tarım	4.5	4.3	4.6	2.8	2.6	2.1	2.2
Madencilik	0.9	1.1	1.3	1.6	1.1	1.1	1
İmalat	25.7	22.8	22.4	23.1	26.7	23.3	24.1
Enerji	0.9	3.9	3.2	2.7	2.9	6.3	5.3
Ulaştırma	16.2	21.4	19.7	19.3	26.2	21.8	23.3
Turizm	2.3	2.5	3.6	5.3	5.6	6.3	6.7
Konut	43.1	36.4	36.8	35.6	23.7	26.7	24
Eğitim	0.7	1.1	0.8	1.7	2.3	2.1	2.3
Sağlık	1.7	2.9	3.5	3.2	4.2	4.4	4.9
Diğer Hizmetler	3.9	3.8	4.0	4.7	4.7	5.9	6.1
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* DPT Gerçekleşme tabmini

** DPT 2002 Programı

Kaynak: DPT

Yatırım Teşvik Belgelerinin Mahiyetlerine Göre Dağılımı
(Cari fiyatlarla, Milyar TL)

	1996		1997		1998		1999		2000		2001 (1)	
	Sayı	Değer	Sayı	Değer	Sayı	Değer	Sayı	Değer	Sayı	Değer	Sayı	Değer
Komple Yeni	3,271	2,466,529	3,470	2,890,201	2,743	3,139,260	1,793	3,141,523	2,069	6,168,316	1,021	4,786,507
Tevsil	1,156	482,616	763	472,806	872	594,696	618	783,383	715	1,378,604	380	1,380,894
Tamamlama	15	9,922	49	51,859	58	42,400	61	152,395	70	170,817	40	142,752
Yenileme ve Restorasyon	51	31,348	241	86,441	71	58,046	113	163,989	162	455,689	92	351,342
Modernizasyon	157	53,869	152	192,481	106	123,829	128	201,520	118	301,862	71	1,463,445
Nakil	10	4,355	9	7,228	1	3,600	1	980	3	2,007	-	-
Kalite Düzeltme	12	1,231	28	6,410	16	6,424	22	11,048	22	22,184	15	10,230
Darboğaz Giderme	36	11,492	67	28,957	35	43,392	33	43,392	19	31,109	10	32,844
Entegrasyon	5	1,140	17	12,164	27	25,163	29	37,987	20	39,071	13	56,018
Finansal Kiralama	322	52,541	359	72,772	355	103,924	161	59,080	319	164,936	82	81,238
AR-GE	1	8,900	2	317	3	759	0	0	0	0	4	4,510
Büyük Projeler	4	1,893	3	19,140	4	76,454	7	68,150	3	25,447	4	389,647
Çevre Koruma	1	32	0	0	0	0	1	459	1	765	-	-
Toplam	5,041	3,125,867	5,162	3,847,079	4,291	4,198,087	2,967	4,663,982	3,521	8,761,378	1,732	8,699,429

(1) Eylül sonu itibarıyla

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (%)

Sektörler	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 (1)
Tarım	1.0	0.4	1.8	0.8	2.1	2.0	1.5	1.1
Madencilik	2.0	0.6	1.3	1.7	2.2	1.2	0.9	1.1
İmalat	60.1	87.6	73.7	63.0	48.7	43.4	39.7	50.6
Gıda-İçki	4.0	2.9	7.1	6.4	6.0	3.8	5.6	1.9
Dokuma-Giyim	23.7	71.7	30.6	22.8	14.4	4.5	7.2	7.1
Orman Ürünleri	2.4	0.3	0.9	1.3	1.4	1.4	2.1	0.6
Kağıt	1.1	1.1	1.4	1.3	1.8	2.1	0.5	0.6
Deri ve Kösele	0.7	0.7	0.5	0.5	0.5	0.1	0.2	0.2
Lastik	0.5	0.6	1.8	1.8	2.0	1.3	1.5	2.5
Kimya	7.4	2.3	10.0	6.5	2.2	3.8	3	3.0
Cam	0.5	0.4	0.8	0.2	0.4	0.5	0.2	0.4
Demir-Çelik	1.1	0.8	1.1	3.1	1.4	1.4	3.5	19.7
Demir Dışı Metaller	0.2	0.4	0.7	1.3	0.5	0.5	0.7	0.2
Taşıt Araçları	5.5	1.5	5.2	5.5	3.7	3.1	3.8	4.6
Madeni Eşya	2.3	0.6	2.2	2.0	2.4	3.9	2.4	2.8
Mesleki, Bilim ve Ölçü	0.2	0.1	0.1	0.6	0.4	0.6	0.1	0.2
Makina İmalat	0.2	0.2	1.5	1.0	0.9	6.0	0.7	0.5
Elektrik Makinaları	0.3	0.5	0.8	0.7	0.8	0.8	1.3	1.6
Elektronik	0.1	0.0	0.6	0.2	0.4	1.0	0.6	0.8
Çimento	6.5	0.6	3.6	3.8	4.9	5.0	3.4	1.9
Pişmiş Kil ve Çiment. Ger.	1.0	0.4	0.6	1.3	1.1	1.0	0.5	0.5
Seramik	1.5	1.3	0.6	0.9	1.7	1.0	0.4	1.0
Diğer	0.8	1.2	3.6	1.9	1.9	1.5	1.7	0.7
Enerji	4.9	2.3	3.4	7.0	5.1	4.3	24.1	23.5
Hizmetler	32.0	9.1	19.8	27.6	41.9	49.0	33.8	23.8
Ulaştırma	14.7	6.2	12.5	12.5	18.8	22.9	15.9	8.2
Turizm	3.1	0.9	2.0	4.7	5.2	6.4	3.7	2.6
Diğer Hizmetler	14.2	2.0	5.3	10.3	17.9	19.7	14.3	13.0
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Yatırım Tutarı (Milyar TL)	214,032	2,232,827	3,125,867	3,847,079	4,198,087	4,663,982	8,761,379	7,630,089

(1) Ağustos sonu itibarıyla

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Başlıca Sanayi Ürünleri Üretimi

	Birim	1996	1997	1998	1999	2000	2001 (1)
Madencilik							
Taş kömürü	(1000 ton)	2,424	2,412	3,335	2,738	3,330	3,049
Linyit	(1000 ton)	52,503	52,050	65,084	64,896	59,661	47,425
Ham petrol	(1000 ton)	3,499	3,428	3,224	2,939	2,748	2,143
İmalat Sanayi							
Pamuk ipliği	(ton)	26,019	29,165	148,522	125,877	134,786	109,563
Yün ipliği	(ton)	3,671	2,593	7,506	7,668	7,309	6,351
Filtreli sigara	(ton)	70,736	72,417	121,719	119,291	122,291	104,558
Rakı ve Bira	(Mil. Lt.)	763	805	769	748	759	700
Gazete kağıdı	(1000 ton)	74	60	10	68	128	81
Kraft kağıdı	(1000 ton)	57	59	54	37	41	34
Sülfirik asit	(1000 ton)	623	788	1,007	832	659	461
Polietilen	(ton)	299,457	292,587	223,444	216,537	224,592	172,140
PVC	(ton)	202,562	189,239	199,645	191,327	176,631	124,481
LPG	(1000 ton)	826	799	839	772	712	622
Nafta	(1000 ton)	1,609	1,639	1,979	1,963	1,910	1,764
Benzin	(1000 ton)	3,373	3,419	3,713	3,412	2,758	2,428
Motorin	(1000 ton)	7,485	7,406	8,024	7,932	6,919	6,248
Fuel oil	(1000 ton)	7,408	7,185	6,708	6,584	6,532	5,992
Şişe ve cam eşya	(1000 ton)	603	740	1,168	1,066	1,142	518
Ham sıvı demir	(1000 ton)	5,263	5,567	5,087	5,181	5,333	5,333
Sıvı çelik	(1000 ton)	13,382	13,644	13,166	13,816	13,596	12,182
Blister bakır	(adet)	30,341	32,491	52,899	43,408	29,951	17,187
Aluminyum	(adet)	159,298	164,333	157,082	159,122	161,228	122,111
Çimento	(1000 ton)	35,214	36,034	36,590	34,216	36,237	26,898
Traktör	(adet)	45,656	48,681	54,332	24,864	35,908	14,443
Otomobil	(adet)	196,176	236,419	221,218	222,119	305,603	195,100
Kamyon	(adet)	29,516	43,618	30,900	13,086	28,327	6,142
Otobüs ve Minibüs	(adet)	18,612	25,017	35,562	31,545	46,841	10,684
Dayanıklı Tüketim Malları							
Buzdolabı	(adet)	1,655,956	1,945,920	2,032,588	2,103,814	2,520,834	1,972,739
Çamaşır makinesi	(adet)	1,051,499	1,481,934	1,393,966	1,226,544	1,286,855	794,818
Fırın (LPG)	(adet)	595,898	738,735	668,972	669,966	742,237	504,028
Elektrik süpürgesi	(adet)	1,055,344	1,297,264	1,067,260	1,066,260	1,116,428	452,212
Dikiş makinesi	(adet)	143,973	109,960	88,914	89,864	79,329	21,900
Televizyon	(adet)	2,509,712	4,657,007	6,834,697	6,949,205	8,788,170	6,399,499
Video	(adet)	3,985	8,863	1,718	1,718	40,193	3,566
Müzik seti	(adet)	94,095	93,969	136,637	111,714	145,917	16,064
Enerji							
Elektrik enerjisi	(Mil. Kwh)	95,373	103,150	110,990	115,424	124,948	101,148

(1) Ocak-Ekim dönemi

Kaynak: DİE, DPT

Sanayi Üretim Endeksi

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2000				2001		
	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.
Toplam Sanayi	89.7	100.0	101.3	97.5	103.4	94.0	91.7	105.5	108.8	107.6	90.5	93.7	97.8
Madencilik Sanayi	95.6	100.0	111.2	100.2	97.4	91.1	85.3	95.0	107.2	102.1	83.6	91.8	97.8
İmalat Sanayi	89.2	100.0	100.1	95.9	102.1	91.9	88.9	105.5	107.4	106.4	88.0	92.3	95.5
Gıda ve İçecek	92.6	100.0	100.8	100.4	104.1	97.2	85.2	97.1	119.1	115.1	86.6	93.2	111.9
Tekstil Ürünleri	92.0	100.0	93.6	87.0	112.4	120.2	81.7	140.0	136.3	91.7	91.8	121.4	147.3
Giyim Eşyası	98.9	100.0	106.7	102.0	108.7	107.3	103.0	111.4	111.6	108.7	107.1	112.3	102.6
Rafine Edilmiş Petrol Ürün.	95.8	100.0	102.1	98.0	86.8	90.4	77.5	82.1	87.2	100.3	87.2	86.7	97.2
Kimyasal Madde Ürünleri	87.3	100.0	100.3	101.8	111.0	99.0	114.0	119.0	106.6	104.3	100.3	101.1	95.6
Metalik Olmayan Diğ. Min.	88.8	100.0	106.8	100.5	108.2	96.4	76.5	118.2	126.6	111.5	83.8	101.1	104.2
Ana Metal	91.2	100.0	100.5	98.7	102.4	96.3	93.5	107.2	105.8	102.9	96.0	100.1	92.7
Makina ve Techizat	81.6	100.0	97.4	86.6	92.4	71.3	77.2	98.6	97.4	96.5	71.2	71.0	71.8
Taşıt Araçları ve Karoseri	80.1	100.0	96.3	78.4	115.9	65.4	83.7	129.6	125.0	125.3	67.2	66.3	62.6
Enerji Sektörü	92.5	100.0	107.6	111.9	121.2	117.7	124.9	112.1	123.9	123.7	121.5	110	121.7

Kapasite Kullanımı (%)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2000				2001		
	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	Ort.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.
İmalat Sanayi	78.0	79.4	76.5	75.2	72.8	70.7	72.6	76.3	76.6	65.6	70.0	70.6	71.6
Gıda ve İçecek	72.4	72.3	69.4	67.4	65.9	65.2	64.1	67.1	71.1	61.3	64.7	63.8	67.2
Tekstil Ürünleri	82.9	83.0	77.5	79.1	77.2	75.6	77.1	78.7	81.5	71.5	76.0	75.5	75.2
Giyim Eşyası	83.7	82.7	79.6	82.9	80.1	79.0	82.5	82.6	83.5	71.8	79.0	78.0	80.0
Rafine Edilmiş Petrol Ürün.	79.6	81.7	80.3	75.5	74.9	80.0	73.7	79.3	73.5	73.1	78.4	78.2	83.4
Kimyasal Madde Ürünleri	81.0	79.7	80.6	77.8	75.0	71.5	79.9	74.9	78.7	66.3	73.4	71.7	69.5
Metalik Olmayan Diğ. Min.	87.6	88.9	84.8	81.0	77.0	77.5	71.1	85.3	86.5	65.1	76.2	76.9	79.5
Ana Metal	83.8	83.2	79.5	79.1	75.2	77.0	76.1	80.8	80.3	63.4	75.5	83.4	72.1
Makina ve Techizat	70.2	75.7	72.2	67.9	66.4	61.3	65.6	76.2	62.0	61.7	59.9	61.7	62.4
Taşıt Araçları ve Karoseri	57.8	65.8	63.7	69.7	69.9	43.6	63.7	63.7	81.7	70.4	44.1	52.5	34.2

Kaynak: DİE

Enerji Üretim ve Tüketimi

	Birim	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002**
Birincil Enerji								
Üretim	BTEP	34,279	34,248	36,373	28,133	28,700	27,500	27,600
Tüketim	BTEP	72,341	78,198	79,011	74,560	82,170	80,200	83,500
Kişi başına	KEP	1,174	1,251	1,245	1,158	1,258	1,211	1,243
Elektrik Enerjisi								
Kurulu Güç	MW	21,247	21,889	23,352	26,117	27,264	28,753	33,620
Termik	MW	11,312	11,787	13,028	15,561	16,070	17,050	21,300
Hidrolik	MW	9,935	10,103	10,324	10,556	11,194	11,703	12,320
Üretim	GWH	94,862	103,296	111,023	116,440	124,922	122,800	133,000
Termik	GWH	54,387	63,480	68,776	81,727	94,010	100,045	109,880
Hidrolik	GWH	40,475	39,816	42,247	34,713	30,912	22,755	23,120
İthalat-İhracat Farkı	GWH	-73	2,221	3,000	2,045	3,373	3,700	3,000
Tüketim	GWH	94,789	105,517	114,023	118,485	128,295	126,500	136,000
Kişi başına	KWH	1,538	1,688	1,797	1,840	1,964	1,909	2,024

Elektrik Enerjisi Tüketiminin Sektörel Dağılımı (GWh)

Sektörler	1997	1998	1999	2000	2001*	2002**
Resmi Daire	4,616	5,070	4,700	5,100	5,300	5,500
Sanayi ve Otoprodüktörler	41,558	43,196	46,000	50,000	45,500	49,200
Ticarethaneler	6,953	7,634	8,700	9,400	10,000	10,800
Meskenler	18,011	19,068	21,800	24,000	26,000	28,400
Sokak Aydınlatması	2,901	3,076	4,100	4,400	4,600	5,000
Diğer	8,233	8,806	6,100	6,500	6,800	7,200
Toplam	84,874	89,998	91,400	99,400	98,200	106,100

* DPT gerçekleşme tahmini

** DPT 2002 Programı

Kaynak: DİE, DPT

Toptan Eşya Fiyat Endeksi

(% Değişim)

1994=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
1996													
Aylık	9.7	5.8	7.0	8.1	4.1	2.7	2.4	3.8	5.1	5.5	5.1	3.9	5.3
12 Aylık	64.8	63.0	65.3	69.9	73.7	76.2	76.4	79.0	79.8	82.8	85.7	84.9	75.9
1997													
Aylık	5.6	6.2	6.0	5.5	5.2	3.4	5.3	5.3	6.3	6.7	5.6	5.4	5.5
12 Aylık	78.0	78.6	77.0	72.8	74.6	75.7	80.7	83.4	85.4	87.5	88.4	91.0	81.8
1998													
Aylık	6.5	4.6	4.0	4.0	3.3	1.6	2.5	2.4	5.3	4.1	3.4	2.5	3.7
12 Aylık	92.5	89.6	86.0	83.3	79.9	76.7	72.1	67.4	65.9	62.0	58.6	54.3	71.8
1999													
Aylık	3.5	3.4	4.0	5.3	3.2	1.8	4.0	3.2	5.9	4.7	4.1	6.8	4.2
12 Aylık	50.0	48.3	48.2	50.0	50.0	50.3	52.5	53.7	54.4	55.2	56.2	62.9	53.1
2000													
Aylık	5.8	4.1	3.1	2.4	1.7	0.3	1.0	0.9	2.3	2.8	2.4	1.9	2.4
12 Aylık	66.4	67.5	66.1	61.5	59.2	56.8	52.3	48.9	43.9	41.4	39.1	32.7	51.4
2001													
Aylık	2.3	2.6	10.1	14.4	6.3	2.9	3.3	3.5	5.4	6.7	4.2	4.1	5.5
12 Aylık	28.3	26.5	35.1	50.9	57.7	61.8	65.4	69.6	74.7	81.4	84.5	88.6	61.6

Tüketici Fiyat Endeksi

(% Değişim)

1994=100	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ort.
1996													
Aylık	8.3	4.5	5.6	6.7	4.5	2.5	2.1	4.8	6.1	6.5	5.2	3.4	5.0
12 Aylık	78.1	77.5	79.3	80.8	82.9	82.9	81.2	81.9	79.3	79.6	80.4	79.8	80.4
1997													
Aylık	5.9	5.7	5.4	6.6	4.7	2.9	6.3	6.2	7.3	8.3	6.6	5.1	5.9
12 Aylık	75.7	77.7	77.3	77.2	77.5	78.0	85.2	87.8	89.9	93.2	95.8	99.1	85.7
1998													
Aylık	7.2	4.4	4.3	4.7	3.5	2.4	3.4	4.0	6.7	6.1	4.3	3.3	4.5
12 Aylık	101.6	99.3	97.2	93.6	91.4	90.6	85.3	81.4	80.4	76.6	72.8	69.7	84.6
1999													
Aylık	4.8	3.2	4.1	4.9	2.9	3.3	3.8	4.2	6.0	6.3	4.2	5.9	4.5
12 Aylık	65.9	63.9	63.5	63.9	63.0	64.3	65.0	65.4	64.3	64.7	64.6	68.8	64.9
2000													
Aylık	4.9	3.7	2.9	2.3	2.2	0.7	2.2	2.2	3.1	3.1	3.7	2.5	2.8
12 Aylık	68.9	69.7	67.9	63.8	62.7	58.6	56.2	53.2	49	44.4	43.8	39.1	54.9
2001													
Aylık	2.5	1.8	6.1	10.3	5.1	3.1	2.4	2.9	5.9	6.1	4.2	3.2	4.5
12 Aylık	35.9	33.4	37.5	48.3	52.4	56.1	56.3	57.5	61.8	66.5	67.3	68.5	54.4

Kaynak: DİE

Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaları

(Cari fiyatlarla, Trilyon TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002**
Vergiler	2,697	5,767	11,029	17,320	31,325	46,363	66,584
Vasitasız	966	2,096	4,723	7,116	11,764	17,610	22,029
Vasıtalı	1,701	3,620	6,128	9,866	19,007	28,103	43,481
Servet	30	51	178	338	554	650	1,074
Vergi Dışı Nominal Gelirler	168	345	676	1,262	2,902	3,891	7,942
Faktör Gelirleri	712	1,368	2,727	3,769	4,430	9,664	13,477
Sosyal Fonlar	-300	-621	-1,269	-2,404	-2,720	-4,564	-6,043
Özelleştirme Gelirleri	24	76	517	63	1,914	1,611	3,162
Toplam Gelir	3,302	6,935	13,681	19,947	35,938	55,354	85,122
Cari Harcamalar	1,478	3,173	5,923	10,481	15,594	23,102	34,688
Yatırım Harcamaları	805	1,918	3,638	5,159	8,774	9,333	14,434
Sabit sermaye	773	1,777	3,359	5,131	8,709	10,509	14,920
Stok değişmesi	33	141	279	28	65	-1,176	-486
Transfer Harcamaları	2,174	3,696	8,571	15,503	28,055	50,337	56,390
Stok Değişim Fonu	172	394	592	1,077	1,114	2,721	2,067
Toplam Harcama	4,629	9,181	18,725	32,219	53,537	85,493	107,579
Borçlanma Gereği	1,327	2,247	5,044	12,209	15,685	28,528	22,457
Konsolide Bütçe	1,238	2,241	3,895	9,285	13,725	27,847	26,953
KİT	-77	-71	751	1,986	2,812	1,031	-116
İşletmeci	-62	165	690	1,766	1,994	630	905
Tasarrufçu	-15	-237	60	220	818	402	-1,021
Mahalli İdareler	42	83	206	274	683	343	480
Döner Sermaye	-2	-5	-14	-33	-119	-90	-181
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	35	26	205	194	234	1,087	-50
Fonlar	16	-3	2	503	-1,649	-1,691	-4,679
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	74	29	15	97	606	402	-1,021

* DPT Gerçekleşme Tahmini

** DPT 2002 Programı

Kaynak: DPT

Konsolide Bütçe

(Trilyon TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002**
Gelirler	2,702	5,750	11,888	18,973	33,756	50,100	71,100
Dolaysız vergiler	884	1,932	4,304	6,713	10,849	15,300	20,700
Dolaylı vergiler	1,360	2,814	4,929	8,094	15,665	23,200	39,600
Diğer gelirler	458	1,005	2,655	4,166	7,242	11,600	10,800
Harcamalar	3,940	7,991	15,585	28,018	46,603	78,100	98,100
Personel	974	2,073	3,870	6,908	9,928	14,900	21,900
Diğer cari	309	706	1,309	2,240	3,611	4,800	7,800
Yatırım	238	590	998	1,540	2,472	3,800	5,700
Faiz ödemeleri	1,497	2,278	6,177	10,721	20,440	40,600	42,800
Dış	168	300	547	896	1,648	3,700	36,900
İç	1,329	1,978	5,630	9,825	18,792	36,900	5,900
Diğer transferler	922	2,343	3,231	6,609	10,151	14,000	19,900
Bütçe Dengesi	-1,238	-2,241	-3,698	-9,044	-12,846	-28,000	-27,000
Emanet ve Avanslar (net)	-30	20	-112	-52	95	0	0
Nakit Dengesi	-1,268	-2,220	-3,809	-9,097	-13,631	-28,000	-27,000
Finansman	1,268	2,220	3,809	9,097	13,631	28,000	27,000
Dış Borçlanma, Net	-134	-445	-1,036	460	2,677	-5,287	13,467
Kullanım	253	195	724	2,566	5,928	4,975	24,818
Devirli krediler	24	52	80	242	402	0	0
Ödenen	-412	-691	-1,839	-2,348	-3,653	-10,262	-11,351
İç Borçlanma, Net	1,066	2,506	4,590	9,740	8,808	21,300	21,300
Devlet Tahvili, Net	274	1,485	1,297	12,234	10,142	6,964	12,095
Satış	583	2,069	2,807	16,903	19,656	23,630	28,953
Ödenen	-309	-584	-1,510	-4,669	-9,514	-16,666	-16,858
Hazine Bonosu, Net	792	1,021	3,293	-2,493	-1,334	16,423	1,391
Satış	3,266	2,982	9,174	6,840	5,628	40,741	39,358
Ödenen	-2,474	-1,961	-5,881	-9,333	-6,962	-24,318	-37,967
KOF	0	0	0	0	0	0	0
Merkez Bankası, Net	229	0	0	0	0	0	0
Diğer	107	160	255	-1,103	724	9,747	0

* Hazine Gerçekleşme Tahmini

** 2002 Bütçesi

Kaynak: Hazine, DPT

İç Borç Stoku

(Trilyon TL)

	1996	1997	1998	1999	2000*	2001* (1)
Toplam Ödeme	4,725	5,121	14,472	25,478	37,582	144,227
1- Anapara	3,389	3,144	8,845	15,579	18,972	107,920
Tahvil	537	918	2,427	6,116	12,006	82,365
Bono	2,826	2,226	6,080	9,463	6,962	25,555
Konsolide Borçlar	26	0.04	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	0	0	0	0	4	0
2- Faiz	1,336	1,977	5,627	9,899	18,609	36,307
Tahvil	328	860	2,587	4,889	16,967	30,929
Bono	1,001	1,100	3,036	5,005	1,640	5,378
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	6.9	17.0	3.4	3.1	3	0
Toplam Borçlanma	5,149	6,227	14,254	26,886	32,469	188,744
Tahvil	1,248	3,186	4,708	20,028	26,686	150,875
Bono	3,722	3,074	9,546	6,857	5,783	37,869
Konsolide Borçlar	0	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	179	-33	0	0	0	0
Net Borçlanma	1,760	3,083	5,409	11,307	13,496	80,824
Tahvil	711	2,268	2,281	13,911	14,680	68,510
Bono	896	848	3,466	-2,604	-1,179	12,314
Konsolide Borçlar	-26	-0.04	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	179	-33	-338	0	-4	0
Borç Stoku	3,149	6,283	11,613	22,920	36,421	117,245
Tahvil	1,250	3,571	5,772	19,683	34,363	102,873
Bono	1,528	2,375	5,841	3,237	2,058	14,372
Konsolide Borçlar	0.04	0	0	0	0	0
Kısa Vadeli Avans	371	338	0	0	0	0

İç Borçlanmanın Vade ve Faiz Yapısı

(Satış Miktarı Ağırlıklı, ortalama)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Bileşik Faiz Oranı (stopaj hariç, %)	132.8	108.1	115.2	108.8	37.0	99.1
Vade (gün)	195	341	239	429	417	145

* Geçici

(1) Kasım sonu itibarıyla

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Parasal Büyüklükler

(Dönem Sonu, Milyar TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001			
						I.	II.	III.	IV.
M1	534,248	1,079,570	1,874,539	3,179,368	5,861,987	7,535,785	8,831,631	10,308,056	10,222,493
Dolaşımdaki Para	276,597	514,417	932,111	1,481,345	2,497,548	3,018,465	3,612,787	4,293,866	4,609,821
Vadesiz Mevduat	257,651	565,154	942,429	1,698,024	3,364,439	4,517,320	5,218,844	6,014,190	5,612,672
M2	1,887,008	3,898,281	7,794,716	15,742,156	24,974,730	34,313,738	38,656,251	40,365,200	44,124,963
Vadeli Mevduat	1,352,760	2,818,710	5,919,446	12,562,788	19,112,744	26,777,953	29,824,620	30,057,144	33,902,470
M2Y	3,732,478	7,473,888	14,597,169	27,845,412	47,633,771	61,885,219	77,261,351	92,404,405	103,936,046
Döviz Tevdiat Hesabı	1,845,566	3,575,607	6,802,453	12,103,256	22,659,040	27,571,481	38,605,100	52,039,206	59,811,084

Toplam Mevduat (Kurumsal Sektörlere Göre)

(Dönem Sonu, Trilyon TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001			
						I.	II.	III.	IV.
Toplam Mevduat	10,299	20,709	39,619	79,183	112,344	141,130	164,940	195,183	205,026
Merkez Bankası	5	21	156	303	582	1,673	1,369	1,299	1,112
Mevduat Bankaları	5,876	11,965	22,917	45,292	64,943	78,616	91,108	106,272	112,246
Tasarruf Mevduatı, Gerçek Kişiler	1,729	3,185	6,409	13,310	17,841	22,704	24,675	24,717	24,976
Ticari Kurumlar	280	645	1,507	2,581	4,337	4,834	3,993	4,224	4,426
Yurtiçi Yerleşiklerin Yabancı Para Mevduatı	2,410	4,894	8,629	17,697	24,640	33,303	43,794	58,671	62,265

Mevduat Bankalarındaki Toplam Mevduat (Vade Gruplarına Göre)

(Dönem Sonu, Trilyon TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001			
						I.	II.	III.	IV.
Toplam Mevduat	5,876	11,964	22,917	45,292	64,943	78,616	91,108	106,272	112,246
TL Mevduat	2,800	5,402	10,914	21,590	30,150	36,201	37,124	38,385	40,244
Vadesiz Mevduat	756	1,259	1,902	3,632	5,802	6,010	6,777	6,848	7,600
Vadeli Mevduat	2,044	4,143	9,012	17,958	24,348	30,191	30,346	31,538	32,644
Bankalararası Mevduat	448	1,068	2,404	4,737	8,786	7,520	7,834	6,462	7,126
Döviz Çevrilebilir Mevduat	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Döviz Tevdiat Hesapları	2,628	5,494	9,574	18,421	25,342	34,296	45,181	60,438	64,151

Toplam Yurtiçi Kredi Stoğu

(Dönem Sonu, Trilyon TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001			
						I.	II.	III.	IV.
Kredi Stoğu	3,303	7,053	10,988	16,771	27,275	30,091	31,964	35,200	33,944
Merkez Bankası Kredileri	354	339	1	2	2	3	3	0	0
Mevduat Bankaları Kredileri	2,776	6,384	10,389	15,684	25,689	28,032	29,452	32,314	31,146
Yatırım ve Kalkınma Bankaları Kredileri	174	330	598	1,085	1,584	2,057	2,508	2,886	2,798

Kaynak: TCMB

Merkez Bankası Bilançosundan Seçilmiş Kalemler

(Trilyon TL)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Net Dış Varlıklar	275	1,021	1,546	4,811	3,310	-12,705
Net İç Varlıklar	343	121	477	-879	2,638	20,636
Toplam İç Krediler	518	-128	-315	-867	543	29,645
Kamu Kesimine Açılan Krediler	511	-136	-323	-875	43	28,895
Bankalara Açılan Krediler	8	8	8	8	500	750
Diğer Kalemler (Net)	-175	249	792	-12	2,095	-8,203
Toplam Varlıklar	618	1,142	2,023	3,932	5,948	7,931
Rezerv Para	618	1,142	2,023	3,932	5,949	7,931
Emisyon	395	719	1,232	2,391	3,772	5,329
Bankalar Zorunlu Karşılıklar	176	337	692	1,023	1,404	1,628
Bankalar Serbest Mevduatı	37	43	49	466	611	794
Diğer Kalemler	11	44	68	53	161	181
Açık Piyasa İşl. Borçları	3	-741	-1,846	-2,407	-5,219	1,112
Parasal Taban	621	401	177	1,525	730	9,043
Kamu Mevduatı	21	249	397	62	249	668
Merkez Bankası Parası	642	650	573	1,587	979	9,711
Döviz Olarak Takip Olunan Mevduat	263	701	662	1,718	1,208	3,120
Bankaların Döviz Mevduatı	350	794	1,360	2,992	4,295	10,286
Toplam İç Yükümlülükler	1,255	2,145	2,595	6,296	6,482	23,117

Kaynak: TCMB

Faizler ve Döviz Kurları

Mevduat Faizleri (%)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1996												
3 Aylık	85.5	84.8	82.7	79.7	79.4	79.1	79.6	79.7	79.6	79.5	79.6	79.7
12 Aylık	93.2	93.7	92.7	91.8	91.6	91.6	92.5	92.8	93.2	93.0	93.7	93.8
1997												
3 Aylık	77.2	76.6	76.5	76.6	76.8	77.4	79.2	82.6	82.2	82.6	82.9	83.2
12 Aylık	91.3	90.3	90.1	90.0	90.0	90.5	92.6	96.2	96.2	96.1	96.5	96.6
1998												
3 Aylık	82.6	82.8	82.7	81.9	81.2	77.6	71.3	73.0	81.7	82.2	81.8	82.6
12 Aylık	96.4	96.0	96.9	96.1	95.7	92.9	83.8	87.1	91.5	93.1	94.8	95.5
1999												
3 Aylık	83.6	82.2	81.1	80.9	81.4	85.3	81.2	81.3	76.4	76.0	72.3	59.5
12 Aylık	94.6	92.7	90.7	90.5	91	91.7	91.7	92.1	88.1	83.8	72.2	46.7
2000												
3 Aylık	38.1	37.7	40	42.5	39	41	37.8	33.8	50.5	47.6	51.4	105.5
12 Aylık	37.4	38.9	37.4	38.6	36.0	36.9	35.1	32.1	40.2	39.7	40.1	45.6
2001												
3 Aylık	60.4	81.4	120.2	102.2	72.8	68.0	67.9	67.7	67.6	65.1
12 Aylık	45.2	53.8	77.6	68.4	62.0	60.7	60.0	61.3	66.6	65.0

Interbank

(Ortalama, %)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1996	94.3	83.2	90.0	77.1	64.4	67.0	74.5	72.2	73.5	74.7	76.4	74.3
1997	62.4	66.3	65.5	68.5	67.0	70.2	68.7	74.0	75.0	71.2	77.9	77.9
1998	73.9	82.0	81.0	73.5	74.2	66.2	54.6	76.0	78.8	78.0	78.9	79.0
1999	78.9	77.2	76.1	76.9	77	76.9	70.3	70.6	67.2	69.4	69.7	69.9
2000	35.9	49.2	39.1	36.2	41.3	42.0	26.0	37.6	46.2	38.4	79.5	199.0
2001	42.2	436.0	81.9	80.6	71.2	63.0	65.2	62.3	59.1	58.9	59.0	59.0

Hazine Bonosu

(%)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1997												
Ortalama Bileşik Faiz	107.8	106.6	111.3	121.9	131.3	135.3	123.2	137.9	135.4	129.5	138.5	151.9
Ortalama Vade	399.0	287.0	397.2	730.0	730.0	578.8	301.6	357.0	275.1	170.1	318.3	235.9
1998												
Ortalama Bileşik Faiz	130.2	137.8	125.3	113.5	99.4	99.0	83.5	100.0	148.0	140.8	144.9	145.1
Ortalama Vade	211.9	164.3	169.6	252.9	312.1	280.6	288.2	189.0	183.3	254.1	226.3	279.6
1999												
Ortalama Bileşik Faiz	130.1	124.1	103.7	100.8	98.5	..	98.9	113.5	111.3	108.5	96.5	37.6
Ortalama Vade	360.6	354.4	372.3	344.1	367.6	361.0	399.0	669.0	624.0	596.0	661.0	453.0
2000												
Ortalama Bileşik Faiz	37.7	41.7	38.9	34.1	38.7	37.1	33.4	33.4	33.6	37.7	40.8	...
Ortalama Vade	453	392	497	390	421	503	341	358	532	366	332	...
2001												
Ortalama Bileşik Faiz	65.1	117.3	193.7	130.4	81.8	88.7	93.8	92.6	87.5	85.8	79.0	74.0
Ortalama Vade	208	51	98	168	197	126	171	132	125	122	166	170

Döviz Kurları

(Yıllık % Değişim)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1996												
ABD Doları	50.1	56.2	63.9	71.8	78.3	85.0	86.9	81.7	86.3	87.5	87.9	84.1
Alman Markı	57.5	59.7	55.5	58.2	63.7	69.7	74.0	80.7	80.7	73.4	76.1	72.0
1997												
ABD Doları	85.6	86.2	82.6	80.5	78.6	81.0	84.8	92.5	91.4	89.6	90.0	90.8
Alman Markı	69.1	63.1	59.3	58.2	60.7	60.0	55.1	52.0	61.2	64.9	72.0	66.6
1998												
ABD Doları	88.5	87.3	88.6	87.5	83.7	80.7	74.7	67.4	61.5	56.5	57.3	53.7
Alman Markı	66.5	73.0	75.1	77.1	76.5	74.3	74.1	72.3	69.7	68.2	56.2	63.6
1999												
ABD Doları	52.1	52.8	52.9	54.5	56.9	58.2	59.0	59.0	64.9	67.8	68.6	71.6
Alman Markı	64	58.9	55.7	53.2	51.3	50.5	51.4	54.4	50.7	50.5	49.8	48.2
2000												
ABD Doları	69.4	65	61.1	56.9	56.1	49.3	47.3	48.4	46.5	45	37.6	28.7
Alman Markı	47.8	44.7	42.4	38.8	33.2	36.6	33.6	26.5	21.6	15.7	14.0	13.6
2001												
ABD Doları	23.1	33.3	67.5	103.7	83.8	97.5	110.5	116.9	122.1	136.4	121.5	113.6
Alman Markı	14.0	24.7	57.1	92.2	77.2	77.4	92.9	115.8	132.3	150.6	129.8	112.8

Kaynak: TCMB, DPT, Hazine Müsteşarlığı

İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon USD)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001 (1)
Genel Toplam	23,224	26,261	26,973	26,588	27,324	22,975
Sermaye malları	1,106	1,315	1,392	1,796	2,091	1,933
Ara malları	9,745	11,016	11,150	10,841	11,441	9,858
Tüketim malları	12,354	13,890	14,415	13,892	13,904	11,150
Diğer	19.6	24.5	15.1	57.6	49.2	34.1

İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon USD)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001 (1)
Genel Toplam	23,224	26,261	26,973	26,588	27,324	22,975
I. OECD ülkeleri	14,013	15,037	16,978	18,039	18,741	15,402
A. AB ülkeleri	11,477	11,944	13,498	14,332	14,352	11,986
B. EFTA ülkeleri	345	404	356	361	321	227
C. Diğer OECD ülkeleri	2,191	2,689	3,124	3,345	4,069	3,190
II. OECD dışı ülkeler	9,211	11,224	10,064	5,473	7,694	6,908

İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon USD)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001 (1)
Genel Toplam	43,627	48,559	45,921	40,687	53,983	30,452
Sermaye malları	10,336	11,052	10,665	8,729	11,249	5,295
Ara malları	28,737	31,871	29,562	26,568	35,327	21,807
Tüketim malları	4,424	5,335	5,322	5,062	7,221	3,076
Diğer	130	301	372	327	185	275

İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon USD)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001 (1)
Genel Toplam	43,627	48,559	45,921	40,692	53,983	30,452
I. OECD ülkeleri	29,695	32,720	33,471	28,326	35,301	18,989
A. AB ülkeleri	22,701	24,246	24,074	21,419	26,388	13,611
B. EFTA ülkeleri	1,216	1,407	1,169	926	1,144	690
C. Diğer OECD ülkeleri	5,778	7,067	8,228	5,981	7,769	4,689
II. OECD dışı ülkeler	13,932	15,839	12,031	11,858	18,186	11,251

(1) Ocak-Eylül dönemi

Kaynak: DİE

Ödemeler Dengesi

(Milyon USD)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001*	2002**
A. Cari İşlemler Dengesi							
İhracat F.O.B.	32,303	32,631	31,220	29,326	31,664	34,250	36,100
İhracat	23,082	26,245	26,973	26,588	27,774	30,500	32,000
Bavul Ticareti	8,842	5,849	3,689	2,255	2,944	3,250	3,500
Transit ticaret	379	537	558	483	946	500	600
İthalat F.O.B.	-41,935	-48,097	-45,440	-39,773	-54,041	-39,790	-44,520
İthalat C.I.F.	-42,464	-48,657	-45,922	-40,692	-54,502	-41,000	-45,500
Altın ithalatı	-1,672	-1,867	-1,761	-1,079	-1,900	-800	-1,200
Transit ticaret	-347	-492	-514	-442	-911	-450	-550
Navlun ve sigorta	2,548	2,919	2,757	2,440	3,272	2,460	2,730
Dış Ticaret Dengesi	-9,632	-15,466	-14,220	-10,447	-22,377	-5,540	-8,420
Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri	14,628	21,273	25,802	18,748	22,320	19,250	19,850
Turizm	5,650	7,002	7,177	5,203	7,636	8,250	8,250
Faiz gelirleri	1,577	1,900	2,481	2,350	2,836	2,700	2,200
Diğer	7,401	12,371	16,144	11,195	11,848	8,300	9,400
Diğer Mal ve Hizmet Giderleri	-10,893	-13,423	-15,326	-14,840	-14,987	-14,679	-15,064
Turizm	-1,265	-1,716	-1,754	-1,471	-1,711	-1,500	-1,600
Faiz giderleri	-4,200	-4,588	-4,823	-5,450	-6,299	-7,694	-7,464
Diğer	-5,428	-7,119	-8,748	-7,919	-6,977	-5,485	-6,000
Toplam mal ve hizmetler	-5,897	-7,616	-3,843	-6,539	-15,044	-969	-3,634
Karşılıksız Transfer Girişleri (Özel)	3,892	4,552	5,568	4,813	5,011	3,600	3,500
Göçmen transferleri	0	0	0	0	0	0	0
İşçi gelirleri	3,542	4,197	5,356	4,529	4,560	3,000	3,000
Diğer	350	355	212	284	451	600	500
Karşılıksız Transfer Çıkışları (Özel)	0	0	0	0	0	0	0
Karşılıksız Transfer (Resmi): Net	555	314	159	362	214	265	250
İşçi gelirleri	48	32	41	47	43	50	50
Diğer	507	282	118	315	171	215	200
Cari işlemler dengesi	-1,450	-2,750	1,984	-1,364	-9,819	2,896	116
B. Sermaye Hareketleri (Rezerv Hariç)							
Doğrudan Yatırımlar	8,740	8,616	448	4,671	9,445	-17,035	-2,424
Portföy Yatırımları	612	554	573	138	112	3,300	1,000
Diğer Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	570	1,634	-6,711	3,429	1,022	-4,813	1,467
Kullanımlar	1,636	4,667	3,985	345	4,276	-1,826	-481
Ödemeler	6,048	9,784	11,505	11,036	17,459	13,421	10,275
Kredi mektuplu döviz tevdiat hesabı	-5,685	-6,095	-8,174	-10,560	-13,803	-15,447	-11,616
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	1,273	978	654	-131	620	200	860
Varlıklar	5,922	1,761	2,601	759	4,035	-13,696	-4,410
Verilen krediler	331	-1,750	-1,464	-2,571	-2,138	-4,546	-5,510
Diğer varlıklar	-125	-358	-261	-453	116	100	-100
Yükümlülükler, Net	456	-1,392	-1,203	-2,118	-2,254	-4,646	-5,410
Sağlanan krediler	5,591	3,511	4,065	3,330	6,173	-9,150	1,100
Mevduatlar	4,297	3,613	1,842	2,960	6,813	-7,600	950
	1,294	-102	2,223	370	-640	-1,550	150
C. Net Hata ve Noksan	-2,745	-2,522	-1,985	1,899	-2,623	-1,544	0
D. Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0	0	0	0	0
E. Karşılık Hareketleri	0	0	0	0	0	0	0
Genel Denge	4,545	3,344	447	5,206	-2,997	-15,683	-2,308
F. Rezerv Hareketleri	-4,545	-3,344	-447	-5,206	2,997	15,683	2,308
IMF	0	-28	-231	520	3,351	13,354	-4,052
Resmi Rezervler	-4,545	-3,316	-216	-5,614	-354	2,329	6,360

* DPT Gerçekleşme Tahmini

** DPT 2002 Programı

Kaynak: TCMB, DPT.

Yabancı Sermaye İzinlerinin Sektörlere Göre Dağılımı
(Milyon ABD Doları)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 (1)
Tarım	31.7	64.1	12.2	5.7	17.2	59.7	134.3
Madencilik	60.6	8.5	26.7	13.7	6.8	6.3	15.6
İmalat Sanayi	1,996.6	625.7	867.9	1,021.0	1,123.2	1,115.2	987.1
Gıda-İçki-Tütün	192.5	92.6	138.2	148.6	37.5	23.4	139.6
Çimento	290.9	148.1	33.7	9.4	32.7	33.1	7.8
Kimya	366.7	70.8	67.1	271.6	213.1	12.8	4.6
Gübre	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Lastik	39.1	0.2	39.5	40.2	112.3	17.1	13.3
Plastik	34.8	7.4	28.6	22.7	3.8	30.3	37.1
Orman Ürünleri	0.6	4.2	3.9	1.3	0.3	11.4	0.2
Kağıt	6.5	7.5	19.8	3.3	13.8	70.4	0.4
Dokuma-Giyim	40.9	40.9	85.7	52.3	27.8	41.3	0.3
Cam	2.4	0.6	1.6	20.4	0.1	0.1	0.2
Pişmiş Kilden ve Çim.Ger.	7.4	2.4	6.0	10.9	10.5	0.0	1.9
Demir-Çelik	2.3	28.5	4.5	15.4	8.0	10.0	38.5
Demirdışı Metaller	46.1	0.3	1.9	5.1	12.0	1.7	2.0
Madeni Eşya	6.1	7.9	1.0	2.5	1.3	4.0	1.9
Makina	3.4	0.3	0.3	0.3	0.0	0.1	2.9
Uçak	0.0	7.5	28.6	61.5	52.0	0.0	0.0
Elektrik ve Elektronik	220.9	44.9	132.5	133.8	89.3	78.2	140.4
Taşıt Araçları	577.1	42.3	177.9	146.8	368.1	245.5	211.8
Taşıt Araçları Yan Sanayi	118.8	50.2	96.2	61.9	108.4	154.7	105.2
Diğerleri	40.1	69.1	1.0	13.1	32.3	381.0	179.0
Hizmetler	849.6	3,123.6	767.5	605.3	553.2	1,878.6	845.9
Ticaret	113.7	146.4	171.8	101.8	36.0	52.8	141.8
Turizm	174.8	129.1	240.1	52.1	40.0	50.2	83.9
Bankacılık	82.7	34.4	48.3	72.4	18.7	30.5	185.4
Kara Taşımacılığı	4.3	4.3	0.6	0.4	3.9	0.0	0.7
Hava Taşımacılığı	2.3	0.1	12.8	0.1	7.4	0.0	2.5
Deniz Taşımacılığı	0.9	0.3	0.7	0.6	0.6	1.1	2.6
Yatırım Finansmanı	18.8	181.5	4.7	54.8	59.0	21.1	42.9
Diğerleri	452.1	2,627.5	288.4	323.1	387.5	1,723.0	386.0
Genel Toplam	2,938.4	3,837.0	1,678.0	1,645.8	1,700.4	3,059.9	2,004.0

(1) Eylül sonu itibariyle

Kaynak: DPT

Yabancı Sermaye İzinlerinin Ülkelere Göre Dağılımı
(Milyon ABD Doları)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 (1)
I. OECD Ülkeleri	2,759.0	3,632.3	1,409.9	1,562.5	1,443.3	2,559.1	1,757.9
A. AB Ülkeleri	1,869.9	3,272.4	1,030.0	1,085.3	1,069.5	1,941.5	1,317.8
Avusturya	32.9	11.2	8.4	6.1	16.4	29.4	1.3
Almanya	392.1	226.5	281.6	329.9	407.3	583.0	215.6
Belçika-Lüksemburg	97.9	74.9	30.7	41.7	27.6	95.8	70.0
Danimarka	3.6	0.4	13.7	4.2	11.3	10.5	67.7
Fransa	476.1	2,370.3	103.9	135.5	146.7	37.8	112.1
Hollanda	559.3	338.6	206.1	352.1	234.6	696.0	476.0
İngiltere	161.4	164.8	122.2	44.4	88.4	166.0	295.2
İrlanda	8.9	1.9	36.2	12.2	1.2	0.4	1.2
İtalya	98.6	43.2	124.5	128.7	95.2	271.7	69.9
Yunanistan	3.0	1.2	2.0	0.2	2.6	32.7	2.5
İspanya	2.8	8.2	2.9	9.2	31.0	6.3	3.7
Portekiz	0.1	0.0	0.1	0.1	0.1	0.0	0.5
B. Diğer OECD Ülkeleri	885.1	359.9	379.9	477.2	374.9	617.6	440.0
ABD	231.4	179.4	174.5	297.2	292.5	296.1	115.3
Japonya	283.8	21.1	126.7	17.5	13.9	192.1	257.1
İsviçre	327.8	156.8	50.3	101.6	50.9	35.4	63.3
Diğerleri	42.2	2.5	28.5	60.9	17.6	94.0	4.0
II. İslam Ülkeleri	70.3	83.4	56.5	56.8	26.1	48.1	11.4
A. Orta Doğu	55.3	72.4	47.4	53.1	24.9	46.7	7.6
İran	5.6	5.4	9.6	5.0	1.6	2.1	2.7
Irak	15.2	5.5	3.2	3.2	0.7	2.0	1.7
Suudi Arabistan	11.8	9.0	10.1	17.1	14.5	9.1	0.7
Kuveyt	1.8	0.5	0.7	0.4	0.3	0.1	0.0
Lübnan	1.3	5.1	2.9	0.2	1.5	0.4	0.7
Suriye	1.5	10.5	4.6	0.7	1.9	0.5	0.6
Ürdün	5.2	1.1	0.6	0.4	0.7	1.2	0.6
Bahreyn	6.4	18.4	4.5	25.2	0.0	0.0	0.1
Katar	0.1	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
KKTC	3.6	10.2	8.5	0.4	3.5	28.9	0.0
İslam Kalkınma Bankası	1.8	6.2	1.4	0.0	0.0	0.0	0.1
BAE	0.2	0.6	0.6	0.3	0.2	0.0	0.3
Yemen	0.7	0.0	0.6	0.1	0.1	2.3	0.0
B. Kuzey Afrika	13.3	9.7	7.0	0.3	0.4	0.4	3.5
Libya	11.6	8.4	4.2	0.1	0.0	0.0	0.3
Mısır	1.6	0.4	2.6	0.1	0.2	0.4	3.0
Tunus	0.0	0.2	0.1	0.0	0.2	0.0	0.1
C.	1.7	1.3	2.1	3.4	0.7	1.0	0.3
III. Diğer Ülkeler	109.0	121.3	211.8	26.5	229.6	452.8	234.8
Genel Toplam	2,938.3	3,837.0	1,678.0	1,645.8	1,700.0	3,060.0	2,004.0

(1) Eylül sonu itibarıyla

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, DPT

Dış Borç Stoku ¹

(Milyon USD)

	1998	1999	2000	2001-I.	2001-II.	2001-III.
Vadeye Göre	97,238	103,138	119,602	116,591	113,936	118,848
Kısa Vadeli	21,217	23,472	28,912	26,637	22,767	20,839
Orta-Uzun Vadeli	76,021	79,666	90,690	89,954	91,169	98,009
Borçluya göre	97,238	103,138	119,602	116,591	113,936	118,848
Orta-Uzun Vadeli	76,021	79,666	90,690	89,954	91,169	98,009
A. Toplam Kamu	40,268	41,987	48,109	47,156	45,173	47,525
1.Genel Hükümet	36,135	37,323	42,750	41,789	39,971	42,361
a. Konsolide Bütçe	32,279	33,775	39,478	38,633	37,049	39,483
b.Yerel Yönetimler	3,008	2,848	2,642	2,543	2,307	2,273
c.Fonlar	837	694	625	610	611	601
d.Üniversiteler	11	6	5	3	3	3
2.Diğer Kamu Sektörü	683	860	1,190	1,125	1,082	1,095
3.Kitler	3,450	3,804	4,169	4,242	4,120	4,069
B. TCMB	12,073	10,312	13,429	14,278	17,685	22,075
1.TCMB Kredileri	392	396	3,705	4,961	8,639	12,012
2.Kredi Mektuplu DTH	11,681	9,916	9,724	9,317	9,046	10,063
C. Özel	23,680	27,367	29,152	28,520	28,312	28,409
1.Finansal	6,879	7,482	7,581	6,845	6,452	5,644
2.Finansal Olmayan	16,801	19,885	21,571	21,675	21,860	22,765
Kısa Vadeli	21,217	23,472	28,912	26,637	22,767	20,839
Genel Hükümet	0	0	1,000	1,000	0	0
TCMB	905	686	653	608	581	632
TCMB Kredileri	7	6	26	23	22	25
Kredi Mektuplu DTH	898	680	627	585	559	607
Ticari Bankalar	11,159	13,172	16,900	15,276	13,078	10,964
Diğer Sektörler	9,153	9,614	10,359	9,753	9,108	9,243
Alacaklılara Göre	97,238	103,138	119,602	116,591	113,936	118,848
Orta-Uzun Vadeli	76,021	79,666	90,690	89,954	91,169	98,009
A. Resmi Alacaklılar	17,851	17,104	20,278	21,080	24,258	29,170
1.Hükümet Kuruluşları	9,860	9,312	8,851	8,528	8,097	8,304
2.Uluslararası Kuruluşlar	7,991	7,792	11,427	12,552	16,161	20,867
B. Özel Alacaklılar	58,170	62,562	70,412	68,874	66,911	68,839
1.Özel Alacaklılar	44,135	46,600	48,279	47,091	46,097	47,179
Ticari Bankalar	22,344	24,617	27,332	27,252	26,794	26,877
Bankacılık Dışı Finansman Kuruluşları	6,050	6,993	5,608	5,031	4,766	4,817
Parasal Olmayan Kuruluşlar	3,027	4,060	4,389	4,303	4,389	4,346
Kıyı Bankaları	1,008	988	1,203	1,166	1,081	1,053
Özel Yatırım ve Kalkınma Bankaları	17	18	15	15	15	15
Kredi Mektuplu DTH	11,681	9,916	9,724	9,317	9,046	10,063
Garantisiz Ticari Borçlar	8	8	8	7	7	8
2.Tahvil	14,035	15,962	22,133	21,784	20,814	21,660
Kısa Vadeli	21,217	23,472	28,912	26,637	22,767	20,839
Ticari Banka Kredileri	9,935	11,540	17,306	15,814	12,639	10,709
Özel Kesim Kredileri	11,282	11,932	11,606	10,823	10,128	10,130

(1) Yeni seri verileri kullanılmıştır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, TCMB